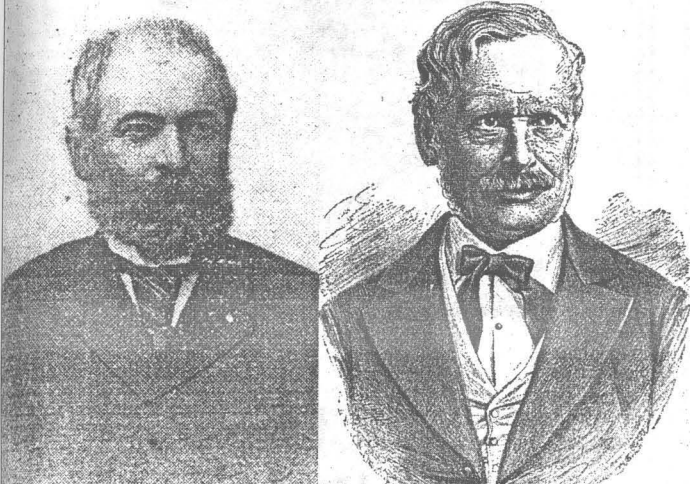

Caiete Silvane

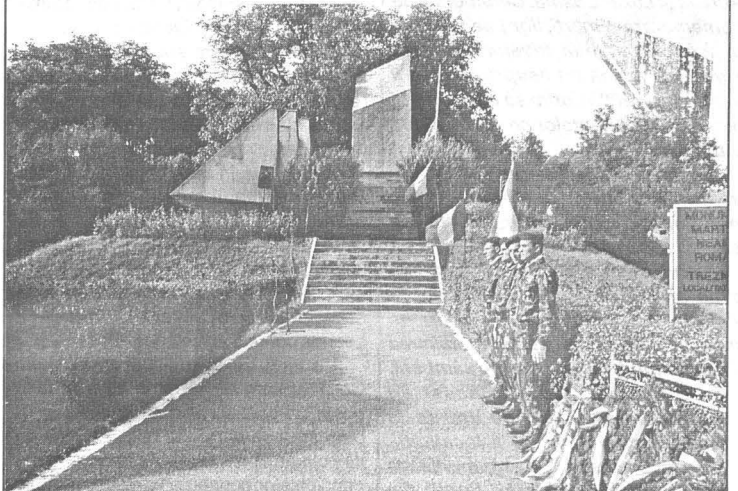
Revistă de cultură a Sălajului editată de Centrul Culturii Tradiționale,
sub egida Consiliului Județean Sălaj, a Consiliului Local și Primăriei Municipiului Zalău
Serie nouă, Anul I, Nr. 8, septembrie 2005. Apare până în data de 15 a fiecărei luni. Preț: 2 lei noi (20.000 lei vechi)

Correspondența lui Andrei Cosma cu George Barițiu -
o radiografie a culturii românești din Sălaj în a doua
jumătate a secolului XIX

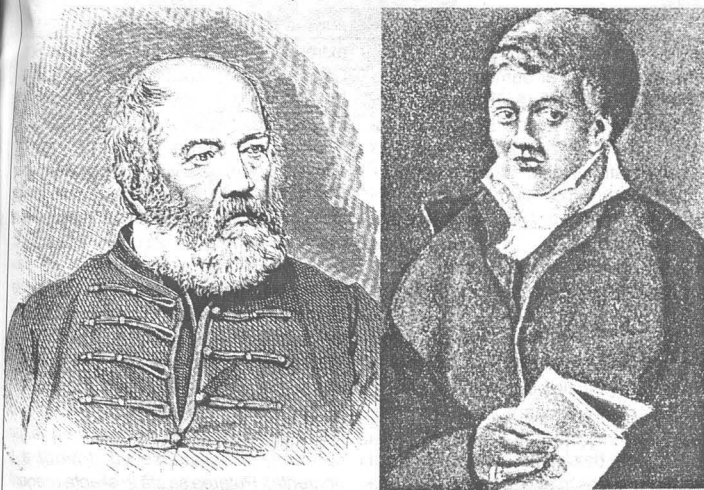
• pag. 24

Treznea - 565 de ani de atestare documentară
- 65 de ani de la miririu

• pag. 9-16

Zălăuani la universitățile din Europa și
intelectuali veniți în Zalău sec. XV-XIX

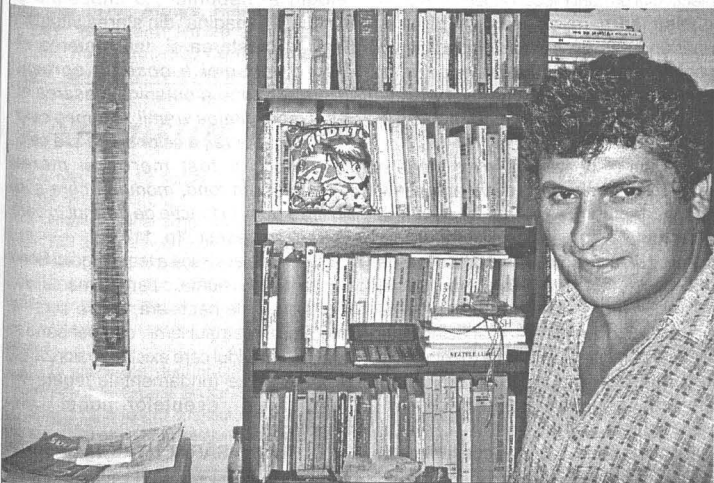
• pag. 18-19

Păstrătorii tradiției

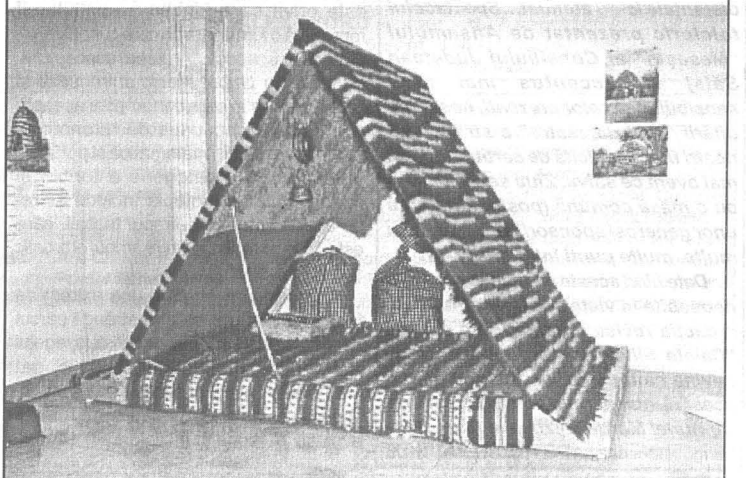
• pag. 6-7

Interviu cu Flavius Lucăcel

• pag. 3

Traian Vedinaș - Timotei Cipariu și aromânii

• pag. 4

Editorial

Lacrimă și zâmbet
la Treznea

De ani buni, locuitorii satului Treznea își pomenesc și-și plâng eroii-martiri, căzuți pradă furiei horthyste la 9 septembrie 1940, imediat după nedreptul și odiosul Dictat de la Viena. În anul acesta se împlinesc 65 de ani de când, în acel septembrie sângeros, au fost ucise cu cruzime 86 de persoane - femei și bărbați, copii, adulți și bătrâni - pentru "vina" de a fi români. Printre aceștia, preotul satului, Traian Costea și învățătorii satului, soții Aurelia și Lazăr Cosma. Ceremoniei de comemorare a martirilor i se va da și în acest an atenția cuvenită, suntem siguri, de aceea nu asupra zilei de 9 septembrie 2005 dorim să insistăm. Ci asupra evenimentelor ce vor avea loc a doua zi.

La ideea și propunerea soților Ana și Patriciu Bota, profesori, tineri pensionari, acum amândoi "fii" ai satului Treznea (unde, de când și-au construit casă, stau mai mult, mai cu drag și, iată, mai cu folos decât la Zalău), s-a constituit un grup de inițiativă care să pregătească întâlnirea Fiilor Satului, ce va avea loc sâmbătă, 10 septembrie 2005, în acest an împlinindu-se și 565 de ani de la atestarea documentară a localității. Programul acestei zile argumentează pe deplin importanța ei. Școlii din Treznea i se va atribui numele dascălilor martiri Aurelia și Lazăr Cosma, la 65 de ani de când iubiții dascăli au părăsit în tortură, brutal, nedorit și nedrept această viață, satul și școala pe care le-au slujit cu dragoste și credință. La festivitatea de dezvelire a plăcii comemorative din marmură - sponsorizată de firma "Transilvania Motors", director d-na Simona Ciulea, și ea fiică a satului - și la slujba religioasă vor participa, ca invitați de onoare, și dascăli care au slujit de-a lungul anilor în această unitate de învățământ. Un moment solemn și emoționant în aceeași măsură va fi și atribuirea titlului de "Cetățean de Onoare", în cadrul ședinței festive a Consiliului Local Treznea, unor fii de seamă ai satului. Este vorba de domni Octavian Lazăr Cosma, președinte al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, dr. Emil Romitan, stabilit în SUA și dr. general Ștefan Blaj. Se vor depăna amintiri, vor fi evocați oameni care mai trăiesc doar prin ce-au lăsat în urma lor pământeană, se vor face confesiuni și se vor reînnoa multe legături de suflet pe care timpul și distanțele le-au atenuat... Spectacolul folcloric prezentat de Ansamblul "Meseșor" al Consiliului Județean Sălaj va accentua mai mult sensibilitatea celor prezenți, nostalgia uitării "lăzii de zestre" a străbunilor noștri fiind îndulcită de certitudinea că mai avem ce salva. Ziua se va încheia cu o masă comună (posibilă datorită unor generoși sponsori) și, desigur, cu multe, multe punți între inimii...

Date fiind aceste evenimente și trăiri deosebite în viața acestei comunități, redacția revistei județene de cultură "Caiete Silvane" a considerat că se cuvine ca un spațiu considerabil din acest număr al revistei să fie rezervat Comunei Martir Treznea și fiilor ei.

Ileana PETREAN PĂUȘAN

"Jocul nebunilor" - o panoramă a "lumii pe dos"

După *Cercul lumii* la D.R. Popescu (carte apărută la Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, 136 p.), "tânărul și avizatul cercetător, istoric și critic literar", Sorin Crișan aduce în atenția opiniei critice o nouă carte - *Jocul nebunilor*, apărută în 2003 la aceeași editură, cu o prefață de Laura Pavel.

În finalul unei cronici din revista "Origini. Caiete Silvane" suspectam ideea - cu o mea culpa - că "exegetul nu a epuizat toate modalitățile de cercetare și investigare într-o asemenea direcție, putând oricând să împrăspăteze cu o nouă exegeză <<toposul cercului lumii>>", ceea ce și face în *Jocul nebunilor*, dar la un alt registru, acela a unei amplificări de tip conceptual, ontologic, vizând panorama teatrolgiei ca act universal (în nuce).

Printr-o regresie spectaculară de la "cercul lumii" la D.R. Popescu, Sorin Crișan realizează un studiu eseistic motivat asupra elementelor esențiale ce definesc teatrul ca un spectacol al lumii.

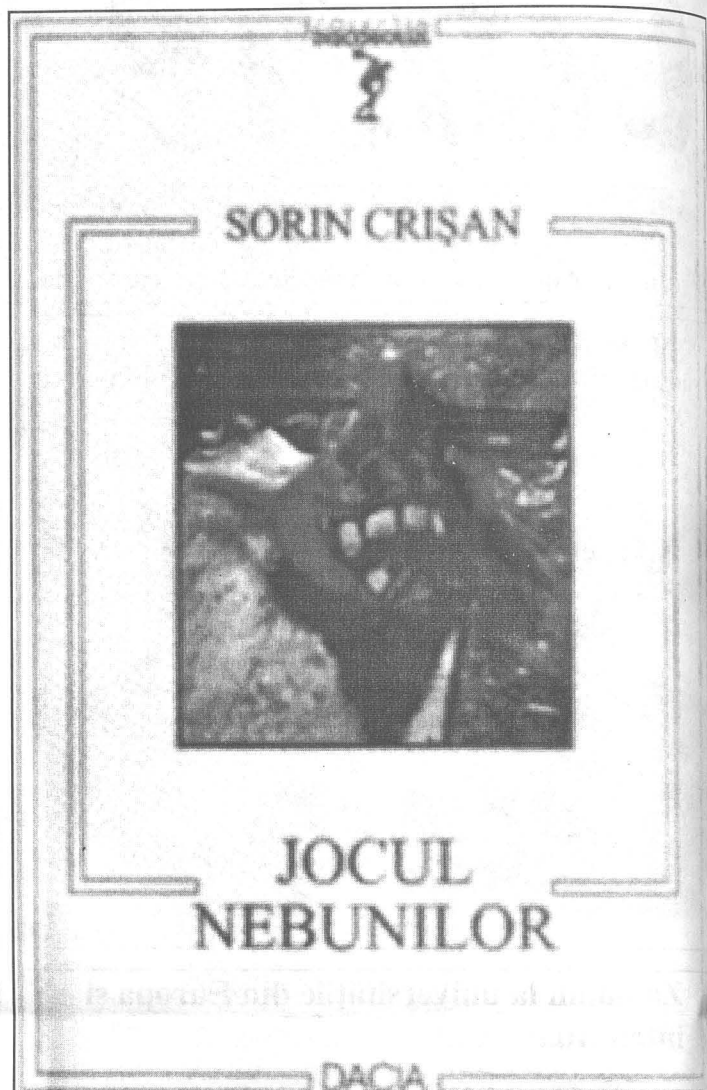
Structurată în zece capitole, cu titluri sau mai degrabă motive concurențiale primei sale cărți, lucrarea vine să sublimeze anumite "formule", aparent uzate, dar extrem de uzitate în teatrolgie, fapt ce limitează - într-o oarecare măsură - accesul novicei la decodarea facilă a esenței conținutistice.

Pornind de la un citat al lui Julio Cortazar cum că "teatrul nu e în fond decât un pact cu absurdul", eseistul își propune - se pare - să releve lumea de dincolo de lume, un fel de re-evaluare a principalelor concepte (instrumente) ale teatrolgiei, o lume care trebuie învățată sau privită ca un "bâlci ce împresoară pământul".

Teatrul e "povestea unei faceri" ce ține de ancestral, de mit și care se derulează numai prin trecerea de la sacru la profan: "Înlocuind termenul de mit cu cel de teatru, descoperim că definiția suferă minore amendamente, rezumând o aceeași nevoie a omului de a istorisi o "facere" și de a-l asimila pe spectator eroilor (mitici, în cazul teatrului antic, legendari, mai apoi etc.) și faptelor adeseori exemplare ale acestora" (p. 18).

Apelând la opinii consacrate ale unor cunoscuți exegeți Roger Caillois, Louis Dumont, Patrice Pavis, Anne Ubersfeld, Mihail Bahtin, Iuri Lotman etc, pentru a nu mai aminti de cunoscuții filozofi antici sau idealști, se conturează o panoramă a elementelor esențiale ale teatrului - spațiul dramatic, spațiul teatral și spațiul scenic, la care - afirmă eseistul - se mai adaugă spațiul ludic, spațiul textual și spațiul interior. Spațiul scenic reprezintă suprafața de întâlnire a receptorului cu emițătorul, fapt ce îl îndreptățește pe Sorin Crișan să opineze că este "spațiul care transformă teatrul în cea mai reală artă din câte există" (p.25). În dihotomia: spațiu-timp, în teatrolgie, acesta din urmă este privit ca o funcție a spațiului și reprezintă o formă fără de care cunoașterea artistică ar fi caducă. "Arderea" conceptului, în relație cu timpul scenic antrenează și opinia lui Bahtin care denumeste această dihotomie cu noțiunea de "cronotop" - termen preluat din matematică și putând fi înțeles și ca o categorie a formei și conținutului. Cronotopia include și cel de-al doilea termen - timpul teatral, care este "dat de raportul dintre timpul dramatic și timpul scenic" (p. 36).

Lectura cărții nu este una extrem de facilă, dar nici una care să strângă cerul doar pentru un segment de elitiști, exegetul punând la dispoziție și un bogat instrumentar, necesar pentru a putea urmări aspecte ce țin de geneza teatrului lumii, evoluția personajului (actorului) simbol,

"toposul" aproape legendar al cercului lumii, autorul construind și demonstrând cu o paletă diversificată de argumente, un discurs ce pornește de la succinte și interesante "prezentări" ilustrative ale devenirii teatrului lumii în perioade chiar de răscruce, la logica internă a persuadării aserțiunilor sale: "Martiriul primilor creștini a însemnat spectacol. (...) Fiecare în parte descrie condiția umană, neputând fi neglijate aspectele de teatralitate pe care le poartă cu sine." (p. 40)

Motivația internă a exegezei se bazează pe aspecte sincrone: conturarea unei atitudini estetico-literare prin apelul la un număr impresionant de teoreticieni (esteticieni) ai literaturii, încercând să opineze pe baza unor criterii general valabile, mai ales în arta teatrului, și inserția logico-formală inspirată de teoriile moderne ale pragmaticii (dialogul-discurs al nebunului, clovnului, arlechinului, bufonului etc., cu lumea și cu sine însuși) - a obiectivului urmărit ("jocul nebunilor") ca un fir roșu care ia adesea amploare, depărându-se de opiniile dispartate din exegezele vremii, cufundate, adesea, în elemente ale propriului logos și trădând - aparent - didacticismul unui doctor în teatrolgie.

Eseistul planează voit într-o istorie a teatrolgiei, simțind-o ca necesară, poate și pentru faptul că omenirea își consumă cu disimulată savoare eternul și banalul parcurs (*Masca - dincolo și dincoace de lume* - cap. 5) într-o repetabilitate fără calcul, făcând loc multiplelor aspecte legate de frecvențele "incizii" în miezul spectacolului de circ cu funcție atemporală (ochiul critic fiind îndreptat înspre valoarea, perenitatea, autenticul, originalitatea, specificul devenirii teatrului lumii).

Partea a doua a eseului concentrează

extrem de multe formule ale ceea ce Sorin Crișan numește cu un titlu motivat "Lumea pe dos", nu sub aspectul unei simbolistici sau a prezentării senzaționalului în spectacolul banal al lumii, ci cu argumentele reale și virtuale - pornite dintr-o incursiune în principalele manifestări fruste și consumate în diferite epoci ale umanității - în susținerea unei verosimilități incredibile: "A prezenta lumea pe dos (*mundus inversus*, n.n) este un mod de a descrie starea lumii. În carnaval ca și în Sărbătoarea nebunilor, mulțimea - participant se transformă într-un erou care caută, prin răsturnarea ordinii, să producă. În fapt, o răsturnare a răsturnării, adică o întoarcere la credință, la viața demnă (iar confuzia generată se va dovedi a fi aparentă). Puterea sa stă în alianța gregară cu lumea în care trăiește." (p. 90)

Nașterea bufonului - ultima secvență a eseului - încheie cercul acesta vicios al lumii între sacru și profan printr-un "elogiu al nebuniei", o imaculată și stimulativă "pagină" din starea vitală a lumii în creșterea și descoperirea ei: "Tema nebuniei a obsadat aproape întreaga istorie a omenirii; plasarea ei, după mentalitatea vremii, în lumea celor buni și a celor răi, a celor drepti și a celor înșelători, a fost mereu și mereu schimbată. În fond, modul în care sunt priviți, e doar în funcție de drumul în care ceilalți se găsesc." (p. 117).

Lucrarea eseistică a teatrolgului Sorin Crișan nu este numai o carte remarcabilă, ci și extrem de necesară, un "re-curs" la "metafora" teatrului lumii, compensând și completând vidul care exista în valorizarea unor aspecte fundamentale legate de valorizarea esențelor-model ale teatrolgiei.

Teodor SĂRĂCUȚ-COMĂNESCU

Flavius Lucăcel

“Nu pretind că aş fi un artist în sensul de rol social, sunt doar un om care se agață, cu puțina lui sensibilitate, de lucrurile care i se par a fi esențiale”

Cine a trecut de Zilele Cetății anul acesta prin centrul Zalăului, a remarcat cu siguranță inedita expoziție amenajată la intersecție. Răscrucea - loc cu valențe multiple, atât benefice cât și - mai cunoscute, ca de obicei, mai nou - cele malefice, preferat zice-se de magii necurați... Locuri în care străbunii obișnuiau să înalțe cruci,

tocmai pentru a contracara latura rea a bifurcației. De această dată actul artistic a ținut loc de reper, Flavius Lucăcel oferindu-ne prilejul de a-i recepta amintirile sublimate în culoare și impregnate pe interiorul unor butoaie vechi, cu lemnul înnobilit de tot felul de vremuri, întâmplări și istorisiri hătare.

Flavius, cum ai început să pictezi?

- Totul a început în 1995, la un an după ce l-am cunoscut pe pictorul Viorel Nimigeanu. Mergeam în atelierul lui și am început să urmăresc tușa pensulei, felul în care își armoniza mâna cu pânza, era un „dans” alături de ciudat, încât și acum de multe ori când lucrez, încerc parcă să mă confund cu acea energie pe care el

o declanșează. Nimigeanu era ca un izvor din care zilnic îmi hrăneam nevoia crescândă de culoare, de forme.

- Cât timp ai stat „la picioarele maestrului”?

- Trei ani - „ani de ucenicie”, care au constatat în șantier de pictură monumentală, restaurare și multă muncă în atelier (preparare de pânze, fonduri etc.), după care am venit la Zalău.

- Ai o amintire mai specială de la șantier?

- Îmi făcusem un obicei din a picta pe geamul căsuței în care locuiam noi, uceniciei, un măr. Povestea asta a durat vreo lună. Dimineața, când venea Nimigeanu, îmi zicea „Domnule, se anunță ceva...”, pe urmă în alte zile „Domnule, domnule...”, pentru ca într-un final să exclame: „Domnule, nu s-o fi copt, când cade de pe geamul acela?”

- Cum s-au născut primele tale lucrări?

- Într-un subsol aproape de cafenea „Croco” din Cluj, închiriat cu prietenul meu, dramaturgul Nicolae Bota, într-o seară am pictat un demon. Era atât de ciudat acel demon, atât de misterios, încât după două nopți frica de el ne-a răzbit și l-am scos în fața clădirii, alături de gunoaie.

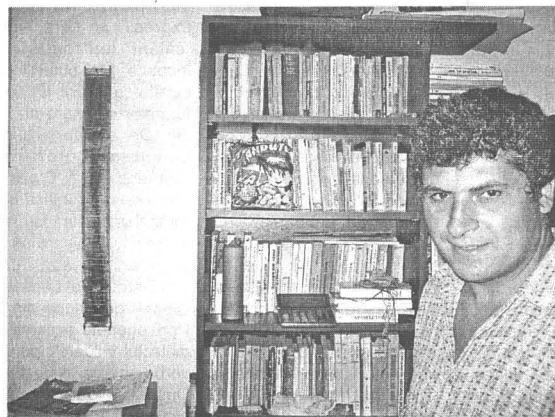
- Cum ți se pare comunitatea plastică din Zalău?

- În Zalău am cunoscut comunitatea de artiști unde m-am simțit atras de personalitatea domnului Szabó Vilmos, care m-a adoptat în această comunitate și mi-a promovat toate expozițiile și manifestările plastice. Un alt prieten drag, care m-a marcat, este Gheorghe Ilea, de care mă simt foarte apropiat spiritual.

Cred că este cea mai cristalizată comunitate artistică, cea sălăjeană, oamenii sunt prieteni, se promovează reciproc, nu am simțit invidii, și parcă fiecare se află în competiție doar cu el însuși.

- Eu știu că tu nu numai pictezi, ci și scrii. Te simți artist plastic sau scriitor?

- Da, într-adevăr, scrisul e prima tentativă de a-mi

transpune gândurile, trăirile, experiențele, lumea din satul meu, dar parcă culoarea și formele mă ajută mai mult.

- La ce lucrezi acum?

- Aproape tot ce fac este legat de experiențele din copilărie, de vremurile copilăriei, când mama mea țesea la război, iar eu stăteam pe o pernă și mă uitam la ațele colorate ce prindeau forme, erau covoare florale, șterguri, iar în jur femeile, vecinele noastre, povesteau tot felul de grozăvii, lucruri parcă dintr-o altă lume, care pentru mine au format acel univers fabulos, pe care azi nu-l mai întâlnesc, doar umbra lui.

Nu mă simt un artist în sensul de rol social, sunt o persoană care se agață cu puțina ei sensibilitate de lucrurile care ei îi par esențiale.

- Pe când o nouă expoziție?

- Tot ce pot să spun acum e că următoarea va fi anul viitor.

Alina-Sorana ARDELEAN

Böloni György

În 30 octombrie 1882 s-a născut la Șimleu Silvaniei scriitorul și publicistul Böloni György.

A absolvit Colegiul din Zalău, apoi Facultatea de Drept din Budapesta. A fost corespondent la Parlamentul Ungariei (1902). În anul 1903 a plecat la Paris, unde l-a cunoscut pe poetul Ady Endre. În toamna anului 1919 s-a întors la Șimleu Silvaniei, iar în primăvara anului 1920 a emigrat la Viena. Din ianuarie 1921 a fost redactorul principal al ziarului *Bukaresti Hírlap* din București. Mai târziu s-a mutat la Viena, apoi la Paris (1923). În anul 1945 s-a întors în Ungaria, unde a participat activ la viața culturală. A primit Premiul „Kossuth” (1955).

A colaborat la ziarele din Ungaria: *Népszava* (din 1906), *Magyar Nemzet*, *Világ* (din 1910), *Auróra*, *Keleti Újság*, și din țară: *Bukaresti Hírlap* (București), *Korunk*, *Foaia noastră*, *Contemporanul*, *Gazeta literară*. A fost redactor la ziarele

Bécsi Magyar Újság (Viena), *Párizsi Hírlap* (Paris), *Élet és Irodalom* (1957-1959), editorul seriei de cărți *A Monde magyar könyvei*.

A publicat volumele: *Az igazi Ady* (Adevăratul Ady) (Paris, 1934; Budapesta, 1948, 1955, 1966, 1974), *Hallja kend Táncsics* (Auzi, bă, Táncsics!) (Budapesta, 1942-1944, 1946, 1948, 1958), *Ady, az újságíró* (Ady, ziaristul) (Budapesta, 1956), *Magyarság-emberség* (Unguri - omenie) (studii, Budapesta, 1959). A fost coautor al volumului: *Limba română. Manual pentru clasa a V-a a școlilor generale* (Budapesta, Editura Manualelor Didactice, 1950).

A tradus din operele lui Honoré de Balzac, Alexandre Dumas, Anatole France, Maurice Maeterlinck, Guy de Maupassant, etc.

A încetat din viață la 11 septembrie 1959 la Budapesta.

BODIS Ottilia - bibliotecar-bibliograf

Personalități sălăjene

- septembrie -

- BALÁZS MÁRTON - etnograf - N. 22 sept. 1867
 - BÖLÖNI GYÖRGY - scriitor, ziarist - d. 11 sept. 1959
 - BURGHELE, CAMELIA CORINA - etnolog - N. 25 sept. 1968
 - GALIȘ, PETRU - învățător - N. 10 sept. 1949
 - GAVRILĂ, GHEORGHE - istoric literar - N. 2 sept. 1951
 - IRIMUȘ, IOAN AUREL - profesor - N. 4 sept. 1958
 - LÖRINCZ GYULA - matematician, profesor universitar - N. 3 sept. 1929
 - LÖRINCZ JÁNOS - preot - N. 28 sept. 1922
 - MAC, IOAN - profesor - N. 1 sept. 1937
 - MANIU, IOAN - jurist - N. 10 sept. 1833
 - MÁTIS BÉLA - poet, prozator - N. 10 sept. 1927
 - MĂRCUȘ, GRAȚIAN C. - economist - d. 26 sept. 1984
 - MOCANU, AUGUSTIN - profesor - N. 12 sept. 1932
 - MÜLLER DEZSŐ - preot reformat, poet - N. 13 sept. 1953
 - OROȘ, IOAN - profesor - N. 7 sept. 1947
 - PAPIU ILARIAN, ALEXANDRU - politician - N. 27 sept. 1827
 - POP, CĂLIN CORNEL - profesor - N. 13 sept. 1968
 - SZABÓ VILMOS - pictor - N. 15 sept. 1942
 - ȘTERCA ȘULUȚIU, ALEXANDRU - vicar - d. 7 sept. 1867
 - VEDINAȘ, TRAIAN - filosof - N. 15 sept. 1947
- (Biblioteca Județeană Sălaj - Serviciul bibliografic)

Augustin Mocanu

S-a născut la 12 septembrie 1932 în satul Boju, comuna Cojocna din județul Cluj.

A urmat cursurile școlii primare în satul natal. În perioada 1947-1953 a fost elev la Școala Normală de învățători din Cluj, care în anul 1948 s-a transformat în Școala Pedagogică de Băieți. În perioada 1953-1957 a urmat cursurile Facultății de Filologie a Universității «Victor Babeș» din Cluj, obținând titlul de «Diplomat universitar» în specialitatea Limba și literatura română.

De la absolvirea studiilor universitare până în anul 1997 a fost profesor la Grupul Școlar «Gheorghe Pop de Băsești», îndeplinind de-a lungul timpului și funcțiile de director, director adjunct, inspector-șef al secțiunii raionale de învățământ Cehu Silvaniei.

A fost și este un împătimit al folclorului. A cercetat locuri, oameni, obiceiuri, colindând satele din zona folclorică Codru - Valea Sălajului. În perioada 1966-1970 a cercetat obiceiul colindatului din această zonă, axându-se, mai ales, pe culegerea de colinde, valorificându-le în eseu *Despre colindat în Zona folclorică De sub Codru*.

A colaborat la editarea culegerilor colective de folclor: *Ceas pe ceas se alungă. Folclor poetic* (Casa Creației Populare, Baia Mare, 1970), *Du-te dor și vino dor. Folclor literar din Sălaj* (Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Sălaj, 1972).

Neobosit culegător de folclor, Augustin Mocanu și-a publicat studiile de etnologie în *Caiete Silvane, Sylvania* și în revista de specialitate *Memoria etnologică* din Baia Mare. Și pentru că materialul cules în timp nu trebuia să se piardă, dorind să lase posterității cea mai prețioasă moștenire a neamului românesc, care este folclorul, profesorul Mocanu și-a valorificat munca în

volumele: *Pe cel deal cu dorurile - folclor poetic din județele Maramureș și Sălaj* (Zalău, Editura Caiete Silvane, 2000), *Folclor din Țara Silvaniei* (Zalău, Editura Caiete Silvane, 2004), *Floare de Rai. Antologie de poezie populară de dragoste* (Zalău, Editura Silvanica, 2004). Este membru activ al Asociației Culturale «Ialomîța» și colaborator al revistei de cultură *Ascult Ialomîța*.

I-a apărut monografia satului natal Boju - 790 de ani - eseu geografic, social-istoric și etnofolcloric (București - Slobozia, Ed. Tempus Dacoromania Comterra, 2005) și are în pregătire lucrarea de etnografie *Colinda «Fata de maior»*.

Activitatea de culegător de folclor este cea mai valoroasă parte a activității creatoare a lui Augustin Mocanu. Convinși fiind că autorul mai are multe de spus în acest domeniu și că nu și-a epuizat materialul cules în județul nostru, îl așteptăm pe domnul profesor cu noi volume și cu noi studii în acest domeniu atât de vast.

Lucia BĂLAȘ - bibliotecar-bibliograf

Timotei Cipariu și aromânii

Interesul lui Timotei Cipariu pentru fundamentarea istorică a limbii române s-a întemeiat pe convingerea că a existat, ca "fapt istoric", un dialect roman rustic în părțile orientale ale Imperiului Roman. Acest dialect rustic a stat la baza formării limbii române, pe un spațiu întins deopotrivă în nordul și în sudul Dunării. Acest dialect rustic s-a vorbit în Dacia, în Moesia Inferioară și Superioară, în Scythia Minor și chiar în provincia Noricum, așadar, pe un teritoriu dintre Marea Neagră și Marea Adriatică, dintre Balcani și Carpați, la mijloc cu fluviul Danubius, ce a fost comunicare și nu despărțire între dincoace și dincolo, în fapt între vorbitorii unei unice limbi, o limbă latină vulgară, numită de Cipariu romană rustică, întrucât la el apărea limpede o distincție între "roman" și "latin", pe motiv că nu toți romanii erau latini, în sensul că nu toți se trăgeau din străvechiul Latium. Iar limba latină însăși nu era unitară pe întreg cuprinsul imperiului, ci cu particularități locale, care ele însele dădeau o notă distinctă de cea a latinei, ce a existat și în provinciile romane, inclusiv în provinciile dunărene, ca limbă oficială, și din ale cărei cuvinte limba rustică se hrănea.

Diferit de latina clasică și oficială, dialectul roman dacic prezenta o unitate, care, era convins Cipariu, s-a păstrat în romanitatea și latinitatea limbii române. Și cum unitatea aceasta s-a manifestat dincoace și dincolo de Dunăre, era de așteptat ca erudiția și enciclopedismul ciparian să ofere "cunoștințe" și despre limba românilor din sudul Dunării, pe care a înțeles-o în unitate cu a celor din nord.

Cele dintâi cunoștințe sunt cele referitoare la limba și literatura aromânilor, dar pentru perspectiva studiului nostru le înserăm mai întâi pe cele istorice. E vorba despre traducerea în "Organul luminării", nr. XLIX și LI a unor fragmente din *România din Grecia* de W.M. Leake și cu același titlu din Fallmerayer.

Românii din sud sunt astfel prezentați pentru cititorii din 1847 ai "Organului luminării" ca fiind "ramul aceleiași națiuni" (XLIX, p. 257), aceștia zicându-și "râmân" de la "roman" și nu "vlah", cu termenul din urmă fiind numiți de slavi și de germani toți cei care au origine romanică. Se precizează apoi: "Căci originea italică a românilor se pare nici o dată a fi trasă la îndoială de istoricii greci". Și după aceea se afirmă acea unitate între nord și sud pe care deja am evocat-o: "Românii Tesaliei se numesc pre ei, ca și cei de o limbă și viță din principatele Dunărei, *români*; vorbesc o limbă coruptă italienească, și-și au așezământul de frunte pe culmea și ambe laturile Pindului... unde istoria bizantină din al XI-lea secol mai întâi cuvântă de ei" (LI, p. 287). Figurează în comentariu și numele de Vlahia Mare, iar pentru secolul al XII-lea, se spune despre acești români transdanubieni, cum împreună

cu bulgarii și sub "purtătorii lor", Petru și Asan, s-au ridicat "asupra apăsătoarei, nesincerei și răpitoarei domnii a curții bizantine, și întemeiară așa zisa a două împărății a Bulgariei, a cărei capitală fu Târnova-mare, la piciorul de nord al muntelui Hemus".

Tot în ordine istorică de data aceasta în *Crestomatia sau Analecte literare*, în textul cunoscut sub titlul de *Notiția literaria* este invocat acel fragment de limbă "părintească", "Torna, torna, fratre", pe care Cipariu le numește "cele dintâi urme de limba românească în partea Imperiului orientale", cuvinte rostite cum spune același, "în pădurile muntelui Emu" (T.C. Opere, I, 1987, p.282). Nu insistăm asupra acestei expresii, pe care, vorba lui Hașdeu, au "călărit" toți romanștii de la Thunmann încoace. Mai puternic evocatoare, în chiar spiritul gândirii lui Cipariu - căutător al formelor originare ale limbii - e o expresie din *De administrarea imperiului* a lui Constantin Porfirogenetu. Acesta, consemnează Cipariu, "scriind despre originea sârbilor zice cum că *serbii* în limba romanilor se numesc *șerbi*, de unde *serbula*, în dialectul vulgare se numesc călțămintele șerbilor, iar *serbuliani*, cei ce poartă călțăminte de aceste de jos și mișele". Cipariu desprinde din textul lui Constantin Porfirogenetu expresiile "limba romanilor și dialectul vulgare", pentru a preciza că este vorba despre "dialectul românesc de preste Dunăre în Dacia nouă" (aureliană), întrucât aici, după o informație ce o deținea din *De Istro* a lui Katanichich, *serbii* semnifică *elous* (în grecește), iar în scrierea lui Constantin Porfirogenetu e important "articolul masculin *l'* din *serbii*; concluzia lui Cipariu fiind aceea că, la începutul secolului al X-lea, limba românească "nu numai era formată, ci avea și articlii săi, încă puși înapoia numelui, ca și în ziua de astăzi" (op.cit., p.283).

Demersul ciparian, în esență filologic caută fundamentări istorice ale unității românești, pe care el a înțeles-o ca prezentă plenar în nordul și sudul Dunării până la începutul veacului al XII-lea, când împăratul bizantin Phocas a dat un edict prin care "limba latină încetă a mai fi judecătorească și diplomatică în Imperiul orientale, și așa se precumă de tot orice înșeuță a limbii latine asupra celei românești" (op.cit., p.281).

Demersul ciparian, în esență filologic, caută fundamentări istorice ale unității românești, pe care el a înțeles-o ca prezentă plenar în nordul și sudul Dunării până la începutul veacului al VII-lea, când împăratul bizantin Phocas a dat un edict prin care "limba latină încetă a mai fi judecătorească și diplomatică în Imperiul orientale, și așa se precumă de tot orice influență a limbii latine asupra celei românești" (op.cit., p. 281).

După acea dată a început dezvoltarea independentă a "dialectului roman rustic", care rupt de latina clasică și-a menținut existența prin "perderi" și "adăugiri", pierderi ale cuvintelor romane și adăugiri ale unor cuvinte străine. Pe acestea din urmă le-a voit Cipariu înlăturare, dar nu înlocuite necondiționat cu forme latinești, cum au procedat Laurian și Massim în cel dintâi dicționar al Academiei Române, de la care Cipariu și-a retras colaborarea. Cuvintele străine le-a voit înlocuite cu acele vechi cuvinte românești care s-au refăcut unitate originară a limbii românilor, pe care el le-a găsit în cărțile de dinainte de 1700 ale românilor din nord, în graiurile locale tot din nord și în vocabularul românilor din sud. Cuvintele din cărțile vechi, dintre 1570-1700, ce nu mai erau în uz la mijlocul veacului al XIX-lea le numea "de origine curat românească", iar pe cele tot de formă străveche din "dialectul macedonic românesc" le numea de "origine romană" (op.cit., p. 5), fapt ce denotă convingerea că autorul *Principiilor de limbă și*

de scriptură caută o unitate romană și românească pe o perioadă de 1300 de ani, de la retragerea aureliană până la apariția și biruința scrisului în limba română, întrebându-se mereu, retoric și romantic, cât s-a pierdut din acea unitate originară, ale cărei urme însă le citea mereu, în texte și vorbe, cu acribe filologică și vocație de hermeneut.

Timotei Cipariu a deținut informații despre românii transdanubieni din *Protopiria* lui Th. A. Cavallioti (Veneția, 1770), prin intermediul lui Johannes Thunmann cu *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* (*Cercetări asupra istoriei popoarelor din estul european*, Leipzig 1774), apoi din *Cercetări asupra românilor sau vlahilor* a lui Gheorghe Constantin Roja (Pesth 1808), *Gramatică românească sau macedonovlahică* (Viena 1813) a lui Boiagi, din *Cercetări în Grecia* (London 1814) de W. M. Leake, din *Disertațiune despre literatura românească* de B. Kopitar și din *Dicționarul în patru limbi: neogreacă, moeso-valahică, bulgară și albaneză*, de Daniel Moscopolitu (Viena 1802), cunoscut prin scrierea lui A. Papadopoulos-Vretos, *Neoelleniche filologia* (Athena 1857).

Dintr-o singură ochire ne putem da seama că Timotei Cipariu era un european al gândirii românești, sub ochii lui s-au perindat numai în problema studierii limbii românilor transdanubieni cărți tipărite la Viena, Leipzig, Pesta, Londra și Atena, fapt grăitor pentru bibliofilia cipariană, pentru monumentală sa bibliotecă, în care, putem afirma fără a ne teme de eroare că s-au întâlnit aproape toate cărțile lumii, și era firesc ca și cele despre limba neamului său să se afe aproape toate.

În "organul luminării" începând cu nr. VI, din februarie 1847, tipărește câteva "istorioare armânești", cum sunt: *Curiosita si avde nale*, cu mențiunea "în dialectul macedonic", *Di cum face omlu, afla, Rău crescutu ficioru*, în notă explicând cuvântul "trubata" de la "turba", "ca frumosu în loc de furmosu", în sfârșit ultima povestire, *Una mușata enumeracie*.

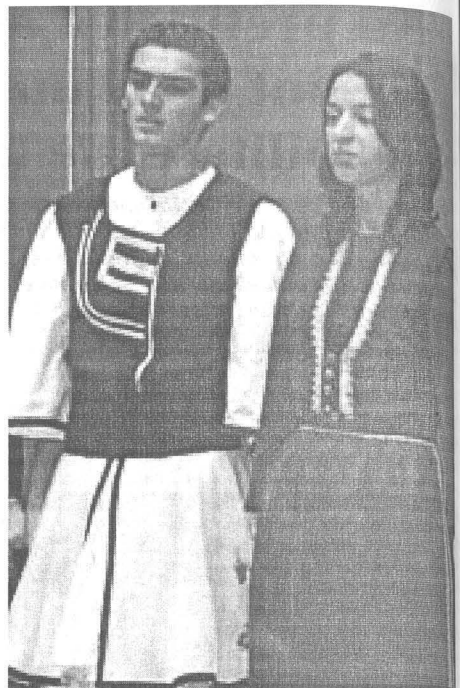
Termenii sub care Cipariu numește limba românilor transdanubieni e când "dialect macedonic", când "dialect moeso-român", referințele fiind numai la aromâni, despre sitro-români și meglenoromâni nu avea cunoștințe, deși în epocă Ion Maiorescu a întreprins câteva cercetări la istro-români.

În dialectul moeso-român ce nu e "destins" în fundament de al nostru caută Cipariu cuvinte rare precum *aleptu din alegu* la noi *alesu*, *calvu* din lat. *calvus*, *demându* din lat. *demando*, *disicu* lat. *disseco*, la noi *despic*, *dol* din *dolus*, *frut* din *fructus*, *liertate* din lat. *libertas*, *mur* din lat. *murus*, *temone* din lat. *temo* (rudă de car), *urnă* lat. *urna* (veadră).

În același timp menționează și cuvinte aromânești care se găsesc în cărțile vechi românești precum *agru* din lat. *ager*, *arină* din lat. *arina*, *cățin* din lat. *catinus*, e din lat. *et* - în cărțile vechi "e" cu înțeles de "iară", cum auzim și azi în graiurile din Ardeal "e" - *faptu* din lat. *factus*, *lau* din lat. *lavo*, *viptu* din lat. *victus*.

Cu primele exemple Cipariu subliniază romanitatea limbii românilor transdanubieni, iar cu celelalte aduce în prim plan atât îndrăgita de el unitate de limbă și neam, de dinainte de secolul al VII-lea în nordul și sudul Dunării, unitate pe care o proiecta spre o unică limbă literară a românilor de pretutindeni, năzuință din care nu lipsea nici aspirația spre unitatea politică.

În scrierea lui Cipariu vom descoperi astfel forme vechi, precum *chiar* pentru *clar* de unde derivatul *declarațiune*, *pre* în loc de *pe*, *dereptu* în loc de *drept*, *io* în loc de *eu*,

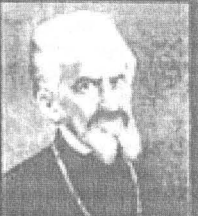

întâniu în loc de *întâiu*, *feci*, *facee* pentru *face*, *cuminecațiune* în loc de *comunicațiune*, *demustrațiune* pentru *demonstrațiune*, una în loc de o - acest "una" după modelul aromânească din *una feată*, dar și prin despărțirea în scris a lui *în tot de a una*, ca și a lui *întru una*, tendința lui fundamentală nefiind aceea de a "latiniza" limba română a veacului al XIX-lea, ci de a descoperi arhaicitatea latino-romană, etimologismul său însemnând căutarea formelor originare ale cuvintelor și limbii, *etimologia* înțelegându-se fiind de el ca "formă originară", în lexicon, morfologie și sintactică. De fapt, chiar în *Gramatica limbii române* elaborată de el pe seama Academiei Române, ceea ce noi astăzi numim "morfologie" el numea "etimologia". Tocmai datorită acestui înțeles de formă originară a etimologiei, a cărei căutare am exemplificat-o prin dialectul aromân și cuvintele cărților vechi românești. Cipariu a propus "moderațiune" în aplicarea principiului etimologic în ortografia românească, drept pentru care a solicitat și "respect la fonetism" (op.cit., p. 135).

De fapt, cercetarea de către Cipariu a limbii românilor transdanubieni nu e mărginită numai la aspectele lexicale pe care deja le-am menționat, ele sunt prezente și în analiza flexiunii nominale și verbale. În *Principii de limbă și de scriptură* el consemnează astfel existența unui timp "condiționat" la românii de dincolo de Dunăre, pe care îl exemplifică, iar noi reținem: "Se *vruri* se aprindi țirapliu, se aruncă nătru uscate lemne, că verdiiu facu furmul" (p. 85).

O expresie de mai sus din această propoziție aromânească "facu furmu", evident și altele, și cuvinte scrise în limba veche *mănu* pentru *mână*, *omu*, *furu*, *degetulu*, *bărbatu*, *frăgariu* l-au condus pe Cipariu la scrierea, și acolo unde nu era cazul, numai cu u "etimologic", pe care îl și numește "originar", exemplul acesta alături de cele de mai sus, precum și altele numeroase, evident mai multe din dacoromână decât din aromână, argumentează că apropierea lui Cipariu de limba românilor transdanubieni s-a integrat unei concepții viguroase despre limba română pe care a văzut-o mai întâi într-o unitate originară (citește "etimologică") pe care a dorit s-o restaureze pentru o mai deplină unitate a limbii scrise, contemporană lui. Mijloacele pe care însă le-a uzitat n-au fost totdeauna adecvate, de aceea ele s-au și răzburat, dar idealul unei limbi literare și unitare pentru toți românii a rămas viu în opera cipariană, care n-a izbândit, după cum știm în ortografie, dar își menține actualitatea pentru dezvăluirea unității originare române a limbii române, iar această viziune avem datorită să o înnoim mereu, așa cum ar fi făcut și Cipariu dacă ar fi fost contemporanul nostru.

Traian VEDINĂS

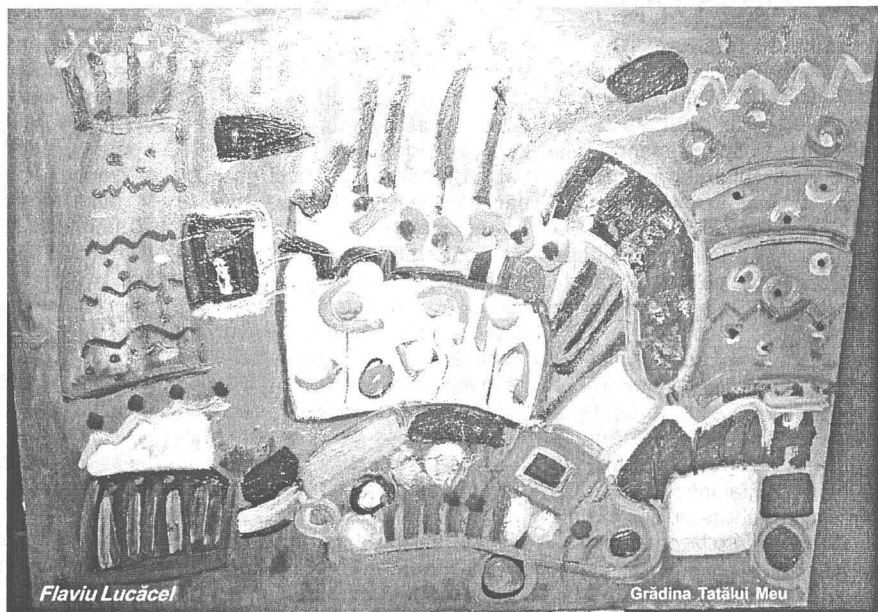

TIMOTEI CIPARIU

SCRIERI LITERARE

EDITURA FUNDATIEI NATIONALE
SATUL ROMANESC

Cântece despre „cântec”

Flaviu Lucăcel

Grădina Tatălui Meu

este unul folcloric: țăranul, primăvara, ar fi vorbit de cuc iar vara, de mierlă, nicidecum de privighetoare;

- versurile: Vine iarna viscoloasă, / Eu cânt doina-nchis în casă par extrase dintr-un pastel și ni-l dezvăluie pe solarul Alecsandri, viziunea și atitudinea lui în fața rigorilor iernii și nu ale țăranelui, obligat de condiția lui să se confrunte direct cu vicisitudinile iernii.

Deci, prin motivele tratate, prin atitudinea eului liric și prin tehnica versificației, Doina este o creație cultă cu elemente folclorice și nu una populară veritabilă. Am dori să se știe că noi nu-l acuzăm pe Alecsandri, ci numai arătăm vremeii.

Pentru a ne formula observațiile asupra viziunii, concepției și atitudinii creatorului anonim în legătură cu cântecul despre „cântec” am selectat câteva creații cu această temă, publicate în culegeri de folclor originare, în primul rând, din vasta arie Sălaj-Codru, care ne interesează în aceste rânduri. Toate textele supuse analizei sunt creații veritabile, culesse și tipărite în ultimele patru decenii.

În ceea ce privește conținutul de idei al pieselor alese, se constată că poetul popular este preocupat de motive tematice ca: originea și nașterea cântecului, rostul lui în viața eului liric și a omului, în general, vârstele sau vremea cântecului, cântecul și iubirea, cântecul și munca etc.

Din trei texte aflăm că izvorul cântecului se află undeva în lumea tainică a somnului și a visului, spațiu inaccesibil minții noastre. Horea - numele local al doinei - se zămislește în sufletul pur al pruncului inocent, în vreme ce el doarme. Odată cu reîntrirea în lumină prin revenirea la starea de trezie, copilul cântă doina:

Doina din ce s-o făcut?

Dintr-o gură de prunc mic.

L-o lăsat măsă durnind

Și l-o aflat doina zicând.

(Mocanu 1, n. 445, Sălăjiț, 1970)

Se poate presupune că forțe miraculoase benefice i-au stărnit și activat pruncului harul de cântăreț, cu care a fost înzestrat de la naștere de către zănele-ursitoare. Prin acest act, copilul s-a re-născut, căci a devenit cântăreț și prin același act s-a născut și cântecul și a ieșit la lumină din ceața unei lumi necunoscute, cea a tainelor.

Într-o variantă din Nadiș (Mocanu 1, n. 465, 1970), sunt sugerate stări sufletești și date ale lumii exterioare care determină direct nașterea horei (cântecului). Așa sunt:

- singurătatea:

Pe deal viu, pe deal mă duc

Și n-aud cântec de cuc,

Nici de cuc, nici de volnic,

Numa gură de prunc mic.

- plânsul ca expresie a

suferinței:

L-o lăsat mă-sa plângând

Și l-o aflat doina zicând,

- înstrăinarea:

L-o lăsat lâng-o fântână

Să-l crească mamă străină.

În altă piesă, tot din Nadiș, (Mocanu 2, n. 341, 1971), cântărețul spune metaforic că horea este o exteriorizare a dramei existențiale a creatorului:

Cine-o zăs daina, daina,

Arsă i-o fost inima

Cumu-i ș-a mē săraca.

Această idee, prezentă în aproape toate variantele identificate de noi, este exprimată în termeni foarte apropiați, fiindcă se comunică același conținut și aceeași atitudine umană:

Horile le-o semănat

Oarece om săpărat

Și mâncat de mult bănat;

Horile le-o răsdit

Oarece om necăjit

Și mâncat de mult urât.

(Desmireanu, n. 2, p. 477,

Ciceu-Poeni, Cluj, f. a.)

Menirea existenței horilor și cântarea lor este de a ajuta omului să treacă peste momentele dramatice ale vieții, micșorându-i suferințele prin stămpărarea inimii și întărirea ei pentru a rezista în fața noilor încercări care-l așteaptă.

Exemple:

Horile-s de stămpărare

La omu cu supărare,

Că și io, când mă supăr,

Cu horile mă stămpăr.

(Mocanu 1, n. 446, Urmeniș, 1967)

sau

Cumva de m-oi străina

Să-mi tragân câte una,

Să mă stămpăr cu horile

Ca alta cu surorile;

Să mă stămpăr cu horea

Ca alta cu măicuța,

Că de n-ar hi hori pă lume

Vede-u-ai fete nebune

Și neveste dusă-n lume.

(Idem, n. 449)

Cei dăruți cu harul cântecului nu sunt niște norocoși ai soartei, ba dimpotrivă:

Care om horește mândru

La noroc nu-i steie gându.

Și io mândru am horit,

La noroc nu m-am gândit.

(Mocanu 1, n. 448, Odești, 1967)

Dacă harul poetic nu e noroc, să fie oare un dat al sorții ca un blestem al nu stiu cui, care aduce numai suferințe? În textele parcurse nu am aflat răspuns la această posibilă întrebare.

Nu există o vreme sau o vârstă a horitelui. Cântecul îl însoțește pe om toată viața, din fragedă pruncie până la căruntele zile ale bătrâneții, căci toate vârstele cântă: pruncul plânge cântând și astfel se deschide spre viață, tânărul își cântă dragostea și dorul, care-l chinuie și, în același timp îl luminează existența și l-o face deplină, iar bătrânul se jeluiește că trece prea repede prin lume:

De n-aș cânta tot mereu,

Ar fi vai de capul meu ;

Ba poate că mi-ar plezni

Inima de n-aș hori.

(Pop, n. 2, p. 159, Băsești, 1960)

Există condiții și împrejurări care îngredesc sau fac chiar imposibilă manifestarea actului cântării. Cel sărac și străin nu poate cânta, deși are talentul necesar:

Și-aș hori, horile-mi vin,

Nu pot hori că-s străin;

Și-aș hori, horile-mi plac,

Nu pot hori că-s sărac.

(Ibidem)

Fata fecioară e îndemnată să-și horească horile până e tânără, frumoasă și liberă, fiindcă după ce se va mărita, vremea cântecelor a trecut și nu va mai îndrăzni să horească niciodată:

Hori-ț, fată, horile,

Până ești ca florile!

Că, dacă ti-i mărita,

A hori nu-i cuteza:

În ceață de soacră-ta,

În tindă de socru-tău,

Afară de mutu-tău,

În grădină de vecină,

În poată de cumnată

Și nu-i hori niciodată.

(Mocanu 1, n. 241, Bulgari, 1970)

Prin puterea ei miraculoasă, doina poate influența chiar și comportamentul animalelor. Boii, auzindu-și stăpânul horind, ară liniștiți:

Io la boi când le zăc doina

Ară țarina și moina.

Boii, când m-aud horind,

Mărg pă brazdă rumegând.

(Mocanu 1, n. 450, Odești, 1967)

Pentru că a creat cântece vindecătoare de suflete, poetului anonim i se urează frumusețe trupeească, asemenea cu florile:

Cine-o-nceput horile

Aibă ochi ca zorile

Și fata ca florile.

(Doniga, n. 1, p. 355, Pomi, 1958)

sau

Cine-o făcut horile

Aibă trup ca florile

Și obraji ca rujile.

(Desmireanu, n. 1, p. 475,

Sebiș, B-N, f. a.)

sau

Cine-o făcut horile

Margă-n rât cu florile.

(Mocanu 1, n. 446, Urmeniș, 1967)

Textele discutate de noi și exemplele date constituie mărturia vie ale gândirii și simțirii populare. Ele ne lămuresc simplu și clar asupra originii, naturii și funcției cântecului popular românesc de jale numit doină sau hore.

Abreviații bibliografice:

1- Desmireanu - Ion

Desmireanu, Folclor din

regiunea Cluj, în Folclor din

Transilvania, I, E.P.L., 1962, p.

471-574.

2- Doniga - Poezii populare

din Oas, Maramures și Năsăud,

Idem, p. 351-442.

3- Mocanu 1 - Augustin

Mocanu, Pe cel deal cu dorurile

- Folclor poetic din județele

Maramures și Sălaj, Editura

Caiete Silvine, Zalău, 2001.

4- Mocanu 2 - Augustin

Mocanu, Folclor din Tara

Silvaniei, Editura Caiete

Silvine, Zalău, 2004.

5- Papadima - Ovidiu

Papadima, Literatura populară

română. Din istoria și poezia ei,

1968, Editura pentru Literatură.

6- Pop - Dumitru Pop, Poezii

populare din Sălaj, în Folclor din

Transilvania, I, E.P.L., 1962, p.

155-218.

Augustin MOCANU

Ansamblul folcloric „Plaiuri Sălăjene”

Ansamblul folcloric „Plaiuri Sălăjene” este o adevărată carte de vizită a școlii și localității. Ansamblul a fost fondat în anul 2001 de învățătorul Ioan Sur cu intenția de a renaște viața culturală a localității Horoatu Crasnei. După punerea în activitate a ansamblului, rolul lui este de a păstra și a transmite tradiția etno-folclorică de pe Valea Crasnei și din județul Sălaj generațiilor următoare.

Ansamblul este format din copii și tineri cu vârste cuprinse între 9 și 20 de ani. În prezent, ansamblul numără peste 42 de membri, dansatori, soliști vocali și instrumentiști. Valorifică folclorul și tradițiile din satele așezate în bazinul râului Crasna (care izvorește din Mții Meseș) și anume: Pria, Cizer, Șeredei, Bănișor și, bineînțeles, Horoatu Crasnei, sate păstrătoare de vechi tradiții folclorice.

Se evidențiază prin câteva particularități interpretative și de recuzită: strigătura peste sat, dansul socăcițelor, strigătura găinii, horele lungi și târăgănite însoțite de strigături și iuituri, dansuri de forță, costumul popular viu colorat, specific zonei.

Costumul popular femeiesc are ca elemente componente: năframa,

spăcelul, zadia, poalele cu bordură sau foră, laibărul și muruna.

Costumul popular bărbătesc cuprinde: căciulă, cloplul de paie sau postovul, cămașă cu un șir de nasturi, laibărul sau cocjocul, gacii din pânză cu zadie, cisme sau opinci.

Ansamblul valorifică repertoriul muzical, îmbinând într-un mod plăcut muzica cu mișcările coregrafice, purtate, strigăturile: *Și la stânga și la dreapta/ Uite-așa se joacă fata // Si nainte și napoi/ Cum se joacă pă la noi // Și-apoi roata cu lele/ N-astepta să zică ei // Le-ar zăce da i rusine/ Dac-o-nvârți îi pare bine.*

Strădanile tânărului ansamblu de cântece și dansuri populare au început a fi apreciate și a culege roadele trudei lui artistice. Membrii săi, participanți la numeroase festivaluri de gen, s-au întors de peste tot cu premii sau diplome, fiind unanim apreciați. Datorită repertoriului și coregrafiei, în vitrina ansamblului se găsesc multe premii și diplome aduse din țară și străinătate. Iată și câteva exemple din zestrea trofeelor și diplomelor speciale aduse în localitate: **Festivalul concurs „Flori de mai” (Cluj Napoca 2003)** - Locul I secțiunea dansuri populare; Locul I secțiunea costum popular; Locul III

secțiunea ansambluri folclorice; Mențiune soliști vocali - Muncelean Patricia; **Festivalul „Dragu-mi-cântul și jocul” (Tășnad 2003)** - Locul I secțiunea ansambluri folclorice; Locul I soliști vocali - Muncelean Patricia; **Festivalul „Duminica de Florii” (Giurgiuiești, Republica Moldova, mai 2003)** - Locul II secțiunea ansambluri folclorice (locul I a fost ocupat de Ansamblul din Chișinău); **Festivalul internațional al românilor de pretutindeni „La fântâna dorului” (Șimleu Silvaniei 2003)** - titlul de laureat; **Festivalul „Ecouri Meseșene” (Zalău 2003)** - diplomă de participare.

Anul 2004 a fost un nou an cu rezultate deosebite: Diploma de excelență la Concursul „Flori de mai” (Cluj Napoca); Locul I la „Cântec și joc de pe Târnava” (Bia - Alba); Locul I la „Someș, cântecele tale” (Jibou); Diploma de autenticitate și originalitate și locul I la „Dragu-mi-cântul și jocul” (Tășnad - Satu Mare).

Anul 2005 a debutat cu editarea unui CD intitulat „Cântece și jocuri populare din Sălaj” (urmează lansarea lui în cadrul unui spectacol de gală).

De valoarea acestui ansamblu au luat cunoștință și delegațiile din

Franța și Ungaria care au vizitat localitatea Horoatu Crasnei. Iată câteva din impresiile oaspeților, plăcut surprinși de talentul, costumele și dezinvolvura cu care artiștii au evoluat pe scenă: Jean Bovvile (Fundatia „Maya” - Franța): „Am o impresie foarte bună despre seriozitatea cu care au dansat. Toți s-au sincronizat și au comunicat între ei. E foarte interesant și impresionant ceea ce am văzut”; Michel Lupo (Fundatia „Maya” - Franța): „Mă uimește pasiunea pentru folclor, pentru păstrarea obiceiurilor și tradițiilor”; Henry Callard Bovy (președintele Asociației „Enfants du Monde”): „Când am avut opt ani, am făcut parte și eu dintr-un grup folcloric. Am admirat în special pe cei mai mici. Toți au o tehnică de execuție a dansului pe care o mănuiesc cu ușurință. Posedă arta de a dansa. Pentru fiecare dans s-au acordat 10-15 min. În Franța, dansurile durează 3-4 min. Au o putere de concentrare foarte mare. Nu pot decât să spun: Bravo! Bravo! Bravo!”; Jaques Perard (director economic la Școala „IFPA - Escuroles”): Consider o reușită schimbul făcut. Sunt pentru prima oară în România și sunt încântat. Aici s-au păstrat foarte bine obiceiurile.

Medalion artistic - Ileana-Grațiana Pop

Promotor și susținător al culturii și tradiției populare sălăjene în satul ei natal, Ciumărna, Ileana-Grațiana Pop și-a început cariera de rapsod popular la vârsta de 14 ani. A fost dansatoare în ansamblul folcloric local, a jucat în piese de teatru popular și a devenit solistă de muzică populară.

A înființat și conduce, din anul 1992, grupul folcloric de copii „Poiana” din Ciumărna. Îi învață pe copii să cânte și să danseze dansuri populare din zonă.

„Poiana” a înregistrat până acum 5 casete cu cântece și poezii religioase și 4 casete cu muzică folclorică autentică din Ciumărna, din care ultimele două au fost realizate împreună cu Ansamblul folcloric „Mesesul”.

Ileana-Grațiana Pop a participat la festivaluri folclorice și târguri populare organizate în Iași, Covasna, Târgu Jiu, Brașov, Cluj, Sibiu, București (la Teatrul Național), Oradea, Sălaj.

În anul 2000 a participat la un

simpozion național organizat la Bușteni, pe tema conservării și promovării folclorului. A avut alături grupul folcloric „Poiana” din Ciumărna. A fost apreciată în mod expres de dl. prof. Corneliu Leu, președintele **Fundației Episcop Grigore Leu**, care i-a adresat cele mai calde cuvinte de laudă, dintre toți participanții, Dna Ileana-Grațiana Pop fiind membru al acestei fundații din 1992.

Sub patronajul d-lui Dumitru Buzoianu, redactor la TVR Cluj, i-a

apărut un C.D. de muzică populară cu titlul „Mă cunosc că-s ciumărneană, care cuprinde 16 piese (*Noi merem după mireasă; Când vii bade-n sezătoare; Mere-o nevăstuică-n lume; Mă cunosc că-s ciumărneancă; În vale lâng-o fântână; Bate vântul frunza lină; Băde bădișorul meu; Mânce-vă focul dușmance; Câte păsări pleacă toamna; Măi bădiță, bădișor; Greu îi, Doamne, să fii mamă; Legăna-te-ai bade-n coastă; Singură-am fost la părinte; Bădiță, sărutul tău; S-a rupt un lanț plin de iubire*).

Este creator de costume populare și un pasionat colecționar de port popular. A participat la multe expoziții în țară și în străinătate. Deține un spațiu în care ar dori să înființeze un mic muzeu sătesc.

Cu ocazia „Zilelor Romane”, în iulie 2005, a avut un stand cu piese populare tradiționale românești, confecționate și în prezent, transmitând meșesugul țesătoriei/cusătoriei copiilor doritori să învețe artele tradiționale.

În data de 14 august a.c., la Sibiu, a obținut **Diploma de membru al Academiei Artelor Tradiționale**, înmănată de președintele acesteia, dl. Corneliu Bucur, directorul Muzeului „Astra” din Dumbrava Sibului.

Județul Sălaj se mândrește cu astfel de oameni, continuatori și apărători ai tradiției românești. Toți cei care doresc să cunoască un pasionat al culturii tradiționale, un creator popular, un cântăreț și un instructor cu suflet, este invitat să o întâlnească personal pe Ileana-Grațiana Pop, în Ciumărna, satul ei natal, comuna Românași, județul Sălaj.

din Horoatu Crasnei - Sălaj

În Franța nu sunt atât de puternice tradițiile populare. Sunt surprins de ceea ce am văzut. Acasă voi face un album cu vizita în România".

Ansamblul „Plaiuri Sălăjene” are un omolog pentru secțiunea maghiară, formația de dansuri „Parta”, care a participat și ea la mai multe festivaluri și concursuri în țară și străinătate: Republica Moldova, Austria, Pericei, Cehu Silvaniei, Crasna, Zalău, Cluj Napoca etc.

Aceste rezultate nu puteau fi obținute fără o bună conlucrare cu Centrul Culturii Tradiționale Sălaj, care a oferit ansamblului atât sprijin de specialitate, cât și financiar. Participarea la festivaluri și concursuri a dus la ridicarea valorii interpretative, iar acest lucru s-a realizat cu concursul aceleiași instituții. Un alt sprijin substanțial a venit din partea unor sponsori inimoși și anume: S.C. SANDANA SRL (patroni Pavel Sabău); S.C. ORTOS SRL (patroni Nicu Sabău, Florin Sur); CONSUNCOOP, S.C. CRINUL-BĂGUT (patron Băguț Mariana), SC FLORALEX SRL (patroni Roman Florin, Balla Balass), care au susținut material organizarea festivalului și se desfășoară anual în localitatea Horoatu Crasnei cu sprijinul Centrului Culturii Tradiționale Sălaj.

„Spiridușii” - Formația de dansuri populare mixte a copiilor din comuna Valcău

În anul 1970 s-a înființat formația de dansuri populare mixte compusă din 8 perechi de dansatori de la Școala cu clasele I-VIII Valcău de Jos, elevii fiind din clasele I-VIII. De asemenea, tot în acest an s-a înființat o formație de dansuri populare mixte compusă tot din 8 perechi de dansatori din clasele I-VIII de la Școala cu clasele I-VIII Valcău de Sus. Ambele formații aveau în repertoriu dansuri populare de pe Valea Barcăului și participau la programele culturale organizate la nivelul școlilor și comunei Valcău.

În perioada anilor 1975-1976 au participat alături de celelalte formații culturale la întrecerile organizate în cadrul Festivalului Național „Cântarea României” (FNCR).

În urma fazei comunale,

conducerea școlilor din Valcău de Jos și Valcău de Sus au hotărât ca, începând cu anul școlar 1976/1977, să fuzioneze cele două echipe de dansuri populare și să participe în continuare la întrecerile organizate pe plan local, județean și național sub conducerea celor doi instructori: prof. Ghilea Traian și inv. Blaga Florian.

Ca urmare, a rezultat o formație de dansuri populare mixte de pe Valea Barcăului cu un efectiv de 16 perechi, dansatori urmași ai părinților, păstrători de valori inedite ale folclorului local.

În primăvara anului 1977 a participat la faza județeană a FNCR, clasându-se pe locul I, iar în luna mai a participat la faza zonală a aceluiași festival clasându-se pe

locul II - fază ținută în orașul Cluj-Napoca.

S-a continuat perfecționarea activității formației, fiind remarcată la diferite acțiuni județene printre care amintim participarea la festivitatea „Plușorul” 1978-1979, ocazie cu care organele județene din acea perioadă au fost încântate de evoluția formației care juca în cisme de cauciuc și costume în imprumutate de la părinți, rude, vecini etc.

Conducerea județului (Laurian Tulai) a considerat necesară acordarea unui ajutor financiar formației de copii din Valcău pentru costume.

Anul 1979 a fost anul cu cele mai mari succese pentru formație, ea participând la faza republicană a FNCR, la care a obținut locul I,

moment ce a determinat propulsarea formației pentru a participa la festivalurile folclorice internaționale, fiind încurajați de inspectorul general din Ministerul Învățământului, Adrian Jiga.

În perioada lunilor mai-iunie 1979, cu sprijinul Inspectoratului Școlar Județean, al Muzeului Județean (reprezentanți insp. Pop Eugenia și respectiv Goia Augustin), prin consultarea largă a cadrelor didactice de la cele două școli, cu ajutorul femeilor din sat, a fost prospectat și definitivat cel mai autentic costum popular pentru fete și băieți din comuna Valcău. În timp de o lună a fost confecționat costumul popular, în urma finanțării acordate confecționându-se costumele necesare pentru 24 de perechi de dansatori.

În vara anului 1979, formația s-a cuplat cu tariful copiilor de la Clubul elevilor Zalău, constituind un frumos ansamblu folcloric, care a participat la Festivalul Internațional de Folclor - Zagreb 1979 (conducerea muzicală prof. Bucsi Ioan).

A fost cea mai tânără formație din cele 57 prezente, clasându-se printre cele mai autentice și frumoase formații. A fost botezată de presa iugoslavă cu numele de „Spiridușii Valcăului”.

Mai menționăm că, începând cu anul 1979 și până în prezent, în fiecare an a obținut la toate concursurile locul I, atât înainte de 1989, cât și după acest an, la Festivalul județean „Voces Primăvera”.

A participat la mai multe festivaluri organizate pe plan național printre care amintim: Datini din bătrâni - Verona (1996); Festivalul Soares-Sângerz-Băi, ediția a VI-a (1995);

Festivalul copiilor din Cluj-Napoca (1991); Guruslău - 400 (iulie 2001).

În prezent, „Spiridușii” colaborează cu Centrul Creației Populare Sălaj, conlucrare concretizată și printr-un frumos program cultural susținut de Ziua Femeii - Valcău 2002.

În 17 martie 2002, alături de alte formații din județ atât adulți cât și copii, a participat la Festivalul Mărtisorului unde a pus în valoare frumusețea dansului și tradițiilor populare din Sălaj. Implicați în reușita acestei acțiuni amintim pe dna directoarea Scolii Valcău de Jos, prof. Suluțiu Violeta, care s-a preocupat de găsirea sponsorilor ajutați de consiliul local, primar dl Buboș Dumitru, iar ca instructor dl Ghilea Traian și Sabou Olimpia, iar ca muzicant la vioară dl Criste Stelian.

În luna decembrie 2002, ansamblul de dansuri populare „Spiridușii Valcăului” a participat la festivitatea de constituire a comunității românilor din Imola - Italia, lăsând o impresie deosebită comunității prezente.

Amintim că în anul 2003, formația a luat locul I la Festivalul „Voces Primăvera” și a participat la sărbătoarea Castrului roman - Moigrad 2003, precum și la Zilele Nușfalăului 2003 și de Ziua Sondorului - Suplac, 8 iunie 2003.

A fost prezentă în anii 2003-2004 la manifestările cultural-artistice prilejuite de Zilele Nușfalăului și Boghișului, evoluând în fața fiilor celor două localități.

Ultima activitate la care au participat a fost la Festivalul „Ecouri Mesesene”, în luna august 2005, în localitatea Mesesenii de Jos, manifestare organizată de Consiliul Județean Sălaj, Primăria Mesesenii și Centrul Culturii Tradiționale Sălaj.

Pagini realizate de
Cristian MOLDOVAN și Daniel HOBLEA

Surzătorul Cărtărescu

Admirat sau contestat - în general, pe de o parte, de generația '80 (al cărei șef de școală și principal reprezentant a dovedit că este), pe de altă parte, de supraviețuitorii (și susținătorii) generațiilor '60 - '70 - Mircea Cărtărescu s-a remarcat, mai întâi, prin intermediul unor volume de versuri: *Faruri, vitrine, fotografii* (1980); *Poeme de amor* (1983); *Totul* (1985). Cărțile ce l-au consacrat sunt, mai curând, epopeea *Levantul* (1990), studiul critic *Postmodernismul românesc* (1998) și romanul *Orbitor* (din care au apărut, deocamdată, vol. 1, *Aripa stângă*, 1996; vol. 2, *Corpul*, 2002). S-a întâmpat, astfel, ca poetul de altădată să devină autorul a cincisprezece cărți scrise în cei douăzeci de ani de la debutul său, cărți traduse în zece limbi (engleză, germană, franceză, spaniolă, italiană, olandeză, suedeză, norvegiană, maghiară și bulgară). Mai ales, s-a întâmpat ca Mircea Cărtărescu să devină un nume frecvent vehiculat, în medii literare și sociale extrem de eterogene. Se poate spune că „textistența” lui e tridimensională fiindcă „topește” în ea biografia, cotidianul și experimentul.

Totuși, Mircea Cărtărescu dă aceeași măsură a talentului său, atât în poezie, proză și critică literară, cât și în publicistică. El practic o publicistică profund ancorată în realitatea imediată, în meandrele societății românești postdecembriste, în complexitatea problemelor culturale, economice sau politice. Propria viață e re-trăită „la cea mai înaltă ficțiune”, cotidianul e traumatizant prin cenusul său, iar aspectul inedit e dat de „efectul de sinceritate”, căci articolul sau tableta par desprinse dintr-un jurnal interior, chiar dacă survolează lumea din afara insului însingurat.

Toate acestea sunt caracteristici ușor recunoscutibile, într-un volum intitulat oarecum, în răspăr - *Pururi tânăr, înfășurat în pixeli* (Ed. a 3-a, București, Humanitas, 2005). Firește, titlul e o parafrază la versului eminescian „Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi” - vers ce aparține poemului emblematic *Odă (în metru antic)* - dar el deconspiră o lume intens computerizată, în care „imaginea artistică” a fost substituită de „pixeli”, iar „jocul demiurgic” de... „jocul pe calculator”.

Beneficiind de o selecție atentă, volumul reuneste - cu destulă coerență - amintiri, memoriale de călătorie travestite, cronici literare, articole, texte scrise cu prilejul participării la simpoziioane internaționale, publicate - de-a lungul a două decenii - în diferite reviste, din țară și din străinătate. Adevărate constante sunt tonul confesiv, nostalgia, visul, spiritul angajat și - îndeosebi - polemic (prezent, în fiecare paragraf, de la prima, până la ultima filă a cărții): „Nu trăiesc ca un scriitor și nu mă simt ca un scriitor. Mă simt doar un om foarte liber și - fiindcă prețul libertății e cel mai mare - foarte trist. Încerc să trăiesc mai departe. Nu știu dacă-o să mă scriu ceva vreedată și nici nu-mi pasă. Nu vreau să rămân în azilul de bătrâni al istoriilor literare.”

Primele zeci de pagini au un caracter autobiografic și ele reconstituie vârsta adolosenței, cu profilul aspru al tatălui (fost lăcătuș ITB și apoi ziarist la „Steagul roșu”), cu profilul blajin al mamei (ce lucra la covoare persane), cu revelația propriei existențe, survenită în urma lecturii unui text de Camus (*Căderea*): „Și, subit, mi-am dat seama, pentru prima dată în viață, că existam. Mi-am ridicat ochii din carte: iată, existam! Se afla pe lume, din clipa aceea și nu mai de demult, cineva la fel de străin de băatul care citise din Camus cu zece minute înaintea ca fluturile de omidă.” Fascinația experimentului este transparentă, în primul proiect literar (esuat): un roman - sonet, cu 14 capitole grupate în patru părți (cate capitole, tot atâtea registre stilistice). Nucleul unei asemenea literaturi, care - în permanență - are obsesii inovatoare și reformatoare, îl reprezintă biografismul. Or, biografia poetului se contopește - ardent și subtil - cu biografia Bucureștiului din care nu lipsesc mahalatele sordide, cartierele muncitorești, Teatrul Național, Calea Victoriei etc. Există un București „real” (cel al puzderiei „cutiilor de chibrite”) și altul, „emoțional” (personalizat și generat de scriitor): „...aveam, în sfârșit, un București al meu, un oraș personal, pe măsura mea, în al cărui centru

nu mai erau nici mama, nici amanta, ci eu însumi, scriitorul care genera orașul. Lidia mea cu acesta a fost lidia mea cu iluzia poeziei”. Așa s-au născut *Poemele de amor* - o neobișnuită monografie lirică, în care Bucureștii pare o metropolă occidentală, feerică, strălucitoare. Ulterior, când „fericirea imagistică” a luat sfârșit, iar „poezia a murit din lipsa puținței de a mai progresa”, au fost acele vise (cu arcuri și coloane din marmură; cu odă nefiresc de înalte, învăluite într-o lumină verzuie; cu palatul de marmură invadat de fluturi), ce au constituit - multe dintre ele - obiectul romanului *Orbitor*.

Poate, mai importante sau - cel puțin - mai interesante sunt articolele ce vizează propria formare ca poet, destinul Poetului și al Poeziei ori pleiada poezilor români (în special, ortzeciștii).

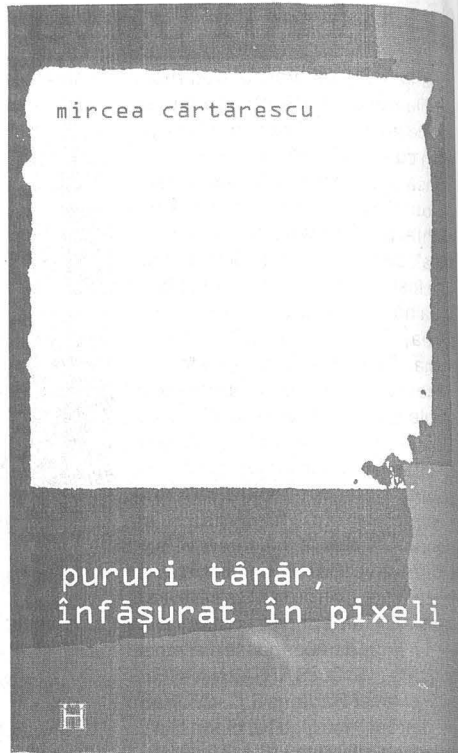
Înainte de a mărturisi cum a devenit poet, Cărtărescu își pune o întrebare acută: „Sunt, oare, în definitiv, poet?” Răspunsul lasă impresia unei premeditate modestii: „...presupun apriori că sunt poet.” Ceea ce l-ar fi ajutat să parcurgă anevoiosul drum spre Parnas a fost (și a rămas) o excelentă memorie a versurilor: „În liceu și facultate am învățat pe de rost și îi mai știu și acum (cine mă cunoaște știe că nu exagerez) pe aproape toți poezii români care mi-au plăcut, și mai ales pe Blaga, Barbu, Bacovia, Voronca și Argehi, dar și pe Nichita Stănescu și Dimov. Pe Barbu și pe Bacovia îi știu integral și acum”. Un rol esențial l-au avut cenaclurile frecventate: cenaclul „Junimea” al distinsului profesor Ovid Crohmăniceanu și „Cenaclul de Lună” al cunoscutului critic Nicolae Manolescu, unde s-a familiarizat cu literatura actuală, cunoscându-i și ascultându-i citindu-și versurile pe Stratan, Iaru, Coșovei, Tudor Jberaleanu (reprezentanți ai „noi generații”), căbera li s-a alăturat cu nemărginită admirație. Merită reținută precizarea autorului referitoare la sursele generației '80 (Caragiale, Bacovia și Argehi) și convingerea că „nici o direcție nu este negativă din principiu, că nu există orientări periculoase în cel mai nepericulos domeniu al activității omenești: arta.”

Cât privește destinul Poetului (izgonit din ideala *Republică* a lui Platon), acesta se află la răspântia a patru cetăți „imperfecte”. În prima cetate, cea aristocratică, Poetul nu-și poate găsi locul, fiindcă aici vorbesc armele, iar Muzele sunt silite să tacă. În a doua cetate, stăpânită de oligarhia plutocratică, Poetul e binevenit, numai dacă decorează sălile de bal, participă la ceremonii și carnavaluri ori dedică versuri damelor influente (pentru Poet astfel de condiții sunt degradante și el nu le va accepta, întrucât „nu vrea să fie o slugă cu tain la bucătărie”). În a treia cetate, una tiranică, Poetul riscă să ajungă bufonul și complicele stăpânului atotputernic. Până la urmă, Poetul se va îndrepta spre cetatea democratică, unde există șansa onorării cu dragoste și cu înțelegere de către semenii lui, căci însemnele democrației sunt polifonia, plurivocalitatea, „peștrilul” (caleidoscopul) - adică acceptarea tuturor caracterelor și libertatea de a „imita” toate formele sau toate limbajele. Prin intermediul lui Socrate, Platon avertiza că prea marea libertate duce la haos și dezorientare, la imoralitate; că un singur om poate profita de anarhie, preluând întreaga putere și reinstaurând tirania: „E probabil, deci, că tirania nu se înjghebează din alt regim politic decât din democrație, din suprema libertate ivindu-se cea mai cuprinzătoare și mai desăvârșită robie.” Cărtărescu este, însă, un optimist, fiind de părere că o democrație adevărată nu va degenera niciodată în anarhie și își va crea mecanisme în stare să preîntâmpine o eventuală alunecare către dictatură. Revenind la destinul Poetului, acesta nu poate fi conceput în afara colectivității din care Poetul face parte și nu poate fi împlinit în afara societății democratice, de vreme ce orice pactizare cu industria prostului gust este exclusă, orice retragere în „turnul de fildes” e imposibilă: „Poetul nu trebuie să devină, chiar în condițiile democrației, doar o roită (adusă sau nu în prim plan ca vedetă) a orașului Show-Biz, oricât de plătită, cu bani și glorie, ar fi arta lui (...), ci are datoria să devină și o conștiință, un om activ și influent în societate (...). Într-adevăr, artistul,

în lumea democratică, este și un exorcist al răului, un anti-totalitarist, un participant la ceea ce înțelepciune colectivă în afară a căreia libertatea nu poate exista.”

În cazul Poeziei (care împărtașește, de prea multă vreme, soarta Cenușăresei), previziunile lui Mircea Cărtărescu sunt triste, chiar dacă par - uneori - plauzibile. Șocol tehnologizării, care a subordonat deopotrivă civilizația și cultura actuală, va diminua importanța Poeziei, schimbându-i total înfățișarea (acel „strai de purpură și aur”): „Dacă poezia va supraviețui - lucru de care nu mă îndoiesc - ea nu va mai fi însă niciodată ce a fost, sau ce ne place să credem că a fost cândva. Nimeni nu-l va mai crede, niciodată, pe poetul-profet, pe poetul-oracol, pe poetul-ideolog.” Pentru că „metaforismul modernist” e de suet, pentru că postmodernismul e deja revolut, Poezia de azi are, în față, două soluții, ambele mimetice: „Prima va merge pe mimesis al prozei, va fi biografie narativă, ostentativ sinceră, nesofisticată, va alege amănuntul aleatoriu, va produce sens din lipsa aparentă de sens și lirism din cenzurarea oricărui lirism. Va fi hiperrealistă, antiintelectualistă, antiestetică. Dimpotrivă, un mimesis al poeziei înseși, și prin aceasta al culturii, este a doua direcție poetică. Ea va revalorifica, va recicla în totalitate formele poetice anterioare, investindu-le, mai cu seamă prin procedee textuale (metatext, intertext, hipertext etc.), cu un sens nou.” Oricum, e greu de spus dacă aceste profeții se vor adevăra... Cert este că pentru fiecare poet Poezia e *alt-ceva*; că există mai multe feluri de poezie; că există și vor exista familiile poetice, fiind nedrept să susții superioritatea unui anumit gen de poezie, în detrimentul altuia. Și aici, Cărtărescu are dreptate: „De fapt poezia nu e o țară, ci un continent stăpânit de o federație eteroclită de state. Fiecare are legile sale și cu greu poate fi comparat (în nici un caz confruntat) cu celelalte. Ce le unește este un concept foarte vag: plăcerea estetică, acea clipă de iluminare și bucurie pe care o simțim când am intuit frumusețea, nu obiectuală, ci relațională, a unor manevre lingvistice.” Din păcate, Poezia e pe cale să devină „o artă fără public”. Ea s-a îndepărtat de cititori, prin „elitism”, „snobism”, „abscondiții”. Tendința „artei pentru artă”, fantasma „poeziei pure” și obstinația „artei mari” echivalează cu gesturile sinucigașe: „Poezia s-a sinucis având grijă să-și facă un nod foarte estetic la ștreang. Obsesia artei mari a fost atât de constrângătoare, încât aproape nu s-a putut dezvolta decât o poezie mare, destinată câtorva intelectuali. Divertismentul, care este de fapt adevărata vocație a oricărei arte, a fost acoperit de bațjocură. Prea puțini oameni au și azi curajul să mărturisască bucuria cu care-i citește pe Topîrceanu sau Minulescu.” În opinia celui care a scris - cândva - *Levantul*, poezia zilelor noastre are putea câștiga de partea ei mai mulți cititori, dacă ar fi mai „populară” ținând cont de „oameni reali” și nu de visele (deșarte) de mărire.

Abilitatea unui critic literar e probată de Mircea Cărtărescu, atunci când se apropie - cu discreție și rafinament lingvistic - de versurile singularului Gellu Naum (pe care le numește „sloiri inexplicabile de cuvinte, pietre căzute din cer și integrate apoi în Kaaba derizorie a istoriei literare”), de poezia melancolicului Șt. Aug. Doinaș („o poezie exactă, o proiecție ortogonală, ce nu lăsa umbre pe hârtie, clasică până și-n jubilație, simetrică până și-n proliferarea baroc”), de vizionarismul liricii lui Nichita Stănescu (un vizionarism „comparabil cu cel al vizionarilor presocratici”). Bineînțeles, nu lipsesc nici

pururi tânăr,
înfășurat în pixeli

colegii de generație: regretatul Mircea Nedelciu (un prozator fascinant, „prin puterea lui de a îmbina sofisticarea intelectuală extremă cu un fel de frumusețe rustică”), Traian T. Coșovei („unul dintre cei mai puri, mai originali și mai valoroși poeți ai generației noastre”), Florin Iaru (care se străduiește să producă efecte optice, acustice, sinestezice, cel puțin două - trei pe fiecare vers”) și încă mulți alții. Remarcabile sunt intuiția critică și - mai cu seamă - cultul adevărului. Autorul revine asupra imaginii lui Eminescu, arătând că „până și înfățișarea fizică a poetului a fost falsificată, idealizată romanțios”; că nu „putem pretinde că înțelegem și iubim un om a cărui viață construită o mască în care el nu s-a recunoscut”; că avem dreptul să admірăm un scriitor, însă nu trebuie să-l idolatrizăm, nici să-l transformăm într-un mit. „Ceremoniile misticoide”, „volumule omagiale” ori „statuile” mai aduc azi acest singur omagiu adevărat: Până la urmă, ca să duc mai departe metafora religioasă, distanța dintre admirație și adulație mi se pare cea dintre credință și idolatrie.” Puțin pătimeașe, dar mult prea amare aceste rânduri, în spatele cărora poezia își presimțim un surâs glacial și solemn ca un soclu de marmură neagră. Din nefericire, mulți dintre poezii noștri au mai mulți adulatori decât cititori...

O analiză aparte ar merita și paginile de un pronunțat caracter social, dar ele aparțin prozaimului vieții și ne înduc acea stare de lehamite, situându-ne în miezul tranziției care nu se mai termină, în preajmele struțocămiile politice, în fața „afacerii” manualelor școlare și a „catastrofalului” învătământ (declarat „prioritate națională”), undeva, în eter, nu și pe pământ românesc) sau departe de Europa („văduva veselă”) ce ne tratează pe noi, cei din Est, cu neîncredere și compătimitate intelectuală etc. Sunt pagini ce se mențin la un nivel calitativ - superior - al scriiturii, pagini de o ironie amabilă, pagini ce se transformă - într-un final neașteptat - orice surâs într-o grimasă.

Incitantă și captivantă, *Pururi tânăr, înfășurat în pixeli* e o veritabilă carte de publicistică literară, o carte scrisă - cu inteligență și luciditate - de un poet care, printre măști și vise, încă mai are *Nostalgie* unei existențe însoțite.

Marcel LUCACIU

Treznea - 565 de ani de atestare documentară - 65 de ani de la mirtiriu

La 1 Decembrie 1918, prin Unirea Transilvaniei cu România, poporul român și-a desăvârșit unitatea sa politică, națională și statală. România intra într-o nouă epocă a dezvoltării sale istorice. Continuarea a ceea ce se petrecuse la 1859, etapă a unirii românilor, Marea Unire "nu înseamnă numai o piatră de hotar între trecutul și viitorul românilor. Este o împlinire a unui vechi deziderat național și, deopotrivă, o încadrare în istoria lumii moderne". Unirea nu a fost darul nimănui, ci un fapt firesc, realizat la vremea potrivită de români, în deplină solidaritate națională și în consens cu ceea ce s-a petrecut în spațiul central-european la sfârșitul primului război mondial. Conferința de Pace de la Paris, din anii 1919-1920, nu a făcut, de aceea, decât să consfințească, prin tratate internaționale, hotărârile de Unire ale poporului român, proclamate solemn în adunările reprezentative din 1918.

Tratatele Conferinței de la Paris au stabilit o pace generală dar n-au putut închide, pentru totdeauna, ideile revizioniste. Ungaria a semnat la Trianon, în 4 iunie 1920, tratatul de pace dar nu s-a gândit nici un moment să-și respecte angajamentele de conduită externă asumate sub sancțiunea propriei semnături. Prin-o abilită și perfidă propagandă, a agitat mereu "nedreptatea" Trianonului și necesitatea revizuirii lui, revizionismul devenind politica oficială a tuturor guvernelor horthyste. Știind că singură nu poate să-și realizeze planurile revizioniste, Ungaria și-a legat soarta de cea a Italiei fasciste și a Germaniei hitleriste, căutând să profite de orice conjunctură favorabilă împlinirii scopurilor sale. Și această conjunctură s-a ivit în anul 1940, anul mai tulburător an din istoria României moderne. S-a frânt atunci, din trupul țării, racismism, și s-au despărțit din nou frate de frate, român de român prin vicieșug și forță străină¹².

Gravele mutilări teritoriale ale țării au fost posibile datorită distrugerii statu-quo-ului rezultat din Conferința de Pace de la Paris, izolării complete a României de aliații săi tradiționali, destrămării alianțelor sale. În urma șantajului, amenințărilor și presiunilor conjugate ale U.R.S.S., Germaniei naziste și Italiei fasciste, România a fost obligată să cedeze, în acel dramatic an, fără luptă, mai mult de o treime din teritoriul și populația sa. La răsărit, în urma ultimatumului sovietic (26-28 iunie 1940), Basarabia și Bucovina de Nord au fost ocupate de U.R.S.S., la sud, în urma tratativelor de la Craiova (19 august-7 septembrie), Cadrilaterul a fost cedat Bulgariei, iar la vest, în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940 - arbitrară și samavolnică sentință impusă României de Germania nazistă și Italia fascistă -, se schimbă granița cu Ungaria. Din cei 99.837 kmp. ai Transilvaniei, Ungaria ocupă 43.492 kmp. România a pierdut, prin răpirea Transilvaniei de Nord, a Maramureșului și a unei părți a Crișanei, o populație de peste 2.600.000 locuitori, în majoritate absolută românească. Au căzut sub jug străin, total sau parțial, județele Bihor, Câmpulung Moldovenesc, Ciuc, Cluj, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu-Mare, Someș, Târnava Mare, Târnava Mică, Trei Scaune³.

Ocuparea militară a teritoriului cedat și instalarea administrației militare ungarești a început la 5 septembrie 1940. În loc să asigure ordinea de drept, guvernul horthyst a încurajat, în teritoriul ocupat, un adevărat potop de atrocități, asasinatelor în masă de la Treznea, Ip, Camăr, Ciumărna, Zalău, Dragu, Hida, Cluj, Huedin și din multe alte locuri rămânând pentru totdeauna ca acte de gravă acuzare la adresa horthysmului.

România a fost schingiuită și bătută, arestați și internați în lagăre, închisori și detașamente de muncă forțată, expulzați peste vremelnica graniță, excluși din viața politică și administrativă. A fost inaugurat un regim "de teroare și asasinat contra populației române"⁴, pentru care începea calendarul unor ani plini de nenorociri.

Treznea, situată la poalele Meseșului, la doar 15 km. de Zalău, este o așezare veche, atestată arheologic încă din neolitic. Apare în documente, pentru prima dată, la 1440⁵. A fost întotdeauna o comună românească, de agricultori și crescători de animale, cu locuitori de religie ortodoxă și greco-catolică (după 1700). Aici, la 9 septembrie 1940, 86 de români de toate vârstele, între care și evrei, au fost uciși cu o fărâ de seamăn cruzime. Mulți alții au fost grav răniți. Gospodăriile sătenilor au fost incendiate. Cauzele masacrului, care datorită dimensiunilor sale a stârnit o puternică reacție în opinia publică europeană, nu trebuie căutate în Treznea, Transilvania sau România, ci în afara țării, acolo unde au fost pregătite planurile de ocupare a țării noastre⁶. Încă la 15 aprilie 1932, în "Pesti Hirlap", se scria: "Dacă noi ungurii vom recuipa țara (este vorba de Transilvania, n.n.), naționalitățile vor trebui să se acomodeze, și ele se vor acomoda, chiar din primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altă dată. Daco-românii vor trebui să dispară de pe teritoriu"⁷. Masacrul de la Treznea s-a înscris în planul general de intimidare a populației românești având, ca și în celelalte localități unde s-au petrecut asemenea oribile fapte, un caracter premeditat. "Localitățile Ip și Treznea au căzut victimă barbariei fără seamăn declanșate de propaganda șovină și spiritul revizionist, revanșard, inoculate de acele forțe politice ireponsabile care au înlesnit, de fapt, și pomirea celui de-al doilea război mondial. Oameni pașnici, bărbați și femei, între care mulți bătrâni și copii, au fost masacrați, pur și simplu, pentru singura vină de a fi români"⁸.

În cazul satului Treznea s-a adăugat cererea moșierului Bay, adresată ocupanților unguri, la Zalău, în 8 septembrie 1940. Dorea să fie răzbunat pentru că o parte din pământul său fusese împărțit țaranilor în urma reformei agrare din 1921. De aceea, "îndată ce satul a fost invadat de soldați, un veritabil potop de foc și sânge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale: puști, mitraliere, tunuri și grenade... După ce au fost trase primele salve, soldații au pătruns în case și au asasinat pe oricine se găsea în calea lor, incendiind casele"⁹. Câteva cazuri sunt cu totul ieșite din comun. Nicolae Brumar, soția și cele două fetițe ale lor, au fost împușcați, străpunși și tăiați în bucăți cu baionetele. Preotul satului, Traian Costea, a fost împușcat pe când cobora din podul casei care ardea, corpul arzându-i complet, Mariei Hus i s-au tăiat sânii¹⁰. Cei care au scăpat, speriați de moarte, au încercat să fugă, să se ascundă. Dar, "soldații au intrat prin case și pe cei pe care i-au găsit, i-au înconolat-bătrâni, femei, copii - și i-au dus în afara satului, pe marginea unei văi, doi câte doi. Urma să fie executați în acest loc în jur de 200 de oameni. Horthiștii spuneau că: <nu meritați fiecare câte un glonț>, de aceea îi așezară în coloane. Momentul executării se apropia. Deodată însă, la fața locului, a sosit un ofițer superior care a ordonat încetarea <operațiilor>. Ce se întâmplase? Comandamentul armatei române, aflat în retragere, conform stipulațiilor Dictatului de la Viena, aflase, prin serviciile sale de informații, vestea masacrului de la Treznea

Mormântul comun al Martirilor de la Treznea

și a amenințat energic că se va întoarce imediat în cazul continuării acestor crime"¹¹.

Pentru a se justifica, ocupanții unguri au pretextat că ar fi fost atacați, la intrarea în sat, cu focuri de armă trase din turnul bisericii¹². La 12 septembrie 1940 presa din Ungaria lansa deja versiunea oficială asupra sângeroaselor evenimente de la Treznea: un grup de gărzi maniste ar fi atacat pe unguri; trupele ungare, pentru a se apăra, au încercuit localitatea și atacatorii au fost dezarmați; în cursul luptei au fost uciși 16 maniști¹³. Pentru ca afirmațiile să fie credibile, ungurii "au prins-o pe o evreică, fiica lui Mendel, de 32 de ani, din Treznea și au obligat-o să se așeze pe o mitralieră în fața bisericii românești din Treznea, apoi au împușcat-o și i-au făcut o fotografie, așa răsturnată peste mitraliera, cu corpul mort", afirmând că este fața preotului Costea¹⁴. Falsitatea acestor afirmații a fost de multă vreme dovedită¹⁵.

Este adevărat însă că drama românilor căzuți sub ocupația horthystă a provocat indignarea majorității oamenilor cinstiți din rândul populației maghiare, nu rare fiind cazurile când aceștia, cu prețul libertății lor, au salvat viața vecinilor, consătenilor, prietenilor români cu care, de veacuri, își duceau traiul la bine și la rău.

Patru ani după odiosul Dictat de la Viena, România se alătura, în august 1944, coaliției antihitleriste și începea marea bătălie pentru alungarea trupelor hitleristo-horthyste de pe teritoriul Transilvaniei. La 25 octombrie 1944, Transilvania era în întregime eliberată iar câteva luni mai târziu, în martie 1945, administrația românească se reinstala în cele 11 județe furate României în august 1940, dovadă a faptului că "nici o forță, oricât de oarbă și brutală ar fi în acțiunile sale, nu poate să se impună în fața dreptății și justiției istoriei"¹⁶.

Tratatul de Pace a reconfirmat drepturile legitime pe care poporul la avea asupra Transilvaniei: "Hotărârile sentinței de la

Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin articolul de față cum exista la 1 ianuarie 1938".

În memoria celor uciși și aruncați atunci într-o groapă comună s-a ridicat, la mijlocul anilor '80, un monument în centrul satului. După Revoluția din 1989, Treznea a fost declarată comună și localitate martir a neamului românesc¹⁷.

Dănuț POP

Note

- 1 M. Stîrban (coord.), *Istoria contemporană a României*, Cluj-Napoca, 2001, p. 19.
- 2 *Ibidem*, p. 241.
- 3 Vezi, V. Ciubăncan, *Date noi demografice, socio-economice despre populația Sălajului pe anii 1910-1941. Poziția și contribuția ei în problemele apărării graniței de vest a țării în perioada interbelică*, în *Acta Musei Porolissensis*, IV, Zalău, 1980, p. 602-629.
- 4 Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, Cluj-Napoca, 1991, p. 479.
- 5 Ion Iliescu, *Mesaj adresat participanților la manifestările comemorative de la Ip și Treznea, în Graiul Sălajului*, VII, nr. 1187 din 20 septembrie 1995, p. 1.
- 6 Milton G. Lehrer, op. cit. între cei care au comis masacrul se aflau, recunoscuți de săteni, și fii fostului notar Gruppa (Sandor și Antal) alungat din sat în toamna anului 1918.
- 7 V. Dărăban, *Rugul de la Treznea (I-II)*, în *Graiul Sălajului*, VII, nr. 1179 și 1180 din 6 și 7 septembrie 1995, p. 1-2.
- 8 *Ibidem*.
- 9 Gh. Zaharia, L. Vajda (coord.), *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1974, p. 56.
- 10 Vezi, P. Turlea, *Ip și Trăzneu. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească. Studii și documente*, București, 1996, p. 28.
- 11 Gh. Bodea, V. Suci, I. Pușcas, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României. Septembrie-noiembrie 1940*, Cluj-Napoca, 1988, p. 204.
- 12 P. Turlea, op. cit., p. 543-553.
- 13 V. Dărăban, G. Pop, I.L. Crișan, I. Opris, *Odiosul Dictat de la Viena și consecințele lui nefaste asupra populației din Treznea*, în *Năzuința*, XI, nr. 1037, din 19 aprilie 1978, p. 7.
- 14 La 27 iunie 1995, *Vezi Ip și Treznea în galeria localităților martir*; intervenți cu Aurel Jecan, deputat P.U.N.R. de Sălaj în Parlamentul României, în *Graiul Sălajului*, VII, nr. 1163, din 9 august 1995, p. 1-2.

Octavian Lazăr Cosma

Treznea - Gânduri peste vremuri...

Situată la marginea Munților Apuseni, într-un creuzet dominat de dealuri generoase, brăzdate de văi săpate de cursurile izvoarelor, comuna Treznea își deapănă firul existenței de aproape șase veacuri, de la ceea ce s-ar putea considera prima atestare, 1320.1

Evident, momentul afirmării așezării comportă serioase semne de îndoială, dat fiind faptul că pe hotarul ei s-au găsit religive ale prezenței legiunilor romane, vestitul drum pietruit de pe culmile muntelui, drum ce ducea la unul din punctele nordice ale imperiului, Porolissum, aflându-se și pe hotarul comunei. Ogoare cu porumb și grâu, livezi, pășuni, păduri... au facilitat locuitorilor ocupațiile predilecte, cu care și-au confundat viața cotidiană, reprezentând cadrul optim pentru desfășurarea unei vieți agraro-pastorale. Oamenii pașnici, truditori, preocupați de ziua de mâine și de roadele pământului și-au împletit generațiile în credința pentru valorile spirituale și în virtutea datinilor moștenite de la străbuni, păstrate cu sfințenie, în pofida provocărilor citadine, capitala județului Sălaj, municipiul Zalău, fiind la 15 km, parcuși cu piciorul, îndeosebi sâmbăta, zi de târg. Valuri și valuri de trezneni și locuitorii satelor învecinate curgeau la ducere și venire, purtând în desagi și straițe bunurile destinate schimbului vital pentru traiul de zi cu zi...

Comuna păstrează încă elementele așezării seculare, cu toate că rar mai găsești case de chirpici și deloc case acoperite cu paie, drumul ce face legătura între Zalău și Ciucea a beneficiat de asfaltare, circulația carelor cu bivoli și vaci, căruțelor cu cai fiind concurată de tot mai multe limuzine ce își etalează vitezele făcând, adeseori, piruiete printre cârdurile de găște...

Sătenii, în cea mai mare parte astăzi în vârstă, urmăresc cu înfrigurare procesele sociale ce se derulează sub ochii lor de câteva decenii. Dinamică locuitorilor este alertă. Din fiecare casă, familie, se găsește reprezentanți strămutați în centrele urbane, studiile efectuate oferindu-le șansele civilizației industriale, ceea ce nu putea fi declinat, în condițiile colectivizării forțate. Dar nu asemenea aspecte intră în atenția noastră, spațiul obligându-ne să focalizăm atenția asupra altor aspecte, determinante.

Treznea este astăzi o comună alcătuită în exclusivitate din români și câteva familii, integrate, de romi, dar, anterior, trăiau aici și unguri și evrei, într-o înțelegere ce nu lăsa să se întredădă animozități. Și, totuși, faptele ar putea contrazice o atare afirmație. Sătenii au demonstrat, de-a lungul anilor, că sunt echilibrați, raționali, așezați, fără ranchiune și sentimente de intoleranță. Au existat, însă, momente când s-au arcut contradicții, generate de situația de proprietar, sărăcia fiind una dintre principalele cauze ale unei vieți apăsătoare, grevată de privațiuni economice. Pâinea cea de toate zilele se câștiga cu multă sudoare, nu toți anii ofereau recolte îmbelșugate. Reformele agrare, survenite după 1918, au încercat să corijeze ceea ce părea flagrant în raporturile de proprietate, pricinuind acumulări de neîncredere și ură...

Localitatea deține un relief și o vegetație pitorească, ceea ce predispune la o anumită beatitudine etică, influențând predispozițiile native și efuziunile poetice. Datinile sunt mărturie, colindatul, nunta, îngropăciunea, recolta și câte altele stau mărturie. Desigur, radioul și televiziunea au spart, într-un fel, rostul lucrilor, au dispărut o sumedenie de atribute distinctive pentru viața rurală, portul nu se mai păstrează decât în lăzile de zestre din care este scos în puține ocazii, "danțul de la sură" de fiecare duminică și sărbătoare

s-a înclocuit cu discotecile și serbările de la căminul cultural, ca și multe altele. Cu toate acestea, dăinuie o nostalgie ce-i are eroi principali pe bătrânii care au ce povesti...

Că Treznea este o așezare venerabilă o atestă înfățișarea ulițelor, fiecare purtând încă denumirile statomnicite: "Răchițele", "Fundătură", "Pe Vale", "Făget", "Măgură", "Măgurice", "Pe din Jos", "Stupătoare" etc.

În mijlocul comunei tronează majestuos Biserica ortodoxă, plasată pe o movilă ce pare artificială. Oriunde te-ai afla pe întinsul hotar al Treznei, inclusiv pe Meseș, se vede silueta albă, autoritară și mândră a sfântului lăcaș. Și acesta a trecut prin grele încercări, obuzele afectându-i acoperișul, zidurile, ferestrele, dar fără să-i afecteze distincția. Peste drum, Școala, clădită la începutul secolului trecut, cu clase și odăi destinate locuinței personalului, cu o grădiniță și două curți pentru recreații. Terenul pe care a fost ridicată a comportat lucrări de asezonare, completări cu pământ, ridicări de parapete din piatră multă, iar frasinul ce o străjuiește atestă longevitatea instituției în care și-au făcut educația generații de săteni, pentru care nu numai scris-cititul reprezenta adăparea la izvorul buchiilor acumulate în sălile ce găzduiau clase paralele...

Câte generații de dascăli nu au adus lumina culturii în această școală, care fusese în primii ani cu predare în limbă maghiară și acționa în paralel cu ceea ce oferea biserica românească în cursurile "confesionale" pe care le patrona, pentru a da bruma de cunoștințe necesare copiilor de români în limba strămoșească... Odată cu ocuparea Ardealului de Nord, cu toate că se promisese garantarea studierii limbii de baștină a locuitorilor majoritari, s-a introdus obligativitatea și exclusivitatea limbii noilor autorități, preotul ungar deschizându-și cursurile la toate cele șapte clase, cu învățarea imului "Ișten almeș..." și celor ce se dovedeau vrednici, li se oferea o bomboană...

Școala din Treznea era o unitate de învățământ riguros organizată, antrenând pe toți copiii, părinții fiind conștienți de însemnătatea asimilării scris-cititului. În cele patru săli de clasă nu încăpeau cele șapte clase, repartizate la trei învățători - unul fiind și directorul -, metoda preconizată era de a grupa mai multe clase, instrucția făcându-se prin rotație. Aceasta însemna că, atunci când se preda o lecție unei clase, elevii celorlalte primeau teme de studiu, pagini de copiat, probleme și exerciții de rezolvat și câte altele... Educația urmărea principiul moderne și se ținea la adaptarea lecțiilor la cerințele imediate, punându-se preț pe elemente de agricultură, de creștere a animalelor, cultivarea pomilor, orientarea în natură...

Mai mult, erau avuți în vedere și sătenii, indiferenți de vârstă, cărora li se ofereau conferințe, demonstrații practice, de țesut, cusut - după modele colorate -, artă populară, se căpătau cunoștințe despre creșterea și îngrijirea animalelor, probleme de cultivarea pământului și îngrijire a livezilor, noțiuni de medicină veterinară etc. Există un cor, se pregăteau serbări de mare audiență, cu scene și chiar piese teatrale, pregătirea scenei cu necesara cortină din "lipideauă", "cuverturi" constituia un exercițiu aparte, ce se bucura de interes. Repertoriul muzical se datora prelucrărilor corale, inclusiv, compozitorii Ion Vidu, Dumitru G. Kiriac, Gavriil Musicescu, piese precum "Pe cărare sub un brad", "Răsunet de la Crișana" fiind pe buzele tuturor. Se încuraja deprinderea de a "hori" cum făceau bătrânii,

Soții Aurelia și Lazăr Cosma în cea mai fericită clipă a vieții lor

se culegeau versuri și chimilituri...

Am avut fericirea să prind și eu clasa întâia, în anul școlar 1939 - 1940, înscris la șase ani și jumătate, fiind coleg de clasă cu bunul prieten din pruncie, Ionel Pușcaș, având astfel idee de ce se întâmpla în materie de școală. În plus, fiind născut în respectiva clădire - părinții Aurelia și Lazăr Cosma dețineau funcțiile cheie ale școlii -, de mic eram antrenat în jocurile din recreații și dinaintea orelor, cunoscând copiii ce frecventau cursurile. Priveam și exercițiile străjerești, solemnitatea înălțării Tricolorului pe înaltul catarg din curte, însoțită de cântece patriotice, nefiindu-mi străină. Dimpotrivă. A fost o perioadă pe care o receptez, după decenii, ca fiind foarte luminoasă...

La acestea se adăugau dipele de joacă, pe ulițe, săniușul, colindatul cu steaua, "kiraleisa", ceea ce însemna ridicarea greblelor și cădelnițarea cu acestea, în pofida greutății lor, distracția terminându-se cu o baie de sînge atunci când fratele mai mic al lui Ionel, Vasile Pușcaș, a scăpat unealta cu colții ei în creștetul capului meu. Ajuns acasă scaldat în sânge, în loc de mângâiere am fost întâmpinat cu două palme la fund, ca altădată să fiu mai atent...

De altfel, la "Căuăcia" Badii Văsălie (tatăl doctorului Pușcaș), situată peste drum de școală, în vârful dâmbului, vizavi de prăvălia lui Mendela Bercovics, petreceam nesfârșite ore, privind la potocovirea vacilor și cailor, la repararea roților de la căruțe, la bătaia fierului pe nicovală, la încingerea focului împingând pedala "foalelor" masive, ce emiteau jerbe de aer destinat jăratului, unde se căleau potcoavele, dar nu numai...

Viața decurgea agale, alergătura cu cercul confecționat de Badea Văsălie, până la bunica, Ana Gog, ce ședea în mijlocul satului, către vale, unde, de asemenea,

aveam treabă cu rațele și găștele, scotocind pe sub pietroaie să prindem "brude"... De multe ori, dimineața ori seara, mâncam din aceeași farfurie "topala" pregătită de mămică ori de Lelea Luliana, mama lui Ionel Pușcaș. Ce bunătați, ce plăcinte gustoase ori pâine fierbinte se putea găsi pe atunci!...

Adevărat, sesizam, așa copii fiind, nori amenințători. La Școală, în verile acelor ani, se instala o popotă pentru ofițerii armatei române, aflată în dispozitiv către hotarul vestic; mereu sesizam plecări masive de țărani la armată, concentrările nu se mai terminau, ceea ce prevestea evenimente dramatice...

Și vara anului 1940 avea să aducă reflexele militarismului regimurilor totalitare, fascist și comunist, o parte a teritoriului fiind pus pe tavă horthistilor, Treznea întrând sub acest funest dictat ce avea să schimbe cursurile multor vieți. Consecințele pentru sătenii Treznei au fost dezastruoase, la 9 septembrie 1940 trupele ungare au mărșăluit pe ulița principală, venind dinspre Zalău și îndreptându-se spre Buciumi și mai departe. La primărie, notabilitățile - primarul român, notarul, directorul școlii - le-au întâmpinat fără prejudecăți. Către orele amiezii, subțindu-se rândurile trupelor, se părea că preluarea autorității se făcuse și pe raza comunei noastre, lumea își vedea de treburi, căci era o zi însoțită de toamnă, culesul recoltei neputând aștepta, mai ales, otava... Și, deodată, au răsunat împușcături, ce deveneau persistente, se auzeau strigăte de groază, neliniștea și neputința își dăduseră mâna, soldații înarmați se războiau cu femeile casnice, cu pruncii, cu moșnegii; încep să ardă case, primăria este cuprinsă de flăcări, se aude o puternică detunătură din centrul comunei, care a băgat și mai mult oamenii în sperieți. Grupe de cătane răscoleau gospodăriile și,

sub amenințarea baionetelor, se făceau coloane de nevinovați, care erau împușcați, găuriți cu baionete, conduși spre locuri unde urmau să fie executați. Motivul? Erau români. Localnici unguri au reacționat cu bucurie, dar au existat și cazuri de reținere, căci nu se așteptau la un măcel. Groful Francisc Bay dispăruse, nimeni nu intervenea salvator...

Bubuțura din sediul primăriei are o explicație simplă: la subsol era depozitată o cantitate de dinamită folosită pentru spargerea răzoarelor de piatră, necesară pavării drumului. Temperatura generată de flăcările ce cuprinseseră primăria a declanșat explozia, care a alertat trupele ocupante, derutându-le. Aceste trupe de închidere se aflau, după unii martori, sub influența alcoolului. Pe Meseș, se zice, groful Bay cu oamenii săi au organizat o acțiune, cerând execuții în anume puncte. Erau vizați și intelectualii satului, preotul Traian Costea, care a fost împușcat și lăsat pradă valvăților care-i cuprinseseră casa parohială.

Măcelul s-a derulat cu cruzime, nemenajând, în prima fază, pe cei care cădeau în calea armatei însetată de sânge. Nu numai românesc, deoarece printre victime au fost și evrei, inclusiv copii. Fiica lui Mendela, comerciantul, posesorul "oloinii" - "fabrica" unde se făcea uleiul din floarea-soarelui și a semințelor de bostan, o dată sau de două ori pe săptămână.

Este imposibil să se explice, rațional, cum a fost posibilă o cruzime atât de feroce, care a condus la împușcarea și spintecarea cu baioneta a peste 80 de locuitori pașnici, absolut nevinovați...

Tragedia a fost stopată numai la intervenția unei echipe de observatori internaționali, care supravegheau procesul ocupării Nordului Transilvaniei, care fiind alarmate de bubuțura dinamitei de la primărie, au zădit în zona Porții Sălajului, în care se afla și un înalt ofițer ungar, care a ordonat încetarea actelor de teroare. Bilanț tremurător, peste pașnica suflare a comunei s-a așternut doliul, fumul caselor mistuite de flăcări lăsa un miros ce amintea jârjoarele de altădată, din vremurile de bejenie și suferință.

Familia mea a reușit să evite contactul cu soldații dezlănțuiți, ascunzându-se în pivnița școlii, la primele împușcături. Zona a fost vizitată de patrule, dar s-a găsit un răgaz pentru a fugi în grădina școlii și, mai departe, pe Stupătoare, apoi, către Meseș, Ciungi, Șanț... Au urmat două zile și două nopți de pribegie prin păduri și hotare, ajungând, după o ploaie torențială, la mătusa și unchiul Victoria și Vasile Mastan din Răstoțlu Deșert, casa lor fiind în "Erugă", la marginea satului, către Poarta Sălajului. Aici, după mai bine de douăsprezece ore, au ajuns jandarmii cu pene de cocș, precum și o mulțime de soldați care înconjuraseră zona. Au răscolit, n-au aflat nimic, părinții fiind ascunși într-un șopron. În schimb, copiii, sora mea Doina, de patru ani, vrăul meu Leontin și eu ne aflam pe lângă acareturi, rudele noastre fiind înstărite. A urmat o perioadă de tratative cu noi și cu mătusa, dar fără rezultat. Jandarmii îl aveau înșoțitor pe trezaneanul Ghiula lui Gabor, în vârstă de peste patruzeci de ani, despre care am auzit că, a doua zi după masacrul, la 10 septembrie, a umblat prin pădurile Meseșului, având în mână un cuțit, întrebând dacă a fost văzut directorul școlii cu familia sa. Jandarmii au aflat de la un buciuman ce păzea vacile, care a fost întrebat pe unde se ajunge la Pustă - Răstoțlu Deșert. Se zice că s-ar fi oferit chiar și o recompensă pentru prinderea dascălilor.

Ghiula lui Gabor, mios, s-a adresat către mine:

"Lăzărucule, unde-ți sunt părinții? Când ai venit aici, cine v-a adus?" Degeaba, eu n-am spus ceea ce aștepta. Atunci, s-a dat

ordin de execuție, șeful jandamilor a dispus trei subordonați să pregătească gloanțe pentru incendierea casei, puștile fiind orientate către streșină, în timp ce unul dintre ei a îndreptat arma către mătusa, aflată în fața casei, în curte, cu Doina în brațe. Leontin și cu mine stăteam pe talpă, amenințarea cu împușcarea fiind evidentă. S-a început numărătoarea până la trei, moment în care Mămica, știutoare de limbă maghiară, a strigat din ascunzătoare:

"-Nu trageți, aici suntem!". Părinții au fost legați la mâini și urcați într-una din căruțele cu care au venit, pornind către postul din Buciumi, care avea în rază și comuna Treznea.

Noi, Doina și cu mine, am rămas la Mătusa, care nu peste multă vreme a plecat la Treznea, la mama ei, Ana Gog, pentru a-i relata cele întâmplate. Bunicul, Ilie Gog, decedase în urmă cu șapte ani, în 1933, în vârstă, între anii 1880-1899 el deținând postul de dascăl în Treznea...

Ulterior, aveam să aflăm cursul evenimentelor. Părinții au fost închiși într-o pivniță a jandarmeriei, plină cu apă, plouase mult în acele zile. Mămica, AURELIA Cosma, era însărcinată în luna a șasea. A doua zi, după ridicare, căci nu a fost vorba de mandat de arestare, către seară, a sosit groful Francisc Bay, care, probabil, a decis soarta părinților mei, căci după plecarea sa au fost imbarcați într-o căruță, probabil aceeași care îi adusese, și duși către Zalău, după cum i s-ar fi răspuns tatălui meu la întrebarea "Unde ne duceți?".

Este de spus că groful din Treznea, care deținea un conac pe peretele căruia se puteau vedea două blazoane, a avut în anii aceștia relații normale cu părinții mei. Chiar "dansase" la nunta lor. Iar cu două zile înainte de intrarea trupelor în Treznea, auzind că Mămica a început să împacheteze lucruri pentru a se refugia, Tatăl încă nu sosise din concentrare, i-a cerut să nu părăsească localitatea deoarece comuna e românească, mare, număra 1320 de suflete, copiii aveau nevoie de învățători români... Chiar a insistat să nu plecăm. Probabil știa el ce știa... Nutrea planuri odioase.

Odată ajuns la "Podul Călcăiesei", aflat între Bodia și Agrij, jandarmii au părăsit drumul județean, îndreptându-se către pădurea apropiată, împrejmuită de terenuri cultivate cu porumb. Tatăl meu a observat și a zis că s-a greșit drumul, la care i s-a răspuns cu tăierea feței cu baioneta...

Au fost coborâți din căruță și conduși pe un loc unde au fost împușcați. Oamenii care păzeau vacile, care s-au aflat în preajmă, ascunși în cucuruz, au fost martori și au povestit cele petrecute, îngroziiți. Au spus că jandarmii s-au adresat Mamei, spunându-i că poate pleca să-și "crească copiii". Cu demnitate a refuzat, motivând că soarta ei se află numai și numai alături de soțul ei. Ca atare, a fost răpusă de cel puțin nouă gloanțe, dar nu numai, căci continua să se zvârcolească... Jandarmii au rupt tulpeni și au aruncat peste cadavrele celor răpuși cu cruzime...

A doua zi, la poarta bunicii, care se afla împreună cu Mătusa Victoria, îngrijorate de soarta părinților mei, s-a prezentat noul primar, loșka Chistului, care avea o vârstă înaintată, umbra cu un soi de baston, spunând:

"-Duceți-vă și vă ridicați copiii, care sunt la Podul Călcăiesei și îngropați-ii!" Este de imaginat reacția Mamei și sorei! Au avut tăria să întrebe:

"-De ce i-ați omorât?!"

"-Au fost mari români!" - a fost răspunsul, după care a plecat.

În grabă, au aranjat cu cineva să meargă cu un car, s-a găsit și un sicriu, pregătit pentru altă persoană care fusese îngropată în grabă, fără nimic...

Sătenii erau derutați în aceste zile, teama persista, înmormântările se făceau

Învățătoarea Aurelia Cosma

fără slujbă religioasă. Când carul cu cele două sicrie a ajuns în dreptul școlii și al bisericii, în "dâmb", cineva a avut ideea să vadă cine se află înăuntru. După multă vreme, apoi, căci nimeni nu-mi spusese așa ceva, am aflat că Mămica avea capul desprins de corp, fiind tăiat cu baioneta...

După două săptămâni, Bunica înălăcrimată a coborât dealul către casa Mătușii din Erugă, venind, într-o după amiază, să ne ia, pe Doina și pe mine. Trecuseră câteva săptămâni, începuseră cursurile la școală, eu figuram în clasa a doua. Colegii, când m-au văzut, m-au întâmpinat cu dragoste, cu toate că, simțeam, aveam o anumită reținere.

Bunica încă nu m-a dat la școală. În timpul când eram la Mătusa Victoria, ea eliberase odăile deținute la școală, în casa, curtea și magazia ei se aflau depozitate mobila și tot felul de lucruri ce ne aparținuseră. Adevărat, am întrebat unde ne sunt părinții și răspunsul auzit cu ostentație era:

"-Au plecat la Cluj să învețe unguerește..."

Preotul ungar, care devenise noul învățător, om în vârstă, ce deținea casa parohială, fiind vecin cu bunica, mă tot îndemna să vin la cursuri. În fine, am ajuns, dar nu dimineața și am asistat la următoarea scenă. În curtea școlii, preotul era înconjurat de copii, cu vârste diferite, ținând în mână o pungă de bomboane, mult râvnite. Copiii declamau imnul Ungariei. Am fost chemat și eu să spun, însă nu știam. În cor toți copiii ziceau câte un vers, pe care trebuia să-l repet, pentru ca, în final, să primesc și eu bomboana...

La circa șase săptămâni de la decesul părinților, Bunica a primit o înștiințare, în limba maghiară, prin care era somată să ne încredințeze unui orfanlat din Budapesta. Era culmea aroganței. Imediat a fost chemat bunicul din Mineu, care a fost consultat. Bunica a plecat peste două zile la Cluj, pentru a cere sfatul Consulatului Român, în fruntea căruia se afla, după cum mi s-a spus curând, Emil Hațeganu, omul politic,

fratele celebrului Doctor, Iuliu. Acesta a fost categoric, în sensul că i-a spus "Copiii nu trebuie dați!", căci nu îi va mai vedea Bunica, urmând să fie maghiarizați. A sfătuit-o pe Bunica să meargă acasă, căci va organiza refugierea în România.

Într-adevăr, după o săptămână, două, la poarta casei Bunicii a apărut un țăran din Bogdana, cu mesajul că, peste două zile, dimineața la opt, să se aple în gara din Cluj cu copiii. Acolo o va întâmpina cineva cunoscut...

Ghinionul a fost că Doina, sora mea, era foarte răcită, astfel încât Bunica m-a luat numai pe mine. Drumul până la Cluj se făcea cu greutate, se angaja o căruță până la gara din Ciucea, 35 kilometri. La ora fixată, în hala mare a gării a apărut doamna Elvira Știrbu, prietenă a părinților mei, fostă învățătoare în Bogdana, care avea doi copii de vârstă noastră. Ne-a condus la Consulat, Emil Hațeganu a chemat o tânără funcționară, căreia m-a încredințat, pentru a merge prin magazine și a mă echipa pentru iarna ce își arăta intențiile. Apoi, ne-a invitat la masă, după care a urmat urcarea într-un taxi, cu Bunica și urcarea Feleaului, unde se găsea punctul de frontieră. Despărțirea de Bunica a fost sfâșietoare. Doamna Știrbu mi-a cerut să spun că mă numesc Ion Știrbu, însă nimeni n-a ridicat o asemenea întrebare. Noaptea târziu, am ajuns la Blaj, unde familia Știrbu era refugiată, primindu-mă câteva săptămâni, după care a urmat calvarul. Aveam șapte ani împliniți. Domnul Ion Știrbu, sculat din somn, văzându-mă, m-a întrebat cum mă cheamă. Eu am răspuns, cum fusesem învățat.

"- Nu numele acesta, numele tău adevărat!"

Ajunși aici, se cuvine să se observe un element demn de atenție. Desigur, Aurelia și Lazăr Cosma au fost împușcați în contextul crimelor săvârșite în toamna anului 1940, atunci când armata ungară a ocupat nord-vestul Transilvaniei.

(continuare în pag. 12)

Monumentul Martirilor de la Treznea

(urmărire din pag. 11)

Masacrul a avut loc la 9 septembrie. Părinții mei au fost uciși la 13 septembrie, într-un context puțin diferențiat. N-au fost victimele "armatei", ci ale jandarmilor, care i-au căutat cu premeditare, în mod special. Ca atare, forțele de ordine, care aveau datoria să vegheze la impunerea legalității, au fost cele care și-au pătat mâinile cu sânge nevinovat. Nu este nimeni răspunzător pentru aceste atrocități. Adevărat, Tribunalul Poporului din Cluj, în martie 1946, după un proces lung, i-a găsit

vinovați pe Francisc Bay și primarul comunei de "crime de război", fiind condamnați la confiscarea averii și, pe primul la moarte, pe al doilea - la închisoare pe viață, decedând curând în temniță. Bay Francisc, în 1944, a fugit din calea armatelor ce eliberau Transilvania, pierzând întreaga avere, pierzându-și urma.

Adevăratul rezultat al dezmățului la care s-au dat a fost că nici un locuitor de etnie maghiară n-a rezistat presiunilor psihice și, încet, încet, s-au mutat în alte localități, simțindu-se, probabil, culpabili

și ei. Căci nu degeaba se invocă în discuții faptul că unii dintre consătenii unguri au avut în acele îngrozitoare momente reacții de neimaginat, inexplicabile, pentru oameni cu comportament uman normal, s-au văzut unii care își manifestau satisfacția trecând pe lângă cei împușcați, pe lângă sângele nevinovat vărsat pe drumuri și prin șanțuri: "Numai pământul să rămână!" - a fost exclamația furibundă ce putea fi auzită.

Evenimentele dramatice au fracturat vieți, au destrămat familii, au întunecat

viața multora. Au trebuit să treacă patru ani până să am posibilitatea să revin pe meleagurile dragi, la Bunica, la prietenii copilăriei. Era în vara anului 1944 când, cu pașaport românesc, am venit în vacanță. Numai că evenimentele ce caracterizau perioada respectivă, luptele de pe Valea Mureșului, au modificat situația, granița s-a închis, făcând imposibilă circulația. Aparatele de radio cu acumulator ne fuseseră ridicate de jandarmi cu o lună înainte, în iunie 1944, astfel încât nu exista nici un fel de informații relativ la stadiul războiului. Cu amenințări, cu insistențele autorităților, am fost silit să încerc marea cu degetul, plecând la Cluj, de unde organele de poliție ne-au trimis înapoi...

La Treznea am asistat la zilele trecerii frontului, la retragerea acareturilor și cirezilor grofului, la plecarea agitată a honvezilor, a armatelor germane și venirea în forță a trupelor armatelor sovietice și române... Au urmat schimbările politice. Păstrez vie în memorie ziua abdicării Regelui. Eram în vacanța de Crăciun...

Cu prietenii, Ionel Pușcaș, Florian Stan, Nicolae Labo, Vasile Pușcaș, Vasile Mălăieș, Oneș Blaj, Ionel Bârbac, Florea Bârbac, am avut parte de vacanțe minunate în anii ce au urmat, ne povesteam prin câte treceam în centrele unde frecventam cursurile liceale, apoi, diferitele facultăți...

Școala din sat rămâne mereu o prezență vie în sufletele noastre, țineam legătură cu directorii care se perindau, Vasile Buda, Florin Locusteanu și câțiva alții... Mereu însă ne aduceam aminte de tristele evenimente din toamna anului 1940, și întrebările noastre nu găseau răspunsurile satisfăcătoare, mintea omenească neputând realiza cum a fost posibil un asemenea genocid...

Din 10 septembrie 2005, școala în care au suferit, va purta numele **Învățătorilor martiri Aurella și Lazăr Cosma**

Octavian Lazăr Cosma a înscris școala muzicală românească în circuitul universal

Repere biografice

Se naște la 15 februarie 1933 în comuna Treznea, județul Sălaj, într-o familie de intelectuali, părinții săi - Aurelia și Lazăr Cosma fiind dascălii satului. * Studiile muzicale le-a început la Școala Normală, apoi la Liceul Pedagogic din Blaj (1948 - 1951). * În anul 1954 este absolvent al Conservatorului din Cluj-Napoca. * Între anii 1954 - 1959 își continuă studiile muzicale la Conservatorul "N. A. Rimski-Korsakov" din Sankt Petersburg. * În anul 1972 obține doctoratul în muzicologie la Conservatorul din Cluj cu teza "Oedipul enescian".

Activitate profesională

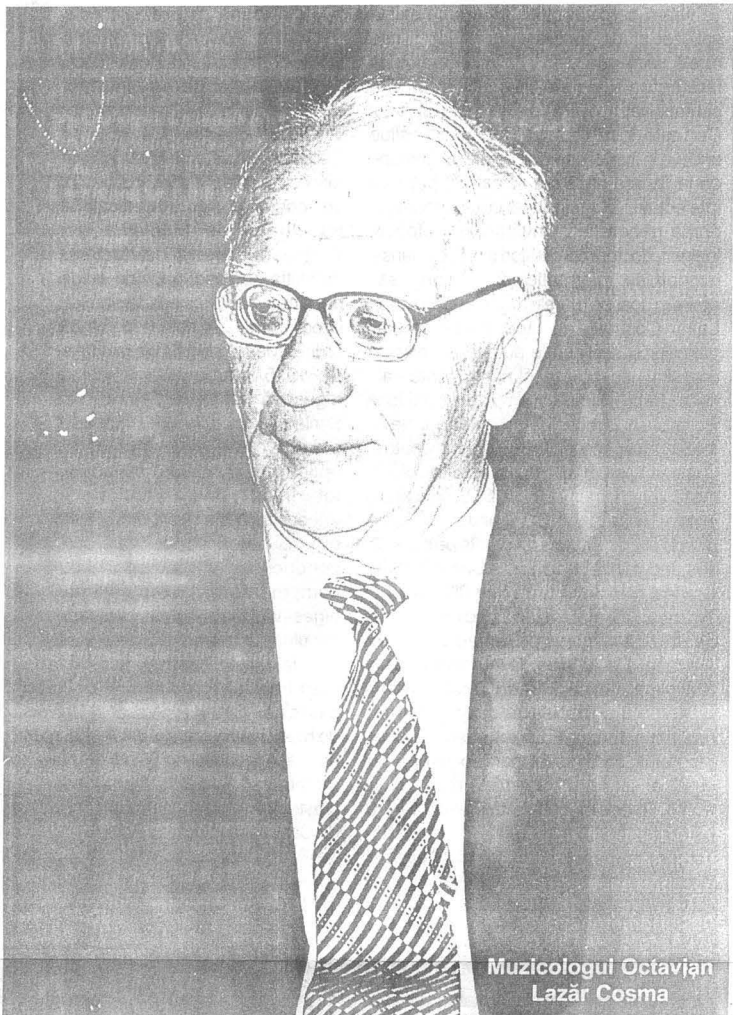
Redactor de creație și consultant în Consiliul Culturii și Educației Socialiste din București (1959-1963); * asistent (1959-1963), lector (1963-1970), conferențiar (1970-1971), profesor (din 1974) și apoi șef de catedră la Istoria Muzicii și Muzicologie - Conservatorul din București (1977-1985); din 1963 a îndeplinit funcția de secretar al Secției de Critică și Muzicologie la Uniunea Compozitorilor; * din 1983 este membru în Comitetul redacțional al revistei "The Journal of Musicological Research", publicată de Editura Gordon and Breach la Londra - New York - Chicago; * din 1990 conduce activitatea de doctorat la Academia de Muzică din București; * din 1990 este secretar al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, din 1993 - vicepreședinte, iar din 2005 - președinte; * din 1990 îndeplinește funcția de redactor șef al revistei "Muzica"; * din 1991 este membru în Consiliul Național de Atestare Universitară și Doctorat al Ministerului Educației și Cercetării; * din 1997 este consilier al Președintelui Radiodifuziunii Române; * este membru al American Musicological Society din S.U.A.

Activitate științifică

A scris numeroase articole, studii, recenzii, cronici, note de călătorie în revistele de cultură din țară și din străinătate; * a susținut conferințe, prelegeri, concerte-lecții, comunicări științifice în țară și peste hotare (Praga, Sofia, Moscova, Berlin, Bagdad, New-Orleans, Baton Rouge, Saint Louis, Bloomington, New-York, Bergen, Stawanger, Oslo, Roma, Budapesta); * a întreprins călătorii de documentare în Germania, Elveția, Franța, Austria, Ungaria, Polonia, Bulgaria, U.R.S.S., S.U.A., Danemarca, Cehoslovacia, Norvegia, Turcia, Rusia. A fost distins cu Premiul Academiei Române (1962), Ordinul Muncii cls. III (1966), Premiile Compozitorilor (1969, 1975, 1976), Ordinul Meritul Cultural cls. I (1970), alte premii și ordine.

Volume publicate

- * Opera românească, vol. I și II, Editura Muzicală, București, 1962;
- * 100 Ani (1864-1964). Conservatorul "Ciprian Porumbescu", (colaborare), Editura Muzicală, București, 1964;
- * Oedipul enescian, Editura Muzicală, București, 1967;
- * Curs de istoria muzicii românești. Principii fundamentale, București, Litogr. Conservatorului, 1968 (Vol. I, în colaborare cu Petre Brâncuși), 1969 (Vol. II, în colaborare cu Petre Brâncuși și Grigore Constantinescu);
- * Hronicul muzicii românești - 9 volume (primul în 1973, iar cel de-al nouălea volum în 1991);
- * Universul muzicii românești. Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1920-1995, Editura Muzicală, București, 1995.
- * Sinfoniile Radiodifuziunii Române (...), 1999.

Muzicologul Octavian Lazăr Cosma

Familia învățătorilor martiri Cosma

- * Hronicul Operei Române din București, Editura Muzicală, 2003.
- * Studii și articole publicate
- * Prolegomena, Muzica, I, 1990, p.1;
- * Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor - 70, Muzica, 4, 1990, p.1;
- * Anatol Vieru - Creația de operă, Muzica, 1, 1991, p.57;
- * Muzicianul Mihail Jora, Muzica, 3, 1991, p.6;
- * Prokofiev la București: Interviuurile lui S. Prokofiev în presa românească, Muzica, 4, 1991, p. 103-113;
- * Mihail Jora - mentorul Asociației "Muzica Nouă", Muzica, 1, 1992, p. 23;
- * Vocația muzicianului total - Alfred Alessandrescu, Muzica, 3, 1993, p. 70-84;
- * Restituiri: "Cântarea Basarabiei", poem și "Moartea eroului", cântată de Paul Constantinescu, Muzica, 4, 1993, p. 4-17;
- * Centenar Filip Lazăr. Un nume de referință în muzica românească, Muzica, 2, 1994, p.68-81;
- * Uniunea la moment aniversar, Muzica, 4, 1995, p. 41-47;
- * Ce se scrie despre Nicolae Bretan, Muzica, 1, 1997, p.146-152.

Aprecieri critice Violei Cosma:

Pasionat și neobosit cercetător al creației muzicale românești, Octavian Lazăr Cosma s-a impus printre cei mai pertinenti și obiectivi muzicologi contemporani. Dotat - în mod egal - cu spirit de sinteză și analiză, a reușit să împrumute lucrărilor sale un echilibru științific, convingător, trainic, rezultat din investigarea directă a surselor primare în documentare și a partiturilor muzicale originale în judecarea creației. Preocupat

de ineditul cercetărilor, OCTAVIAN LAZĂR COSMA a exprimat idei și teze îndrăznețe, puncte de vedere personale, mai ales în isorografia muzicală națională.

Adeseori, metoda comparatistă l-a condus la unele concluzii surprinzătoare în situarea fenomenului artistic autohton în peisajul culturii muzicale universale. La baza cercetărilor istoriografice se conturează metoda dialectică, OCTAVIAN LAZĂR COSMA încercând să pună în lumină elementele specifice artei naționale, trăsăturile stilistice inconfundabile, prioritățile românești. Părăsind vechile poziții ale muzicologilor noștri clasici de a cerceta dezvoltarea vieții muzicale românești pe regiuni, provincii sau centre artistice, OCTAVIAN LAZĂR COSMA a adoptat punctul de vedere unitar la scara epocii istorice, cultura națională fiind deopotrivă investigată diacronic și sincron.

Deși se pare că lucrarea fundamentală ca proporții și concepție a creației muzicologului va rămâne "Hronicul muzicii românești", totuși merită să reținem excepționalele sinteze în domeniul dramaturgiei muzicale autohtone, unde nu numai că a realizat câteva schițe monografice singulare ("Năpasta" de Sabin Drăgoi, "Amorul doctor" și "Hamlet" de Pascal Bentoiu), ci ne-a conturat tipul de monografie model a unei singure opere ("Oedipul enescian") (...)

"Hronicul muzicii românești" oferă șansa înscrierii școlii noastre muzicale în circuitul universal, fiindcă pledează cu izvoare și argumente științifice la conturarea unei imagini convingătoare, autorul stăpânind cu autoritate un întreg aparat de informații, documente și considerații estetice menit să atribuie sintezei istorice o valoare singulară.

Documentar realizat de Lucia BĂLAȘ
Biblioteca Județeană "Ioniță Scipione Bădescu"

Prof. univ. dr. Ioan Pușcaș, om de știință și om al cetății - primul "Cetățean de onoare" al Comunei Treznea

N-am cercetat statistici - dacă există astfel de studii - să aflăm din care localitate rurală sălăjeană s-au ridicat cei mai mulți intelectuali și cele mai proeminente personalități în diferite domenii de activitate. Cert este, însă, că satul Treznea s-a situat undeva în fruntea top-ului, deoarece aproape de la fiecare casă s-a ridicat cel puțin un intelectual, în majoritate covârșitoare, la prima generație... Învățători, profesori, ingineri, doctori, cercetători științifici, ziaristi, economiști, informaticieni, scriitori - să-l amintim doar pe marele muzicolog Octavian Lazăr Cosma - au făcut cinste satului, părinților și școlii unde au deprins primele chemări - devenite apoi permanente - ale cunoașterii. Medicul și omul de știință Ioan Pușcaș a dus numele României în lume de mulți ani încoace, prin rezultatele obținute în domeniul cercetării medicale. El a refuzat încă în anii comunismului să se mute peste ocean, respectiv, în SUA, unde i s-a promis un câștig imens și-o viață pe măsură, alegând să trăiască nu la București sau Oradea, ci în Sălaj, la Șimleu Silvaniei și la Treznea... Și multe a făcut doctorul Pușcaș pentru Sălaj, pentru Șimleu și pentru Treznea. De la idei, la numeroasele și complicatele demersuri, Monumentul Martirilor de la Treznea i se datorează în cea mai mare măsură. La fel și amenajarea Mormântului comun al martirilor din vechiul cimitir al satului și construirea drumului de acces. Redobândirea calității de comună și personalizarea drept comună martirilor a satului Treznea, de asemenea i se datorează în mare măsură. Și câți oameni din Treznea nu a vindecat și nu a ajutat "domnul doctor"?! De aceea satul îl iubește, îl respectă și îl caută ori de câte ori ajunge la greu...

Considerăm necesar să rememorăm câteva date din viața și activitatea științifică a prof. univ. dr. Ioan Pușcaș, fiu al satului Treznea.

Repere biografice. S-a născut la 10 iulie 1932 în satul Treznea, tatăl său, Pușcaș Vasile, fiind fierar, iar mama - Iuliana - casnică. Școala primară a urmat-o în satul natal, în perioada 1939-1945. Liceul l-a urmat, în perioada 1945-1952, în orașele Cluj și Zalău, nu de puține ori părinții său ducându-i provizii cu căruța... În perioada 1948-1949 a fost deținut politic, Tribunalul din Cluj condamându-l pentru delictul de uelitare împotriva ordinii sociale și închis în închisorile din Zalău, Cluj, Aiud, Ploiești și Târgușorul Nou. După absolvirea Facultății de Medicină din Timișoara, în 1958 este repartizat medic de circumscripție în comuna Plopiș, iar din

1962 și până în prezent este "Doctorul Pușcaș din Șimleu Silvaniei", îndeplinind diferite funcții - șeful Secției de boli interne, directorul Spitalului Orășenesc, iar din 1990 - directorul Centrului de Cercetări și Asistență Medicală din Șimleu Silvaniei. În 1972 obține titlul de "doctor în științe medicale" la Facultatea de Medicină din Timișoara cu teza de doctorat "Inhibiția secreției gastrice acide după tratamentul cu acetazolamidă la om". În 1974 este decorat cu ordinul Meritul științific clasa a III-a. În 1975 introduce endoscopia digestivă optică la Spitalul din Șimleu Silvaniei, în 1980 folosește primul din țară videoendoscopia optică, iar din 1985 introduce, tot în premieră națională, videoendoscopia electronică. Este conducător de doctorate în medicină, conducător al cursului de competență în endoscopia digestivă, diagnostică și terapeutică și imputemic în acordarea celei de-a doua specialități în gastroenterologie. Este membru al Asociației Balcanice de medicină, Visiting Professor al Universității de Medicină Hipocrate din Atena, membru activ al Academiei de Științe din New York, membru al Societății Panamericane de Gastroenterologie, al Societății Argentinene de Gastroenterologie, al Societății Mexicane de Gastroenterologie, membru al Societății Americane de Gastroenterologie și al Societății Americane de Endocrinologie. A obținut două medalii de aur pentru descoperirea unor medicamente antiulcerose; este posesorul a 42 de brevete de invenție. Om al Anului de repetate ori, nominalizat de către Institutul Biografic din Cambridge și de către American Biographical Institute printre "5000 Personalități ale Lumii" și "500 Oameni Influenți ai Lumii". Este Cetățean de Onoare al orașului Șimleu Silvaniei și al comunelor Treznea, județul Sălaj și Băsești, județul Maramureș. În noiembrie 2002 i s-a acordat titlul de "Doctor Honoris Causa", la propunerea Senatului Universității "Vasile Goldiș" din Arad, ca o recunoaștere și prețuire a activității de cercetare medicală de peste 30 de ani.

Activitate științifică

*Prof. univ. dr. Ioan Pușcaș este autorul a peste 570 de articole și comunicări științifice, precum și autorul și coautorul unor

numeroase cărți de specialitate apărute în țară și în străinătate (în limbile engleză, spaniolă, portugheză, japoneză). Consemnăm: *Probleme actuale și concepții noi în patologia gastro-duodenală*, Editura Medicală, București, 1978; *Tratamentul ulcerelor gastroduodenale cu Ulcosilvanil*, Ministerul Industriei Chimice, IPAC, București, 1982; *Fiziologia și fiziopatologia digestiei* (sub redacția Theodorescu-Exarcu), Editura Medicală, București, 1982; *Ulcerul gastric și duodenal*, Editura Medicală, București, 1986 (prima monografie din România despre ulcerul gastro-duodenal, 1009 pagini); *Progrese în fiziopatologia și tratamentul ulcerelor gastrice și duodenale*, Editura Academiei, București, 1990; *Anhidraza carbonică și modularea proceselor fiziologice și patologice din organism*, Editura Helicon, Timișoara, 1994 (600 pagini); *Treatment of gastroduodenal ulcers with carbonic anhydrase inhibitors*, in: *Annals of the York Academy of Sciences*, 1984 (426 pagini); *Carbonic anhydrase inhibitors in the treatment of gastric and duodenal ulcers*, in: *New Pharmacology of Ulcer Disease*, Elsevier Publ. Co., New York, 1987; *Farmacologia clinica do aparelho digestivo*, in: *Aparelho Digestivo. Clínica e Cirurgia*, J. Coelho (ed.), Medsi Publ. House, Rio de Janeiro, Brasil, edițiile 1990 și 1996.

Prof. univ. dr. Ioan Pușcaș a organizat numeroase manifestări științifice medicale. Primul Simpozion Internațional "Progrese în

fiziopatologia și tratamentul ulcerului gastric și duodenal" desfășurat la Felix, Oradea, în octombrie 1985, a reunit 700 de medici, dintre care peste 300 specialiști străini veniți de pe toate continentele. Colectivul de la Șimleu Silvaniei condus de Prof. dr. Ioan Pușcaș a prezentat 40 de comunicări științifice, toate priorități medicale românești pe plan național.

De menționat că, în ultimii 20 de ani, prof. univ. dr. Ioan Pușcaș a fost permanent prezent, cu lucrări științifice, atât în revistele medicale, cât și la congresele din țară și din străinătate, alături de colectivul său de cercetători făcând întotdeauna o bună impresie. Spre exemplificare, amintim participarea, în 1998, la cel de-al 11-lea Congres Mondial de Gastroenterologie desfășurat la Viena, unde cele 18 comunicări prezentate de colectivul de cercetători s-au bucurat de un real interes.

"(...) Cred că recunoașterea acestor valori este cea fermecătoare poartă care ne deschide drumul spre un viitor mai bun (...) - afirma, cu certitudine și cu emoție, Prof. univ. dr. Ioan Pușcaș la primirea titlului - primul în județ - de "Doctor Honoris Causa". Sperăm, la fel ca Domnul Doctor, ca tot mai multe asemenea fermecătoare porți să deschidă drumul spre un viitor mai bun al întregului neam românesc și omenesc.

Documentar realizat de Ileana PETREAN-PĂUȘAN

Primăria și Căminul Cultural din Treznea

Treznea - incursiune în istorie

"În hotarul satului (Treznea, n.n.), fără a se cunoaște locul exact, a fost descoperit un topor de piatră perforat, cu tăiș drept, aparținând culturii Coțofeni (perioada eneolitică). Piesa are lungimea de 13 cm.

(Colecția M.I.T., Cluj-Napoca, inv. P 33321.)

La circa 2 km sud-est de sat, la locul numit "Sub Măgură", a fost găsită în anul 1974, cu ocazia muncilor agricole, o dală de piatră de tuf vulcanic, de culoare gri-maro. Tăișul arcuit este puternic reliefat, păstrând știrbituri mici. Ceața este mult mai subțire decât partea cu tăișul, bombată și deteriorată, iar corpul are secțiunea transversală

"În satul Treznea, în locul numit *Poiana Mănăstirii*, situat în partea satului Ciumăma, sat vecin, ar fi fost o mănăstire zidită de călugări ortodocși. În vârful dealului s-ar fi aflat șanțuri făcute de romani"

Al. Coșuțiu, *Monografia școlii primare din Treznea*, în revista "Școala noastră", 1928, p. 203

Teritoriul comunei Agrij (din care a făcut parte și satul Treznea, n.n.), în perioada apariției primelor formațiuni politice prestatale, făcea parte din voievodatul lui Gelu, care se întindea "până la Porțile Meseșului"

cf. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 31.

"Când în 1894, a început procesul memorandiștilor, din satele Treznea, Bozna, Agrij, s-au îndreptat spre Cluj delegații pentru a-i sprijini pe inculpați. (...) Cu prilejul procesului au fost semnalate agitații românești și în județul Sălaj. Din procesul verbal încheiat la prim-pretura plășii Zalău la 24 mai 1894 rezultă că o serie de manifeste instigatoare au fost răspândite prin satele județului și citite în fața poporului.

Astfel, în satul Treznea, învățătorul Ilie Gog a citit în fața mulțimii asemenea manifeste. El a fost ajutat în procurarea materialelor instigatoare

Alt raport alcătuit la Treznea, 20 ianuarie 1922, menționa:

"În comună a fost revoluție în toamna anului 1918. Revoluția a fost stinsă de preotul Remus Roșca din localitate (prin temporizarea sătenilor). S-a format garda națională, sub conducerea preotului Remus Roșca."

(Arh. St. Sibiu, fond Astra, cota: jud. Sălaj, nr. 852/1922, f. 34)

Pentru locuitorii comunei Treznea, punerea în aplicare a odiosului Dictat de la Viena, din august 1940, a adus

Satul martir Treznea - panoramă

plan convexă. Toată piatra este șlefuită foarte îngrijit. (...) "

(Colecția M.I.A.Z., inv. CC173/1976) "

Eva Lakó, *Repertoriul epocii pietrei în județul Sălaj*, în "Acta Musei Prolissensis", vol. V., 1981, p. 74

Pe teritoriul comunei Treznea au fost descoperite câteva turnuri romane:

nr. 35 - Coasta Ciungii I în hotarul localității Treznea, 800 m de la observatorul geodezic Oseul Ciontului;

nr. 36 - Coasta Ciungii II, 520 m spre N-E de turnul anterior;

nr. 37 - Vârful Ciungii, situat la 800 m de Vf. Dealul Mănăstirii;

(...)

nr. 42 - Bozna, la Comoară "

N. Gudea, *Contribuții la istoria militară a Daciei Prolissensis*, în "Acta Musei Prolissensis", vol. IX, 1985, p. 172

"Răscoala din anul 1514 a avut în părțile sălăjene un teatru major de desfășurare. A fost rodul unei ridicări locale, conjugată cu organizarea și forța țaranilor cruciați întorși de lângă Buda. Între sfârșitul lunii mai și începutul lui august 1514 au fost cuprinse de răzmeriță văile Crasnei, Barcăului, Zalăului, Sălajului, Agrijului și Almașului".

A.A. Rusu, *Răscoala din anul 1514 în părțile sălăjene*, în "Acta Mesei Prolissensis", vol. VI, 1982, p. 204

"La 1820 în trei din satele comunei, respectiv în Agrij, Bozna și Treznea, existau 101 iobagi, 38 jeleri care aveau în proprietate teren arabil care producea 699 cuburi. Mai aveau în proprietate fânețe de 1218 care cu fân. Aveau 72 boi, 68 vaci, 52 oi, 19 capre și 18 porci"

Arh. St. Sălaj, *Tabela contribuabililor, plasa Agrij (...)*

de preotul ortodox Iovian Mureșanu din aceeași comună, care asistase la procesul Memorandumului de la Cluj "

Județele patriei, SĂLAJ - monografie, Editura Sport-Turism, București, 1980, p. 49

Din Treznea au participat la primul război mondial 225 mobilizați, din care 209 pe front și 16 la partea sedentară. Au murit pe front 23, iar în alte împrejurări 12. S-au întors acasă 6 invalizi, 12 răniți sau bolnavi, 158 sănătoși. Au fost dați dispăruți 14. Au rămas 25 văduve și 42 orfani.

Arh. St. Sibiu, fond Astra, cota jud. Sălaj, nr. 852 (...) Date publicate de Paul Abrudan în "Acta Musei Prolissensis", vol. V., 1981, p. 477 - 490

un lung și greu cortegiu de suferință. (...) Au murit atunci 86 de oameni pentru "vina" de a fi români. Printre ei, Sălăjean Ioan de 2 ani, Brumar Aurica de 5 ani, Brumar Victoria de 9 ani, iar, la celălalt pol al vârstei, Bârjac Grigore de 74 de ani, Bârjac Maria de 81 de ani și mulți, mulți alții.

"Comuna Treznea a fost ocupată de trupele ungurești la 9 septembrie 1940. Ca și când armata de ocupație ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost evadat de soldați, un veritabil potop de foc și sânge s-a abătut asupra lui".

Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, București, 1944, p. 289

Colaj din lucrarea prof. Pamfil Pop "Monografia comunei Agrij", lucrare științifico-metodică pentru obținerea gradului didactic I, 1986.

Ileana Petrean Păușan - „Maci pe rotativă”

S-a născut în localitatea-martir Treznea, la 4 iulie 1952, fiind al treilea din cei patru copii ai familiei Maria și Mitrofan Petrean. Tatăl, un om de-o inteligență și-o noblețe sufletească deosebite, n-a avut parte de școală, de aceea a lucrat o viață întreagă, cu merindea în servietă, pe mai multe șantiere, ca toți cei patru copii ai săi să poată învăța carte. Ileana Petrean a urmat cursurile școlii generale în satul natal, apoi, după absolvirea Școlii Normale din Cluj, în 1972, s-a întors la școală, în calitate de dascăliță, fiind colegă cu unii din foștii ei dascăli. În 1981 a fost admisă la Facultatea de Ziaristică din București, după absolvirea căreia a lucrat ca redactor la zierele "Năzuința", "Graiul Sălajului" și "Sălajul-Orizont". Din noiembrie 2001 este consilier la Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj, unde se ocupă, printre altele, de cultura scrisă. În acest domeniu a consiliat 39 de cărți apărute la Editura "Sylvania" și a realizat 12 numere din seria nouă a revistei "Sylvania - cultură, culte, patrimoniu".

A publicat poezie, îndeosebi în anii '70 - '80, în reviste de cultură ("Tribuna", "Luceafărul", "România literară" ș.a.) și în culegeri colective de versuri, dintre care cea mai semnificativă este antologia *Sylvania* (I).

Selectăm pentru acest număr al revistei "Caiete Silvane" câteva din poeziile reunite în volumul "Maci pe rotativă", aflat în curs de apariție.

"Ileana Petrean-Păușan scrie o poezie plină de delicatețe, de discretă nostalgie, de sugesție vagă a tristeților, în care motive ca: satul, copilăria, părinții, conștiința omului etc. îmbracă haina meditației melancolice, deoarece, "Bătute/ sunt/ cărările toate/ înapoi roata timpului/ nu se poate..." (Iuliu Suciu)

Cum să mă-ntorc...

Cum să mă-ntorc acasă, mamă,
Când curtea noastră e pustie
Când nimenea nu mă mai cheamă
Și nimenea nu mă îmbie
Să mușc din măr, să intru-n vie?!...

Cum să mă-ntorc acasă, tată,
Când brusturii mi-ajung la sâni
Când mă lovesc de-nchisa poartă
Și-n curte nu mai latră câini
Și anii mei îmi par străini?!...

Cum să mă-ntorc acasă, Doamne,
În pustiitul cuib de cuc?!...
Împovărată sunt de toamne
Și m-aș întoarce să le duc
La rădăcina unui nuc...

Vorbe nespuse

A ruginit și coasa, tată,
Și carul stă uitat, neuns,
Și vorbele nespuse, iată,
În gânduri-pietre s-au ascuns

Iar iarba crește lângă cruce
Eu nu-s fecior să o cosesc
Și-ntind o mână s-o apuce
Și-mi vine-amarnic să-ți vorbesc...

Roata

Bătute
sunt

cărările toate
Înapoi roata timpului
nu se poate...

Am fost bărcii mele cărmaci.
Taci așteptare, să taci!
Mă voi ascunde-n copaci
mugur și rod spre vecie
cu anotimpul ce reînvie

Pustie
e gara străină; cobor
în zbor de pasăre-ascuns
spre țărmul de unde s-au dus
împietrite zăpezile

Amiezile
se topesc în amurguri
și eu am uitat să-mi aștern
ard vii speranțe pe ruguri
și roțile timpului gem

Te chem
din tăciunii-așteptării
s-aprindem în noapte făclii
cu pași de copii
să batem cărările toate.

Înapoi roata timpului
nu se poate...

Dăscălița

Am cerut copiilor mei
să deseneze o pădure
și-au răsărit în fiecare copac

câte-un soare.
I-am învățat să se cațere-n întrebări
și-apoi
n-au mai vrut să coboare
decât după ce-au înțeles
gustul merelor.
Și plini de sâmburi
i-am lăsat cu o parte din eu
și-am alergat să-i aștept
la jumătatea drumului lor
și capătul
drumului meu...

Sat natal
Sat natal
spre tine mă duc
cale de suflet
între leagăn
și cruce

Treznea,
dragostea mea,
lacrimă de sânge
pe chipul fardat
al istoriei

Treznea,
dragostea mea,
cât aș vrea
să pot da
ceasul istoriei
înapoi
iar azi

lângă noi
să se joace
nepoții copiilor
ce n-au apucat
să înțeleagă
ce-nseamnă sânge
ce-nseamnă
pace...

acasă
doar prispa pustie
și amintirea
mirosului de pâine coaptă

mută lângă tata
în ochiu-mpietrit
doar o lacrimă-i vie
ultimul său cuvânt

în nici un grai
nu este cuvânt
mai greu de dor

dulce mă apasă
cuvântul acasă

ciobul unui ulcior
mi-a sărutat talpa
ca o declarație
de dragoste
peste secole

parcă ieri
tălpile mele
se jucau
în roua din iarba
astăzi
iarba plânge
pe tălpile mele

cum coasa ta prin iarba
așa mă fulgeră
dorul de tine
tată

în ograda pustie
cumpăna fântânii
săgeată frântă
între cer
și pământ

un fir
de busuioc
noroc
așezat de mama
la grinda casei

Bercul Treznei - Peisaj de toamnă

Ecorșeu povestire S. F.

Arhipelagul Patmos, 2025, colonia noii secte, intitulată "Cavalerii Apocalipsei". Redactor la un mare cotidian londonez, mi-am riscat viața, deghizându-mă în pustinic, pentru a face un reportaj despre viața și crezul acestor oameni. Nu era greu de intrat în tabără. Toți revoltații lumii puteau să intre. La intrarea în colonie mă aștepta șeful lor spiritual, Manes. Am trecut pe sub cele două coloane unite de o sabie, iar deasupra, inscripția "Statul este fiara".

Peste ostrov se revărsa lumina ulceroasă a soarelui care-ți încrețea carnea. Coloniștii își țârau fantomele prin deșert cu paloarea vineției a cadavrelor scrise pe obrăji, muncindu-se jenați să pară oameni. Aveau gesturi de plumb și se observa pe figura lor de plumb cum se abătuse pajura morții. Colonia era străjuită de patru cai imenși pe care stăteau cavalerii apocalipsei.

Manes ni-l prezintă pe primul nostru cavaler. El stătea pe un cal alb. Calul cloplit din lemn de cedru, era acoperit cu zădrene albe (semn al sărăciei) ce atârnavă cu vestigiile unui steag abject. Cel ce sta pe cal, primul cavaler al Apocalipsei, avea un arc și o cunună. Stătea nemișcat. Părea un individ

languros și blazat. Lenea de a trăi spectaculos, în lumea de unde venea, îi risipise orice urmă de energie, orice fărâmă de vitalitate. Când coloniștii treceau prin dreptul Lui striga: "Sunt aici! Pândesc și priveghez! Mai sunteți încă în robia mea!". Acest cavaler, îmi spune Manes, se numește Singurătate.

Al doilea cavaler stătea pe un cal roșu și se numea Calomnie. Roșul înseamnă agonie, luptă, mărire și decădere, cale a robilor, scrâșnirea dinților, și chiotul celor ce ard, îmi spune Manes. Striga: "Aștept scandalul cosmic, stelele să se ciocnească, luna să cadă și soarele să curgă ca un șuvoi de oțel!". Avea în mână o sabie mare, iar în jurul lui, coloniștii se antrenau pentru războiul total.

Al treilea cavaler stătea pe un cal negru și se numea Calamitate. Înfașurarea lui exprima isterie. În jurul lui, coloniștii dansau ritualic până intrau în transă. Și el striga: "Răzbunați-vă!".

Al patrulea cavaler stătea pe un cal gălbui și se numea Moartea. Părea, înfășurat în mantia galbenă, un animal preistoric. Și el striga coloniștilor: "Pregătiți-vă pentru excursia care se cheamă moarte!".

Soarele alb, cretos, spoia cu o bidinea cavalerii apocalipsei. Un cer roșiatic, intrat parcă în putrefacție, curgea peste noi. Mergând, alături de Manes, spre "Palatul purificării", mă întrebam stupefiat: "Din ce iad al decepției cădeau acești oameni? Ce suplicii morale au îndurat, ca să ajungă în halul acesta?"

Cei patru cavaleri au fost mai întâi purificați. Manes are șapte subordonați, la rândul lor purificați în "Palatul purificării". Aceștia, la rândul lor, vor purifica alți șapte, alți șapte vor purifica alți șapte, până când se va ajunge la a șaptea treaptă a vieții pe Pământ când va avea loc războiul tuturor împotriva tuturor, războiul Armageddonului, cum scrie în Apocalipsă.

Inițiatii proveneau dintr-un grup de ezoterici. "Palatul purificării" era, de fapt, o grotă cu patru etaje, fiecărui etaj corespunzându-i o treaptă a purificării.

La primul nivel, aleșii stăteau șapte zile, hrăniți cu rădăcini. Învățau cum să scape de trupul astral. La al doilea nivel, aleșii scăpau de trupul eteric, la al treilea nivel, își energizau trupul fizic cu lăcuste și gândaci. După 21 de zile petrecute în post și rugăciune, la al patrulea nivel

erau purificați prin îmbăierea lor într-o apă placidă. Rituajul îl trona Nebunia. Pe bolta "Palatului Purificării" apărea surusul ei plin de ferocitate, cu ochii de un albastru pal, adipos și un păr blond, căneziu. Pe pieptul său jupuit se putea citi inscripția "Să-ți fie rușine că n-ai murit!"

Manes mai explică apoi că acești purificați vor împânzi lumea și vor lupta contra statului-fiara. Ei vor ieși din acest palat, unde domnește o atmosferă otrăvicioasă, cu o mare voință de nimicire a tot ce este uman. Manes îmi confirma intuiția, spunându-mi: "Rolul lor este să provoace Marele Potop; pentru acest scop ultim îi pregătim; toți și-au făcut stagiunea în Infern, care este lumea de azi!"

Îndepărtându-mă de tabăra "Cavalerilor Apocalipsei", stupefiat, mi-am adus aminte de cuvintele filosofului rus Nicolai Berdiaev: "Fiți umani, într-una din cele mai inumane epoci! Și pietrele se cred libere. O dată scăpate din mâna omului, ele se îmbată cu iluzii, închipuindu-și că pot să-și aleagă timpul și locul căderii!"

Zaharia PRODAN

CONSTELAȚIA LEULUI

Weöres Sándor

Focul cel roșu e iubitul întunecimii.

Leul nu strălucește de unul singur, ci numai datorită nopții.

Își ascunde coama aurie, n-au nici un rost urletele sacadate ce se aud din vârf de munte și din gurile de văi;

zadarnic cântă struna, sună tubul cu glas de păsărică în imensitatea universului și-n zăvoii veșnic fraged, cât valorează singură în atâtea piepturi rugămintea, fâșăitul sitei, bătăile de tobă dintre izvor și peretele stâncos.

Vede pretutindeni, dar nu luminează. Numai dacă, în cele din urmă

și intru început negurile îl îmbrățișează veșnic milogindu-se

își dezvăluie taina, renaște în țării, neștirbit printre nenumăratele adâncimi pretutindeni răsfrate ce-l oglindesc

din tivul nebuloz al nopții se trezește la viață înroșit.

POEZII INSPIRATE DE PÂNZELE LUI ILLÉS ÁRPÁD

Weöres Sándor

ISTOK NEBUNUL

Deasupra crengilor pustii, huruie carul

poveștii pe cerul de iarnă :
să fie Istok ori altă comedie ?
Tot un drac e, niciodată nu se știe.

W.S. ÎN CSÖNGE (1943)

Acesta sunt chiar eu.
Dormind, cu căpățâna cât o nucă
și o cană de lapte alături:
niciunde nu se zărește cerul.
Ast-a fost cândva.

MISSA LUBA

Îngerul modest se anină
în vârtejul de lumină,
deși lung e-al anilor bilanț.
Trecu prin Roma, prin Bizanț,
ajunse-n gotic, Renaissance,
la forme și culori în dans:
un negru înger din Brazil,
un micuț pițigoi agil,
în mâni stă dulcele odor
nainte de-a porni în zbor.

OZN

Din ficțiune apare, crapă cerul într-o dungă:
minuni și ciudățenii s-apară în reviste.
În viață ar putea departe să ajungă
însă minuni și ciudățenii-n artă nu există.

PALEONTOLOGICĂ

Fosile.

Au dispărut demult, prin moarte supraviețuiesc.
Sunt tinere, pentru că au un car de ani vechime.
Terestre sunt, căci au fost ființe marine.
Închise-n sine, ne privesc.

UN OASPETE ÎN HAINE DE SĂRBĂTOARE VENIT
DIN NECUNOSCUȚ

Visul: un fluture.
Și acest fluture de dincolo de vis,
e visat de vis
și nu de visător.
De-ți place, lăsa-l să intre,
Cu bucurie se va cuibări în nimic.

COMPOZIȚIE ÎN CULORI ROȘII

Cîntăreața vopsea roșu glăsuiește
încinsă de un siniliu ison.
Ambiguă - nici noapte, nici zi,
Această ființă nu se ascunde «undeva».

traduceri de Györfi-Deák György

Marilena Istrati

Început

Trupul uitase de el
în propria formă rătăcind
devenise un stâlp din Lemnul
Domnului
gol pe dinăuntru de el,
dar plin de aer și rugă.

Când am încercat să ies din el
forma a devenit durere
și s-a umplut de mine.

Trepte de lumină

Alung spaimetele timpului coborât în
materie
și a cârnii coborâte în mine

încercând să nu mai am vecină
nici măcar... disparerea,
doar bucuria de a învia treptele de
lumină.

Ce să fac?
Cum să cobor prima treaptă în
inima mea?
Apoi să urc pe firul minunatului
zbor
trepte de lumină spre cer.

Cupă și sabie

Tăișul de lumină
venea spre mine
se ascuțea în privire
și strălucea în lacrimă.

Îl așteptam,

dor de departe.
Cine mă învăța să-l primesc?

Mi se întindea cupa
cu olimpiadă seninătate.
Bucuria Adevărului ardea în carne
vie.
Moarte fusese și nu mai era.

Îngrădire

Însăși Tăcerea nu mai putea să
tacă.
un cuvânt se năștea îngrădindu-se
întru a nu scăpa afară din sine.
În țipăt s-ar fi împrăștiat
și s-a închis în mine.

Îngenuncheasem
în mine

toată.
Nici lacrima nu mai încăpea,
nici să se spargă nu putea,
devenise una cu ființa
îngenuncheată în mine.

Săracă

M-am născut și voi muri săracă,
nu pot aduna din lume nimic.

Duc amintiri mai bătrâne decât
mine
pe umeri
și un fir jucăuș de lumină
s-a înfipt
din ochiul rănit al puiului de șoim
în inimă.

Aleg din cărți cuvinte vii.

Zălăuani la universitățile din Europa și intelectuali veniți în Zalău

- sec. XV-XIX -

O dată cu intensificarea comerțului și apariția meșteșugurilor locale, apar și primii peregrini studioși. Începând din secolul al XV-lea Sălajul, și mai ales Zalăul, ridicat tot în acest secol la statutul de oraș-târg (1473), intră în circuitul internațional, dar de data aceasta nu numai economic, ci și cultural. Având în vedere caracteristicul orașenesc al peregrinării academice - subliniat de dr. Tonk Sándor - pentru epoca medievală, trebuie să menționăm că **Paulus filius Galli de Zyla** (Pavel fiul lui Gal din Zalău), primul student zălăuan depistat de amintitul cercetător (studiază la Viena în 1443, unde susține și două prelegeri), **Balla Lucas de Zyla** (student tot la Viena în 1449), **Antonius de Zyla** (student la Viena în 1456) și **Johannes Zilay** (student la Padova, cândva între 1424 și 1469) au plecat la studii cu câteva decenii înainte ca localitatea să obțină titlul de oraș, ceea ce arată că particularitățile economice ale locului îndeplineau deja la această vreme nevoile economice ale unui oraș în care apar semnele necesității culturale.

Din cei șase studenți zălăuani depistați în secolul al XV-lea, trei vizitau Universitatea de la Viena, doi pe cea din Cracovia, iar unul a studiat la Padova. Viena a rămas și în perioadele următoare unul dintre centrele universitare cele mai frecventate de zălăuani.

Aș sublinia faptul că acești studenți din secolul al XV-lea provin, aproape în exclusivitate, din familii cu o stare financiară bună și au exercitat activități în domenii teologice sau notariale. **Ladislau Pauli de Zyla**, pe care îl întâlnim între 1485-1486 ca student la Cracovia este presupus ca fiind aceeași persoană cu canonicul de la Alba Iulia amintit la 1496. Din păcate, cei mai mulți nu pot fi identificați, singura informație

deținută despre ei fiind cea din registrul studenților de la universități, care în afara numelui și sumei plăte la înscriere, rar menționează și alte date ale elevului. Astfel, aflăm despre **Benedictus Petri de Zylah** că în 1479 a studiat la Cracovia, unde în 1483 a obținut titlul de *baccalaureus artium*. Mențiunea *dioc Albensis Tr.* ne dezvăluie proveniența transilvăneană și funcția de notar deținută înainte de a pleca la studii. Știm că a plătit 4 groși ca taxă de înscriere, ceea ce, conform cercetărilor făcute de Tonk S., îl încadrează în categoria provenienței cu stare financiară bună. Din păcate, practica scrisului în Sălaj la acea vreme era încă foarte rară, și totodată timpul și neglijența față de urmele trecutului și-au făcut efectul, nemaifiind posibilă identificarea locală a acestor studenți din prima perioadă a peregrinării academice.

O dată cu răspândirea religiei protestante, a ideilor propagate de aceasta, învățământul în general, dar mai ales capacitatea de scriere și citire a omului comun capătă un rol mult mai important, conducând la răspândirea școlilor parohiale. În zona Sălajului, Derecskei Demeter a răspândit ideile protestantismului în jurul anului 1525, iar ideile helvetiste au fost difuzate de Kálmáncsehi Sánta Márton între 1538-1557, noile ideologii religioase fiind aduse de la universități.

Noua ideologie a fost acceptată și sprijinită de nobilimea locală (familii Drágfi, Wesselényi, Báthori) și astfel s-a răspândit repede, ajungând să domine în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în majoritatea localităților zonei. Se înmulțesc școlile comunale și orașenești. În 1646 școala reformată din Zalău poartă deja denumirea de *gymnasium*. Astfel, nu e de mirare că importanța studiului universitar crește în

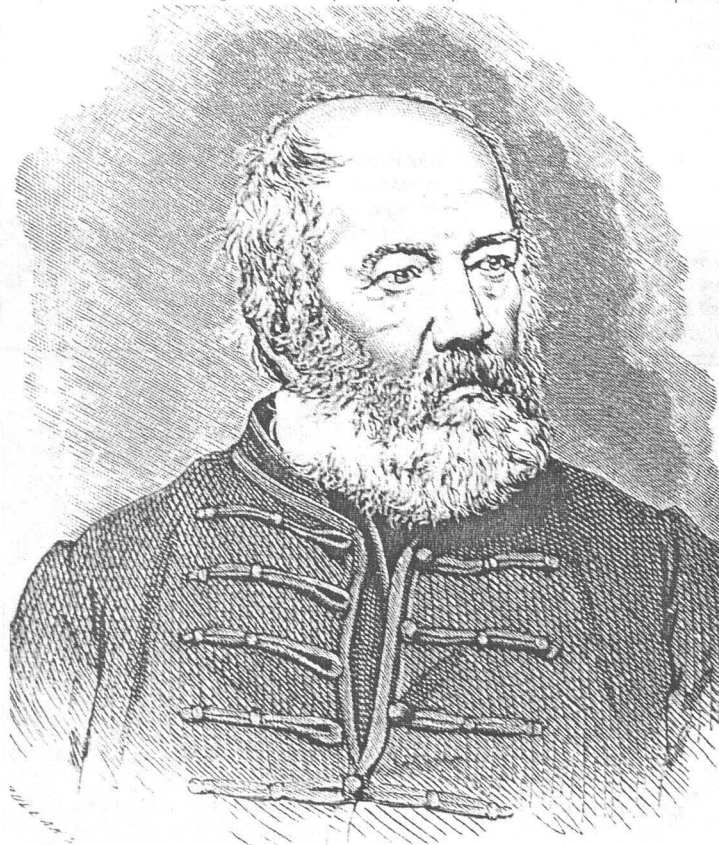
aceasta timp. În mod normal, ne-am aștepta ca și numărul studenților din secolele XVI-XVII să arate aceeași tendință de creștere, dar situația nu e atât de simplă. Efectele pozitive în privința școlarizării, aduse de răspândirea protestantismului, sunt mult contrabalansate de situația politico-economică a epocii. Tot în aceste secole au loc cele mai mari năvăliri turcești, tătare și habsburgice, care, datorită poziției geografice a Zalăului - în apropierea Porții Meseșene, la principalul drum spre vest - au prins din plin orașul, indiferent de direcția atacurilor.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea Zalău număra doar un singur student. Situația nu arată mult mai bine nici pentru restul Sălajului. Astfel, având în față datele istoriei militare putem concluziona că acest fenomen a apărut drept urmare a situației politico-economice, a năvăliților turcești și habsburgice, precum și a războaielor și luptelor interne pentru titlul de principe al Transilvaniei. Situația nu se îmbunătățește nici în a doua jumătate a secolului: în 1568 și 1594 tătării năvălesc asupra Sălajului, unele localități rămânând în urma acestora pustii; în 1601, la 3 august, mercenarii generalului Basta au jefuit Zalăul, iar în 1658 și 1661 au avut loc atacuri turcești. În 1665, 1684, 1685 habsburgii atacă și jefuiesc localitatea, în 1703 este chiar arsă de către oastea generalului Rabutin. Răscoala condusă de Francisc Rákóczi al II-lea (1704-1708) își spune și ea cuvântul. Tot în această perioadă, în 1710 și 1742 ciurma năvălește asupra localnicilor, în 1742 înregistrându-se 1.200 de morți. Amintind doar câteva din șirul masacrelor care au avut loc în aceste secole, nu-i de mirare că numărul studenților zălăuani - conform cercetărilor lui Tonk Sándor, Szőgi László și Szabó Miklós, făcute pe baza cataloagelor universităților europene - variază între trei-cinci pe o sută de ani. Doar începând din anii șaptezeci ai secolului al XVIII-lea putem constata o relativă creștere. La declanșarea răscoalei condusă de Horea (1784) nobilimea locală se mută în oraș. Deși răscoala nu putea avea un efect pozitiv asupra vieții economice a zonei, totuși, creșterea numărului zălăuanilor cu nobilimea venită poate fi considerată ca fiind cauza sporirii numărului studenților în perioada imediat următoare. În aceste două decenii trei localnici pleacă la studii, din totalul de cinci depistați în secolul al XVIII-lea.

În ceea ce privește problema studiului vest european în secolul al XVIII-lea, situația se complică din punct de vedere politico-confesional. Ordonanțele curții habsburgice date în favoarea recatolicizării, fac posibil studiul în străinătate pentru cei de confesiune ortodoxă, dar agravau și chiar împiedicau studiul universitar vest european al protestanților. Totuși, să nu credem că imaginea culturală a Zalăului - localitate dominant protestantă la acea vreme - centrul comitatului Solnocul de Mijloc este retrogradă. În ciuda evenimentelor politice, Zalău atrage în secolele XVI-XIX, la nivelul unei centru de comitat de frontieră, învățați de toate gradele și domeniile necesare. De exemplu, conform atestărilor existente despre cea mai veche farmacie din Zalău, farmacia Mérleg (Cântar) a fost

înființată cândva între anii 1794-1796, dar din păcate, date despre farmacia nu deținem decât din 1870: **Samuel Weiss**, născut la Sibiu, a obținut diploma de farmacist în 1843, la Viena și, întorcându-se acasă, a înființat la Zalău farmacia Oroszlán (Leul) unde a practicat până în 1879, anul morții sale. După moartea sa, conducerea farmaciei a fost preluată de soția sa. Referitor la farmacia Mérleg, numele primului farmacist îl deținem abia din 1874. O situație asemănătoare întâlnim și în legătură cu celelalte personalități locale active în alte domenii de știință. Lipsesc informații chiar și despre medicii locali. **Bereczky Karl** este primul doctor la Zalău atestat în 1875, dar **Joseph Francisc de Oradea** s-a născut în Zalău și studiază medicina în jurul anului 1794, iar **medicus doctor Zoványi Emeric** se numără printre donatorii de cărți ai Colegiului din Zalău în jurul anului 1816; ceea ce dovedește că la vremea aceea era deja medic activ. Pe lista donatorilor nefiind menționat locul de proveniență al acestuia, se subînțelege că este vorba de un medic local. Din păcate, în lucrările sus amintite cercetătorii nu găsim informații despre studiile universitare ale acestui medic. Totuși, poziția ocupată de el elimină îndoielile față de posibila lipsă a studiilor universitare și dovedește că medicina locală practică de cei cu carte are o tradiție mai veche decât secolul al XIX-lea. Este posibil ca printre documentele aflate la Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale din Zalău să mai existe date referitoare la personalitățile cu studii superioare ale Zalăului - medici, judecători, notari etc. - dar din păcate documentele locale dinaintea anului 1800 nu pot fi cercetate în original, astfel că am fost nevoită să-mi concentrez studiul mai ales pe domeniul educațional, adică asupra documentelor din arhiva Colegiului Reformat din Zalău, aflată la Cluj-Napoca.

Întorcându-ne la studiul universitar, cel mai important rol în alegerea locului, a specializării și mai ales a duratei acesteia îl joacă posibilitatea materială a studentului. Începând din secolul al XVI-lea până la începutul secolului al XVIII-lea atracția universităților și a peregrinării trăiește în Transilvania o perioadă de continuă creștere. Printre studenți se numără din ce în ce mai mulți cu posibilități materiale modeste, ba chiar fără posibilitatea de a pleca la studii în străinătate pe propriile cheltuieli, costurile acestea reprezentând pentru mulți o adevărată avere. În scopul depășirii acestor greutăți s-au inițiat diferite burse, dar acestea acopereau numai într-o mică parte numărul doritorilor de a pleca la studii. Pentru cei fără posibilitatea de a fi subvenționați de propria familie sau de un binevoitor, și nici nu obținuseră o bursă, mai rămânea posibilitatea de a pleca în calitate de companioni ai peregrinilor mai înstăriți, de a cerși sau a câștiga prin muncă proprie banii necesari, ocupând posturi de educatori privați, notari sau rectori la un colegiu. Cea mai însemnată modalitate de procurare a banilor o constituia economisirea acestei sume din venituri proprii. A existat o politică de asigurare pentru acești studenți a posibilității de a câștiga necesitățile materiale din venitul unui post de rector. Colegiul Reformat din Zalău a jucat un rol important în această

SALAMÓN JÓZSEF.

privință, numărând printre rectorii săi nu mai puțin de 10 în această situație, din totalul de 66 pe care l-a avut între 1646 și 1800. Majoritatea acestor foști rectori ai colegiului se întorc după studiile universitare în Sălaj, unde își exercită activitatea ca preoți în comunele mai mari sau în târguri și orașe.

Cei mai mulți dintre cei depistați cu studii superioare și-au desfășurat activitatea în domeniul teologiei, printre care găsim și mulți profesori. Unii chiar au predat la Colegiul Reformat din Zalău, dar și la Cluj-Napoca, Debrețin și la Budapesta. Printre cei activi în Zalău îi găsim ca protopopi pe **Johannes Pap de Szathmári** la sfârșitul secolului al XVII-lea, pe **Bethlendi Johannes** între 1788 și 1826, pe **Stephanus Fogarasi** în secolul al XIX și chiar episcopi: pe **Stephan Hermann de Keresztszegi** (preot la Zalău din 1616, mutat după numirea sa ca superintendent la Debrețin) și **Georg P. Zoványi** (între 1712 și 1758 exercită funcția de preot al Zalăului). Tradiția leagă înființarea Colegiului Reformat de prezența lui Keresztszegi în localitate, iar Zoványi înființează prima școală de fete pe propriile chetuieli. Acesta din urmă a rămas și după numirea sa ca superintendent tot la Zalău, unde a și murit în 1758. Pe timpul efectuării studiului său la Franeker (Olanda) s-a împrietenit cu principele Suediei, viitorul rege, care l-a și vizitat la Zalău.

Dintre profesori l-aș aminti pe **Samuel Gyarmathi**, profesor, medic și preot, născut la Cluj-Napoca; a studiat la Viena, iar între 1800-1810 a ocupat postul de profesor al Colegiului Reformat de la Zalău. În anii petrecuți aici a reformat

educația, introducând o metodă mai puțin severă a predării. Din punctul de vedere al culturii Zalăului, mult mai importantă este activitatea de profesor a lui **Joseph Salamon** (1815-1830), de numele cărui se leagă înființarea, din nou, a bibliotecii colegiului și începerea clădirii unor săli noi. Joseph Salamon s-a născut la Zalău în 1790, după studiile preuniversitare de la Zalău, Aiud, Sibiu a predat un an la Aiud, după care a plecat la studii la Universitatea din Göttingen, unde a petrecut un an. În 1815 este invitat să ocupe postul de profesor al colegiului zălăuan. În anul 1830 este invitat ca profesor de teologie și istorie la Colegiul din Cluj-Napoca, iar în 1856 îl întâlnim ca inspector școlar național și totodată preot la Sibiu. În 1866 se întoarce la Zalău, unde devine administratorul colegiului.

În aceste rânduri am încercat să redau un segment din stralucitul cultural zălăuan al perioadei cuprinsă între secolul al XV-lea și începutul secolului al XIX-lea, cu personalități care au publicat cărți, scrieri religioase, manuale, lucrări științifice sau au lăsat în urmă doar un manuscris, un jurnal de călătorie, o bibliotecă cu publicațiile epocii, cei mai mulți nelăsând valori materiale. Cu toate acestea, prezența lor, a celor plecați la studii în Zalău și din Zalău în alte părți, a contribuit mult la ridicarea nivelului de cultură, a educației în general. Au contribuit nu numai la formarea patrimoniului și culturalității locale, dar și a celei transilvănene, infiltrând idei, gânduri iluministe în conștiința localnicilor, devenind demni pentru păstrarea amintirii lor ca personalități culturale.

PIGAI Erzsébet-Réka

GYARMATHI SÁMUEL.

Locul universității	Perioada studiului	Domeniul studiului	Numele studentului
Udova	1424-1469	teologie	Johannes Zilay
Viena	1443	teologie	Paulus filius Galli de Zyla
Viena	1449	teologie	Balla Lucas de Zyla
Viena	1456	teologie	Antonius de Zylah
Cracovia	1479	teologie	Benedictus Petri de Zylah dioc Albensis
Cracovia	1485-1486	teologie	Ladislaw Pauli de Zyla
Viena	1505	teologie	Zilahi, Paulus Marci de Sillach
Wittenberg	1550	teologie	Lucas Zilahinus Hung
Viena	1598	teologie	Martinus Tr. Silaii
Altdorf	1614	teologie	Johannes Szilagius
Leiden	1616		
Utrecht	1678	teologie	Stephanus Sylvanus Zilaki Ung.
Leiden	1679		
Franeker	1698	teologie	Andreas Zilahi Transylvano Hungarorus
Franeker	1719	teologie	Samuel Zilahi
Utrecht	1777	teologie	Michael Wandza Tr. H.
Viena	1778	teologie	Borbely Joh. Ziloch
Erlangen	1794	teologie	Farnos Georg
Viena	1794/97	medicină	Joseph Franciscus Wáradi de Zilah
Göttingen	1814-1815	teologie	Salamon, Josephus
Viena	1815	medicină	Michael Kiss von Zillach
Berlin	1836	teologie	Joseph Farago v. Zilah in Siebenbürgen.
Viena	1838	medicină	Beretzy, Karl
Viena	1838	inginerie	Andreas Wajda von Miskolcz v Siloch bei Klauseburg
Viena	1838-43	medicină	din Budapesta).

Bibliografie

A Zilahi Református Kollégium Évkönyve 1894-95, Zalău, 1895.

Graaf, G. Henk van de, *A németalföldi akadémia és az erdélyi protestantizmus a XVIII-ik században 1690-1795*, Cluj-Napoca 1979.

Jakó Zsigmond, Juhász Miklós: *Nagyenyedi diákok 1662-1848*, Bukarest 1979.

Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715-1789*, Budapesta. 2000.

Péter H. Mária, *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai*, Cluj-Napoca, 2002.

Petri Mór, *Szilágy vármegye monográfiája*, vol. I, Zalău, 1901; vol. 3, 1902.

Postma Ferenc, Sluis, Jacob van, *Herman Alexander Röell und seine ungarische Studenten = Peregrinatio hungarorum 5*, Szeged 1990.

Szabó Miklós, Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a kora újkorban 1521-1700*, Szeged, 1992.

Szabó Miklós., Szögi László, *Erdélyi peregrinusok*, Maramureș 1998.

Szögi László, *Magyarországi diákok Németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919*, Bp 2001.

Szögi László, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemeken 1790-1850*, Bp-Szeged, 1994.

Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, București. 1979.

Zalău și tradițiile urbane. Similitudini - trecut și prezent (II)

O chestiune extrem de interesantă în peisajul urban este cea a vieții comunitare. Jacques Rossiaud, în lucrarea amintită are următoarea părere despre asocierea orașenilor din Europa Occidentală (p. 149): "Multă vreme, numai cei puternici au putut să-și impună meseriile sau gildele și să cunoască astfel comoditatea responsabilităților împărțite și a protecțiilor reciproce pe care le refuzau celorlalți; confreriile populare le apăreau drept primejdioase focare de revoltă sau deviere eretică. Reprezentanții meseriilor și ai artelor, o dată instalați la putere, au adoptat pentru o perioadă îndelungată această atitudine împotriva celor neînsemnați, iar prin anul 1400, la Florența și Strasbourg, confreriile profesionale supravegheate îndeaproape trebuiau să se integreze în grupurile și artele considerate drept cadre ale organizării socio-politice..."

Dar, o dată încheiată cucerirea lor urbană, ordinele mendicante au înțeles cu repeziune că puteau profita de micile parohii consensuale; ei le-au acceptat ori au îndemnat la crearea lor, la fel ca municipiile care le-au descoperit mai târziu utilitatea și, exceptând perioadele de tensiune socială sau politică, le-au favorizat."

În general, urbanismul medieval din Europa, de la care nu a făcut nici o excepție cel sălăjean, dar căruia nu i-a adus nici o modificare pentru ca să-i imprime o notă personală, a fost expresia unei vieți comunitare organizată regulamentar, în formele stradale, profesionale, familiale. Aceste formule facilitau socializarea pe temeiul unei vecinătăți largite teritorial. Pentru adulți, viața comunitară constituia un *modus vivendi*, iar pentru tineri era un foarte util exercițiu în vederea integrării active în viața socială de mai târziu.

În orașele cu statut adecvat, respectarea riturilor comunitare a fost asemănată cu

practicarea unei religii bune, aleasă liber, chiar dacă aceste rituri aveau caracter deopotrivă sacru și profan. Ele aveau darul de a întări coeziunea socială, care nu este altceva decât o exprimare suplimentară a statutului privat, extins din zona profesională în cea a comunității.

Comunitatea începea cu vecinătatea imediată, care se statornicea, cu certitudine, pe baze etnice, confessionale, pe structura ocupațională. Astfel, în Zalău strada pe care locuiau ceramiștii a primit patronimul profesiei - strada Olarilor - păstrat intact până astăzi, deși de peste 30 de ani nu mai practică nimeni meseria de olar. Între cele două brațe ale Văii Zalăului se afla Hala tăbăcarilor, transformată în clădirea administrației din Piața agro-alimentară principală a Zalăului și demolată în urmă cu 3 luni. În general, denumirile și destinațiile inițiale ale locurilor s-au transmis de generații și au rezistat până astăzi, dovedind o uimitoare capacitate conservativă a locuitorilor orașului.

Multă vreme, pentru indivizii care au ales rezidența urbană zălăuană accesul la o locuință era dificil, ca și accesul la un loc de muncă. Mirajul orașului se dovedea a fi restrictiv, nu se dobândeau instantaneu, sau cu ușurință statutul de orașean și libertatea privată mult râvnită. Într-o perioadă istorică lungă, asistăm la manifestarea dominantelor etnice în toate domeniile de activitate. Zalăul nu făcut o excepție de la organizarea protecției intereselor populației pe principii etnice, chiar dacă erau exprimate regulamentar prin intermediul celor confesionale. Restricțiile erau îndreptate împotriva românilor, căci niciăieri nu era prevăzut accesul ortodoxilor la meserii. Românii care veneau în Zalău erau nevoiți să se grupeze în spațiile mai puțin introvertite, în cartierile marginase ale orașului, care au apărut ca atare odată cu stabilirea lor aici. Dominanta etnică a fost

deosebit de puternică, impusă de autorități, și se regăsește, în mod evident, în grupările profesionale ale meseriilor sale cele mai importante: măcelăria, tăbăcăria, cizmăria, postăvăria, negustorie.

În spațiul urban al Zalăului astfel segmentat, habitatul a fost organizat pe străzi, cu sacralități tutelare proprii, cu un centru politico-organizatoric bine definit și funcțional. Acest tip de organizare induce particularismul în viața cotidiană, care se regăsește doar în centrele urbane. Pentru persoanele care veneau din afara orașului Zalău, alegerea rezidenței depindea de existența legăturilor de rudenie și de prietenie, precum și de necesitatea apartenenței la sociabilitățile informale. Pentru exemplificare, vizualizăm strada 22 Decembrie 1989 (cunoscută și astăzi sub denumirea de strada Crasnei), care are o piațetă în jurul cîșmelei la care veneau după apă adolescenții, tinerii și copiii, cu birtul "Cireșica" pentru bărbați și cuptorul pentru copt pâine, unde femeile socializau în timp ce supravegheau coacerea. Acesta este un tip de sociabilitate urbană densă, cotidiană, care favorizează descărcarea energiilor de orice fel, prin împărțirea vicinală.

Bărbații împărteau comunități teritoriale mult mai extinse decât cele ale femeilor. Fiecare locuitor al Zalăului - meșteșugar, negustor, notabilitate publică sau din categoria persoanelor cu alte ocupații era nevoit, într-unul din momentele zilei de lucru să-și părăsească biroul de magistrat, atelierul, taraba sau magazinul și să cutureie prin oraș. Măcelarii aveau, cu siguranță, drum în oborul de animale, fie pentru achiziții, fie pentru a sonda pulsul pieței; patronii restaurantelor și birturilor, ca și meșteșugarii care aveau ateliere mari, cu mulți ucenici și calfe, erau nevoiți să facă un drum la măcelărie pentru a cumpăra carne, la piața pentru legume sau în locurile publice pentru angajarea lucrătorilor ori

pentru materie primă. Măcelarii cumpărau, de obicei, turme de animale pe care le pășteau pe izlazul comunal sau pe pășunile proprii, particulare și ale breslei; turmele și păstoria trebuiau verificați cât se poate de des, chiar și zilnic. De asemenea, era necesar să se afle toate știrile de natură economică și financiară curente, în scopul protejării averilor personale și comune, ale breslelor/asociațiilor din Zalău și din celelalte orașe.

După cum s-a constatat din studiul documentelor, viața personală a bărbaților era mai plină de evenimente decât cea a femeilor. În cele mai multe cazuri, atelierul meșteșugarilor nu aveau locația în spațiul casei, unde se desfășurau doar activitățile domestice. Dacă ne gândim la tăbăcări și la munca lor, la mirosurile degajate de pieile crude și la substanțele chimice puternic mirositoare cu care se tratau pieile, la faptul că acestea erau ținute în butoaie în perioada tratamentului și apoi puse la uscat în poduri, apreciem locul dintre cele două brațe ale Văii Zalăului care a fost destinat tăbăcarilor, în afara perimetrului orașenesc atunci, ca fiind foarte bine ales pentru practicarea acestui meșteșug. Spațiul respectiv îndeplinea și cerințele unei utilități imediate de a avea suficientă apă pentru prelucrare. Așadar, meșterul tăbăcar și angajații săi se deplasau în fiecare zi de 2 - 3 ori de acasă până la atelier și înapoi, pentru lucru și luarea meselor zilnice. Întâlnirile cu alți meșteșugari, cu vecini, prieteni și rude erau frecvente prilejuri de a afla noutăți și de a opina asupra celor aflate. Se producea, în cel mai simplu mod, o socializare cotidiană, directă, vicinală, profesională și politică, extrem de rapidă, eficientă și utilă pentru oamenii de afaceri.

În viața socială a bărbaților interveneau și momente speciale, în care spiritul asociativ era mult mai liber decât în spațiile publice controlate: cele pe care le petreceau

în baia comunală, mai ales în cea de aburi. Atunci își luau timp suficient pentru taifas, pentru acel gen de socializare masculină care descătusează energiile reprimite. Birtul alăturat băii publice din Zalău, care era specializat în preparatele culinare preferate după o baie de aburi sau o baie obișnuită, menite să refacă energia, deservea clienții citadini și pe cei ocazionali, și era, în același timp, un loc excelent pentru întâlnirile neprotocolare ale meșteșugarilor și negustorilor zăläuani, dar și din alte părți. De altfel, Zalău a fost un oraș privilegiat în privința consumului alimentar, atât sub aspect cantitativ cât și calitativ. În anul 1926 profesorul Leontin Ghergariu caracteriza centrul orașului prin faptul că avea, una lângă alta, măcelăria în care se și prepara mâncare și cărciume: *tot o cărciumă și o măcelărie*. Este vorba despre o stare de fapt moștenită, a cărei apariție o putem raporta la secolul al XV-lea, când Zalău a primit dreptul oficial de a ține târg în mod constant.

Nu numai cantitatea consumului alimentar era importantă, ci și calitatea. Orașul, prin birturile și restaurantele cărora se perinda o populație numeroasă, este și un producător de rafinatele culinare. Oricum, orașenii erau, și sunt în continuare, mai carnivori decât țărani, calitatea cărnii este mai bună, întrucât țăranul din categoria medie nu-și permitea să taie animalul cel mai bun pentru consumul propriu, ci îl vindea măcelarilor din Zalău. De altfel, consumatorii urbani își alegeau întâi carnea și apoi birtașul o prepara. Vânzările mari aveau loc în zilele de târg, când vânzătorii și cumpărătorii pecetluiau "actul comercial" cu o băutură și o mâncare bună. În aceste momente, era ușor pentru orașenii cunoscători în arta culinară să-și încite pe țărani în a cheltui ceva mai mult din banii primiți pe marfa vândută pentru a consuma o mâncare rafinată, condimentată, care cerea o băutură pe măsură și nu obișnuitul grătar și vin acru. Astfel, de-a lungul timpului gusturile alimentare evoluează, chiar dacă nivelurile socio-alimentare rămân multiplu diferențiate.

Așadar, socializarea comunitară nu se reducea numai la întrunirile oficiale, la chemările profesionale și la solicitările recinilor. Sistemul asociativ desfașura o

gamă largă de activități, care foloseau o paletă mereu inovată de modalități practice.

Comunitățile de vecinătate confereau, cel mai adesea, numele unor tineri care veneau din localitățile rurale numai cu numele de botez. Aceștia primeau, după un timp oarecare de supraveghere și evaluare, o poreclă adecvată stilului propriu. Porecla exprima calitățile sau defectele tânărului, ori profesiunea pentru care se pregătea, în cazul în care era angajat ca ucenic. Porecla devenea în scurt timp patronim, și îl încadra pe tânăr într-un grup teritorial masculin, lucru extrem de important pentru deschiderea posibilităților de socializare a persoanelor respective. În acest mod, comunitatea își îndeplinea una dintre funcțiile sale, de *formatoare de identitate*. Vecinătatea era, simultan, și *modelatoare de identități*. Evolutiv, această comunitate supraveghea conduita tinerelor fete, tinerelor logodite erau inițiate în secretele mariajului, miresele erau împodobite de vecine, femeile care nașteau erau ajutate în perioada postnatală, iar mortul era vegheat, însoțit la groapă și familia era ajutată atât moral cât și financiar, prin contribuțiile tuturor la Casa de înmormântare.

Altercațiile conjugale, bolile sau accidentele îi strângeau repede pe vecini, care acordau ajutor celor în nevoie. În aceasta consta manifestarea funcției *reciprocității cotidiene*, extrem de importantă pentru toate familiile.

Momentele importante de comuniune stradală sau de cartier erau sărbătorile mari ale anului. În cercetarea documentelor din arhivele breslelor existente în Zalău nu am găsit descrieri ale unor sărbătoriri comune, ceea ce ne împiedică să cunoaștem amploarea entuziasmului sărbătorilor vicinale. În mod obișnuit, aceste sărbători aveau menirea de a reconfigura spiritul vecinătății imediate în sensul bun al cuvântului, mai ales sărbătorile de iarnă. În compensație, sunt mai explicit definite manifestările ocazionate de nunți, confirmări profesionale în interiorul breslelor, botezuri sau momente comemorative prilejuite de înmormântări. Modalitățile de acțiune, cuantumul contribuției pecuniare și

necesitatea prezenței fizice la aceste activități comunitare sau profesionale sunt statuate prin reguli bine definite și care erau respectate cu strictețe, deși reglementările nu erau elaborate în regim democratic. Am întâlnit în documente exemple concludente care ilustrează aceste afirmații: tineretele calfe de cizmari erau obligate să ofere o masă meșterilor din breaslă, care erau însoțiți de familiile lor, în momentul în care le era recunoscută lucrarea de măiestrie și intrau în rândurile meșterilor consacrați. Conținutul mesei sărbătorești era reglementat în ceea ce privește meniul, cantitatea mâncărilor (o oală mare cu sarmale, de exemplu) și cantitatea băuturii. Se evitau în acest fel posibilele neajunsuri legate de organizarea unei mese sărbătorești neîndestulătoare, cât și etalarea unei obediințe care nu era posibilă pentru toți membri breslei calfelor, cu tot ajutorul asigurat de breaslă, știut fiind că tinerii învâjăcei nu proveneau din familiile la fel de înstărite.

Practicarea cu rigurozitate a acestor obiceiuri comunitare este posibil să fi devenit oboșitoare sau apăsătoare pentru unii dintre membri, și să fi apărut sentimente de revoltă împotriva lor. În aceste cazuri, ritualurile organizațiilor comunitare vicinale erau reconfigurate, nicidecum eludate.

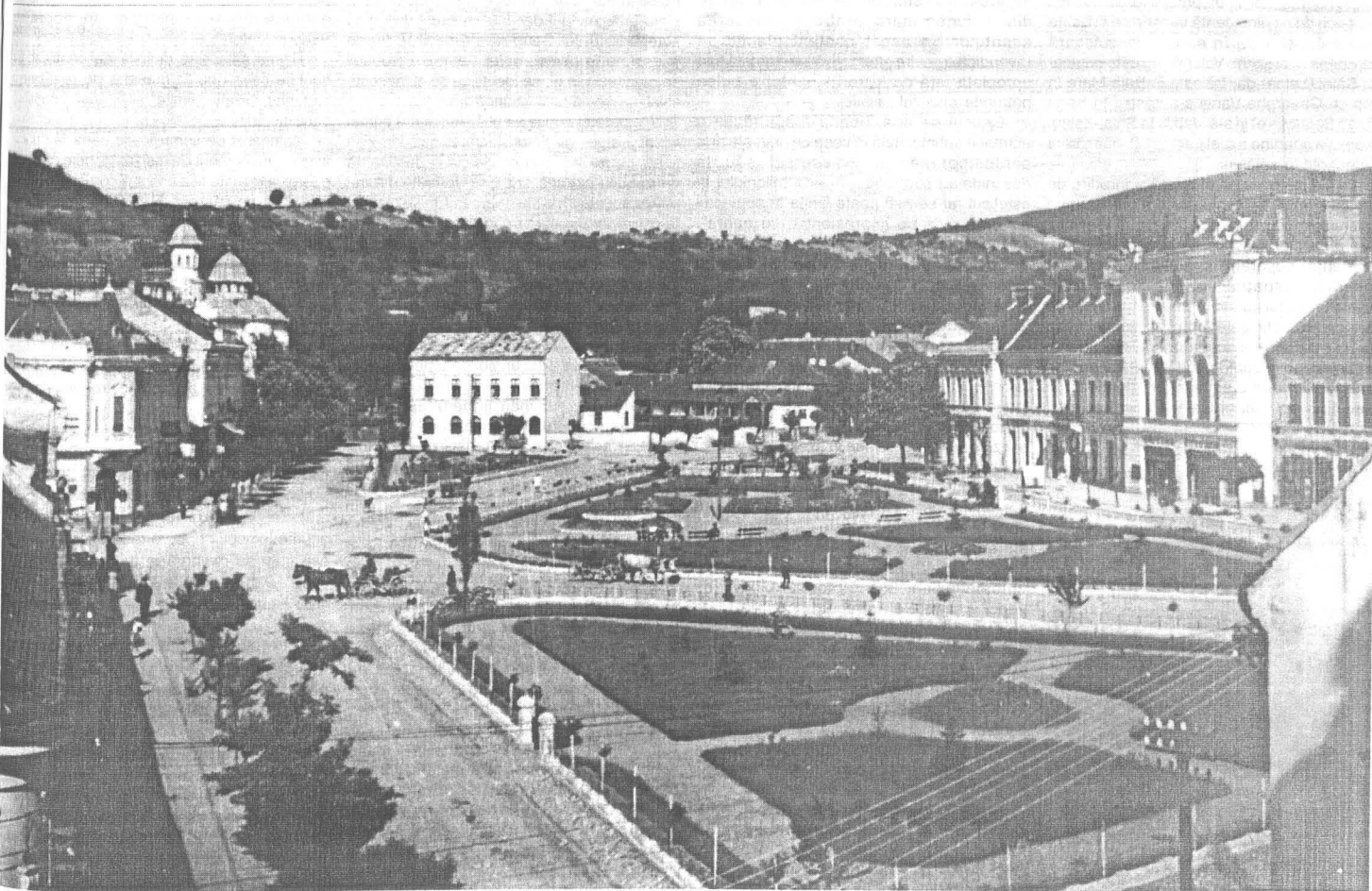
Epoca medievală a cunoscut, după cum se vede, un adevărat apetit pentru sistemul asociativ, în multiple forme: profesional, stradal, de vârstă, etnie, confesiune, etc., perpetuat până în perioada contemporană. Organizațiile respective elaborau și răspândeau o multitudine de valori citadine, creau moduri de a trăi bine, au format o cultură care a devenit comună și necesară. Acest apetit a fost generat și alimentat de crizele și dezastrele economice, politice, militare cunoscute în istoria evului mediu milenar, ele nelipsind din modernitatea și contemporaneitatea zăläuană. Principiile de organizare și funcționare asociativă s-au transmis până astăzi, identitățile urbane fiind reconfigurate în asociații profesionale (IMM-uri), de conviețuire vicinală (asociații ale proprietarilor de apartamente, organizate pe scări sau pe blocuri, asociații stradale), de întrajutorare (financiare, de

luptă împotriva drogurilor, educație contrareceptivă în mediile sociale defavorizate, etc.).

Asociațiile comunitare ale tinerilor și adulților, organizațiile profesionale și cele politice au fost preluate spre patronare de către autoritățile publice locale, reprezentante ale guvernelor în teritoriul urban al Zalăului și Șimleului, și au fost folosite în scopul îmbunătățirii vieții sociale a locuitorilor, precum și pentru dezamorsarea tensiunilor sociale și politice, inevitabile în orice societate umană. În rândul tinerilor a fost prezent întotdeauna un sentiment de frondă față de adulți. Atunci, ca și acum, grupurile de adolescenți se identificaau și se defineau în opoziție cu oamenii așezați, cu rosturi bine clădite. Se naștea, și se naște și astăzi, dorința de subminare a ierarhiilor, care au fost întotdeauna bine clădite: responsabilii erau oameni maturi sau în vârstă, cu un statut economic și social dobândit în anii de muncă, în măsură să-și asume responsabilități în cadrul breslelor și al asociațiilor comunitare. În mediul meșteșugăresc existau tensiuni determinate fie de schimbul inegal, fie de rivalitățile de clan și familiile care făceau din oraș o lume în care confruntările directe se puteau aprinde instantaneu. Existau tensiuni generate de tineri, mai ales de calfe, care conștientizau cât de mare era valoarea muncii, a câștigului propriu și cel al meșteșugarului, importanța ajutorului social și împrumutului rambursabil, a bogăției și sărăciei care guverneau viața umană în mediul urban. Aceste stări erau agravate și de practicarea unui celibat prelungit, căci nu se puteau căsători înainte de a avea un rost, de a se întoarce din călătoria de studiu și a realiza lucrarea de măiestrie. Ca urmare, morală domestică era un principiu îndepărtat, și am întrevăzut și în Zalău o posibilă morală sexuală adaptată acestor condiții de existență, care trebuia urmată cu discreție, deoarece calfa săracă avea drept capital esențial doar o reputație bună.

Structurile ierarhice erau patriarhale și de natură ideologică, au fost adeseori prea restrictive și uneori abuzive, dar au funcționat timp de secole, au format personalități și opinii, au fost cele care au dat identitate orașelor Șimleu Silvaniei, dar mai ales Zalăului și au contribuit la ascensiunea lor economică și politică.

Elena MUSCA

Printre limite/Interconexiuni

Arta de a crea și arta de a expune

Recent, la Galeria de artă "Ioan Sima", s-a demontat expoziția cuplată "Printre limite / Interconexiuni" aparținând pictorului Valentin Iltu și sculptorului Gheorghe Vanci, golind din nou spațiul expozițional de sens și pregătindu-l pentru a primi un altul.

În alternanța acestor montări și demontări de expoziții, spiritul oricărei expoziții temporare, în acest caz fiind privilegiată expoziția permanentă a lui Sima, suferă de distrugerea armoniei create doar pentru un timp limitat, de regulă o lună.

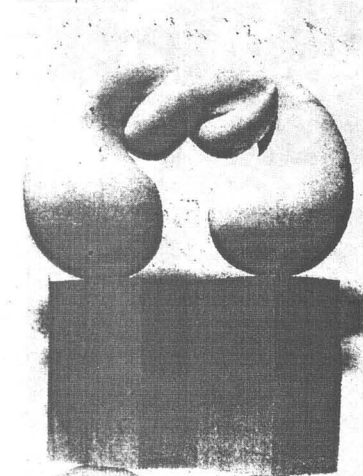
Se caută o combinatorică a pieselor de expus similare celei existente în compoziția artistică. Practic este același efort ce ține de natura umană de a găsi armonia-potrivirea perfectă a elementelor. În Dicționarul de artă, editura Meridiane, București 1995, compoziția este definită ca "o modalitate specifică de structurare a elementelor unei opere de artă, astfel încât să formeze un ansamblu omogen, echilibrat, indestructibil, capabil să transmită privitorului ideea și emoția artistului". Se subliniază că "nu este o simplă însumare de elemente ci crearea unei forme totale unitare, dar că a elimina un element dintr-o compoziție înseamnă a o dezechilibra până la dislocare".

Exponatul în sine este o compoziție armonică derivată din intenționalitatea artistică. Dar, în contextul spațiului expozițional se pune problema aranjării, acordării pieselor între ele ce urmează apoi să fie expuse. Se urmărește cu alte cuvinte crearea unei compoziții expoziționale pentru a răspunde aceleiași nevoi a consumatorului de artă de a respira, de a se hrăni cu armonie.

Există, așadar, o artă de a crea și deopotrivă o artă de a expune. În acest sens avem de a face cu trei artiști: pictorul Valentin Iltu, sculptorul Gheorghe Vanci și reputatul critic de artă Tiberiu Alexa care ne onorează cu prezența sa la Zalău și căruia îi aparține concepția expozițională.

În articolele informative cu privire la vernisajul expoziției "Printre limite/Interconexiuni" și în cele apreciative cu privire la expoziția în sine apar diferiți termeni în încercarea de a defini această expunere împreună a celor doi artiști: "dubla expoziție", "expunere combinată", "dialog", "înfrățire". Se poate vorbi, la un prim nivel al întâlnirii celor doi, de o coincidență în ceea ce privește locul natal și locul în care își desfășoară activitatea în prezent. Valentin Iltu este originar din Sălaj (Letca) dar trăiește în Baia Mare în timp ce Gheorghe Vanci s-a născut în Sărbi (lângă Baia-Mare) și s-a stabilit în Sălaj-Zalău. Expoziția aparține astfel unor artiști băimăreni și deopotrivă sălăjenii.

La un al doilea nivel există o înrudire de ramură și implicit o conjugare a acestor ramuri - pictura și sculptura aparținând domeniului vast al artelor plastice ca arte majore prin excelență, separând și alăturând totodată specificul spațial al celor două - bidimensionalul cu tridimensionalul. Ceea ce este caracteristic este faptul că relația dintre ele nu este una de subordonare, nici una de respingere, nici una de concurență ci una de simbioză, creând o ambianță partenerială în spațiul de opt săli al Galeriei, dedicat artei contemporane.

Motivul poate fi pus pe seama unei afinități de profil sufletesc care există între cei doi, care se răsfrânge asupra materiei plastice și face posibilă comunicarea. Este vorba de acea încărcătură mentală pe care o emană lucrările ambilor artiști și care face ca ideea să preexiste imaginii iar imaginea să transmită în mod direct ideea și nu pe ea însăși. Această problematică plastică provoacă privitorul la căutarea semnificației dincolo de contemplarea pasivă a imaginii.

Din alt punct de vedere motivul pentru care cele două expoziții se caută și se completează reciproc provine din însuși modul în care a fost concepută această formă cuplată de a expune. Aceasta se datorează în mare măsură criticului de artă Tiberiu Alexa.

Prezența sa la Zalău, la Galeria de artă "Ioan Sima" la vernisajul expoziției din 21 iunie 2005, este similară prezenței cunoscutului om de cultură Andrei Pleșu la Zalău, la Fondul plastic în anul 1988, la vernisajul unei expoziții de grafică semnată de artista Ileana Micodin, unde a ținut un discurs remarcabil de critică de artă punctând în detaliu motivația elementelor de limbaj plastic. Acest discurs apare integral redat în nr. 3 al revistei "Caiete Silvane".

Implicându-se inclusiv în montarea expoziției alături de artiști, criticul Tiberiu Alexa ne furnizează o metodă occidentală de a expune în spațiul unei galerii și anume alocarea unui perete pentru o singură lucrare sau lasarea unui perete gol cu rol de fundal pentru un exponat tridimensional care este situat în fața lui, din rațiunea că privirea poate în acest fel să se concentreze spre un singur punct iar percepția să nu fie bruiată de alte puncte de atracție laterale, favorizând astfel pătrunderea în starea de contemplație și captarea semnificației.

Vizitând succesiv cele opt săli, ochiul va fi animat de acel ritm de plin și gol, de concentrat și aerat nu numai la nivelul exponatului care îl conține în virtutea legii compoziționale, ci și la nivelul spațiului expozițional, exploatat după aceleași principii.

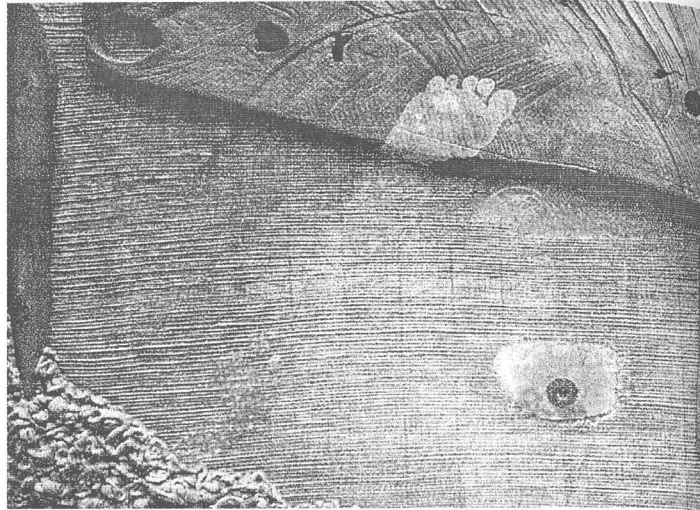
Prima sală inaugurează expoziția cu patru lucrări relativ egale ca dimensiune și încărcătură simbolică. Pictorul alege dimensiunea mare pentru surprinderea esențelor. În acest context plastic se revendică o privire alternativă - distanțată sau apropiată față de lucrări - pentru a putea pătrunde mesajul artistic.

Criticul de artă Tiberiu Alexa facea o afirmație substanțială în ceea ce privește arta contemporană, în discursul său la deschiderea expoziției: "În arta milenului III esteticul nu se mai poate limita la contactul epidermal de tip impresionist, cu opera". Adâncirea privirii se impune însă, a fi și de competența privitorului amator de artă nu numai de cea a expertului în artă.

Armonizarea lucrărilor este realizată prin trasee de comunicare imaginare: lucrările "Cuib" și "La lumina vieții" situate paralel se oglindesc reciproc din punct de vedere tematic. Lucrarea "Ochiul lăuntric" comunică formal cu lucrarea de vis à vis "Fruct și matrice - Floarea soarelui". Dar tot atât de bine pânzele se regăsesc una în alta pe diagonală: "Cuib" cu "Fruct și matrice - Floarea soarelui" prin gradul de realism iar "Ochiul lăuntric" cu "La lumina vieții" prin gradul de abstractizare până la simbol. Apoi aceste patru zone forte ale spațiului expozițional converg spre o lucrare de altă natură plastică - sculptură "Interconexiuni" a sculptorului Gheorghe Vanci - simbol al întrepătrunderii la toate nivelele, în acest caz chiar și la cel expozițional. Cu alte cuvinte, "Interconexiuni" poate primi și acest sens al unei cuplări expoziționale pentru ca reflecta acest cuplaj la nivel general. Ea poate reprezenta ecuația oricărei situații duale reușind să se ridice astfel prin forța reprezentării și prin caracterul de universalitate cu care a fost investit, la rangul de simbol.

Astfel, ghidajul privitorului / privirii ar trebui să urmeze acest traseu încrucișat al concepției expoziționale, viziunea liniară nemaifiind adecvată.

Imediat la dreapta, în sala de buzunar,

expoziția se continuă dar totodată ia o altă formă, detașându-se de lucrările anterioare. Oscilând între spontaneitate și elaborare, între eboșă și lucrare finită, între convențional și neconvențional, între sacru și profan, artiștii transpun ipostaze ale femininului - de la femeia călugăriță la misterioasă D.S.: seria "Eternul feminin" - "Coșmar", "Piele din înlocuitori", "Prima piele", "Guarda le Passa", "Cu gândul la D.S.", "Lorelei", Crochieri - nud și cele două sculpturi centrate "Maternitate" care corespund unui perete gol și "Rugăciune" situată în fața ferestrei.

Valentin Iltu a mărturisit că nudul ca gen plastic este o preocupare a sa actuală care vine să răspundă cerințelor publicului băimăren în căutare de ceva nou. Totodată artistul nu ezită să urmeze orice cale de exprimare plastică care i se revelează, recunoscând că abordează multe tendințe dar că unitatea lucrărilor sale derivă în mod fatal din faptul că sunt făcute de aceeași mână. Cuvântul de ordine pare să fie sinceritate față de sine, față de propriile disponibilități.

Sala a treia conține un autototret care dezvăluie identitatea celui ce caută printre limite intitulat "Călătorie nepetrecută în Tahiti". Această dezvăluire rămâne însă inclusă tot în sfera imaginărilor dar într-un subtil dialog cu autototretul lui Gauguin - Artistul V. Iltu se transpune în persoana lui Gauguin, probabil se regăsește în el, se identifică cu el, găsește chiar o asemănare fizionomică.

Pe peretele opus se află "Amintirea primei iubiri" - studii și alături lucrarea propriu-zisă finită, cu același titlu conținând o dominantă de roșu cu acromatism. Este formată din trei pânze sudate între ele, marcând limite clare în tranziția urmei umane prin spații inițiatice.

Colajul "Limite pe muchie" conține în mod explicit mesajul titlului prin tehnica colajului care presupune decupare și alăturare, motivul lamei de ras, motivul piesei puzzle și avertismentul decupat - "Dacă află maică-ta cu ce te ocupi, te taie" - marchează într-un mod tranșant, dar cu un soi de umor, că este vorba de situații limită.

Pe un tambur înalt tronează sculptura "Pasărea nopții" atât de ușor recognoscibilă în ciuda schematismului redării ei. Ea totuși câștigă în impozanță și captează atenția imediat prin situarea la înălțime, prin forma alungită, prin tridimensionalitate și prin peretele gol pe care îl are în fundal, față de pictura al cărei impact mizează aici pe o cromatică pură, aprinsă (dominantă de roșu) și mai puțin pe dimensiune ca în lucrările anterioare.

Ajungând în sala a patra ambianța se schimbă din nou. Mesajul se diversifică, dimensiunile de asemenea. Lucrări "La Uruk - intrarea în templu", o limită de această dată curbă, organică concentrată într-un cadru pătrat mic îi corespunde o lucrare de dimensiuni mari și greutate la propriu conținând sub forma colată materiale brute-bărne, trestie, ipsos, pastă de relief.

"Fluxus" - o explozie de energie, o teribilă mișcare a semniului plastic invadează parca limitele impuse, în timp ce "Tronul peisajului" clădește din nou în mod resemnat aceleași limite.

Pe peretele opus, "Femeie electronică" și-a găsit perechea în "Bărbat electrovisceral".

Ceea ce este caracteristic acestei săli este dezvoltarea cu care artistul asociază diferite materiale din mediul natural și artificial pentru a crea tehnica mixtă. Aici, pictura aproape se confundă cu sculptura, așa încât V. Iltu se află la limita dintre cele două. Trecerea spre sculptura lui Vanci - "Visul unei pietre" - se face mai firesc. Legătura este cu atât mai strânsă cu cât Gh. Vanci asociază, de asemenea, materia brută, neprelucrată cu materia născută din mâinile artistului. El vizualizează forma în materia pietrei, o sculptează concentrându-și toată măiestria artistică la acest nivel, lăsând la bază piatra neatinsă, așa cum a preluat-o direct din natură.

În următoarea sală tematică se dramatizează, reprezentarea capătă adâncime în lucrările "Zid uman", "Destinul Domnului", "Somnul roșu", "Grafa", asociate cu sculpturile "Muza albă" și "Narcis".

Apoi, se reia ca într-un circuit geneza, de data aceasta la nivelul imaginii plastice prin "Geneza imaginii", redând explicit formarea ei, corpul ei, prin sudarea a cinci pânze după principiul întregului și al părților. Pe alt perete "Clepsidra" întărește ideea de timp, de evoluția forme / imaginii în acord cu temporalitatea.

Ultima sală este definită de contrast. Ea conține ceva nou în maniera de realizare a lucrărilor. "Printre limite" și "Christ" continuă seria lucrărilor cu tehnică mixtă, cu încărcătură de material și de semnificație până la punctul în care un moment de respiro încheie căutarea energică în materie a imaginii corespunzătoare ideii. "Vis pe câmpiile Elizee" nu mai este un tron al peisajului unde vegetația se acumulează prin creștere simultană și succesivă, ci un tron al simplității absolute în care trei spice de grâu, un trifoi cu patru foi și un simplu fundal ocru, foarte fin degradat, sunt suficiente pentru a reda ideea de peisaj și totodată de vis, de real și totodată de ireal. Explicația pe care o dă pictorul pentru detașarea acestei lucrări de restul este aceea că lucrarea aparține trecutului, altor căutări personale.

Pe de alta parte, Gh. Vanci încheie seria lucrărilor în marmură cu lucrarea "Odiha", de vadită orientare brâncușiană și produce o schimbare la nivelul tehnicii. El alege un alt material, cu un grad termic mai ridicat, și anume lemnul, pentru a reda energia umană așa cum se observă în lucrarea "Energile minții". Uimește prin aceeași tratare organică, fină, molatecă care dă impresia de curgere dar și de ascendență, indiferent de elementul nou introdus. Iată, energia proprie unică transgresează diferențele și determinările tehnice, specificul materialului pentru a elibera specificul artistic personal - stilul.

Putem spune așadar că expoziția de pictură, alături de expoziția de sculptură, se armonizează nu numai datorită exponatelor în parte, îndelung elaborate de ochiul artistului pentru a atinge arta de a crea, ci și datorită concepției expoziționale vizualizate de ochiul criticului de artă constituind o adevărată compoziție expozițională care revelează arta de a expune.

Ioana RUS

Malaxorul de știri & opinii culturale

Din nou, și cu ajutorul fluxului (gratuit) de știri culturale al Agenției Rompres vă prezint Malaxorul de știri & opinii culturale, cu speranța că această rubrică, într-un fel, sau altul, contribuie la o mai bună informare, cel puțin, a cititorilor noștri. Mai ales a celor care, din cauze diferite, nu pot accesa sursele de informații culturale (oficiale sau nu) naționale.

Medalion Claudiu Mesaroș în „Adevărul literar și artistic”

Am lecturat cu interes, în numărul din 2 august a.c. al săptămânalului „Adevărul literar și artistic”, Medalionul dedicat scriitorului Claudiu Mesaroș, astăzi cadru universitar la Universitatea de Vest din Timișoara. Un semn că... se poate să că „diaspora sălăjeană” are resurse culturale serioase. Un scurt fragment din dialogul purtat de Robert Lazu cu Claudiu Mesaroș, în numărul cu pricina: „Robert Lazu - *În ciuda numeroaselor dificultăți, există semne care ne pot bucura: apariția unor autentici savanți precum Vlad Niculescu, Cristian Bădilă, Alexander Baumgarten, Bogdan-Tătaru Cazaban și încă alți câțiva tineri autori, ne permite să întredărăm un viitor mai bun pentru iubitorii gândirii clasice. Care ar fi modalitățile cele mai benefice prin care se menține personalități s-ar putea coagula în nucleul academice de tinut, unde să-și poată desfășura activitatea fără a fi stingheriți de birocrația universitară și de mai vechii „dascăli” corodați de materialismul dialectic* Claudiu Mesaroș: Cele câteva nume menționate de tine sunt, într-adevăr, remarcabile (din păcate nu toți activează în România). Pui de fapt două probleme: cea a coagulării și cea a raportului cu dascălii vechi. Prima mi se pare cu adevărat importantă. Unul din „blestemele” culturii române a fost întotdeauna dispersarea generată de partiprisuri și vanități slab motivate, lucru care, se pare, se menținește cu consecvență. Nu tuturor polemicilor publice le-aze am asistat în ultimul timp aș putea să le înțeleg rostul. Mi-ăș feri acum de exemple, dar presa culturală dezvăluie, în când în când, cazuri dureroase de atacuri la persoană mai ales între savanți cu preocupări similare, scandaluri a „savore”, și vandabilitate ar trebui să fie uitată în favoarea bunăvoinței constituirii echipelor de cercetare, a unor școli. Mă tem că în România încă se trăiește și se face cultură în grupuri cu o omogenitate care nu este coextensivă interesului strict academic. Nu mi-e la îndemână să menționez o modalitate de depășire a acestei situații. Uneori este vorba strict de calitate umană, alteori de lipsă de comunicarea, dar în cele mai multe cazuri, cred, de o eronată percepție asupra actului cultural (...).”

Alexandru Paleologu s-a stins din viață

Scriitorul și omul politic Alexandru Paleologu s-a stins din viață, la vârsta de 86 ani, după o grea suferință. Alexandru Paleologu s-a născut la 14 martie 1919, în București. Licențiat la Facultății de Drept, București (1943); a urmat trei ani la Facultatea de Teatru, secția Regie și Teatrogologie (1948-1950). A fost referent în Comisia română pentru aplicarea armistiului (1944-1945); atașat de legăție în Ministerul Afacerilor Străine (1946-1948). Cercetător științific la Institutul de Istorie a Artei, secția de Artă medievală (1956-1959), iar apoi la secția de Istorie a teatrului (1964-1967); secretar literar al Teatrului Național din București (1967-1970); redactor la Editura Cartea Românească (1970-1976). La 70 de ani a fost numit ambasador al României în Franța (1990). Eseist și publicist, autor al mai multor volume: „Spiritul și litere” (1970, eseuri și studii); „Bunul simț ca paradox” (1972, eseuri); „Simțul practic” (1974, eseuri și polemici); „Treptele lumii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu” (1978); „Ipoteze de lucru” (1980, eseuri); „Alchimia existenței” (1983, eseuri); „Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor” (trad. rom., 1992). Distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor, în 1971 - pentru „Spiritul și litere”, în 1979 - pentru „Treptele lumii”, iar în 1983 - pentru „Alchimia existenței”. Membru al Uniunii Scriitorilor (din 1967); membru al Asociației Ziaristilor Români (din 1992). Președinte de onoare al Asociației Ziaristilor Români din Occident (Paris), din 1991; președinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România (cu sediul la Paris). Membru fondator al Partidului Alianței Civice (1991), din care demisionează la 14 martie 1995. Alături de alți demisionari, aderă la PNL. A fost senator de Argeș, ales la 27 septembrie

1992 pe lista CDR, din partea PAC, și din 3 noiembrie 1996 reales senator PNL; senator PNL de București (2000-2004). În 2000 a fost distins cu Premiul de Excelență în Cultura Română, de către Fundația Națională pentru Știință și Arte și grupul de presă „Curentul”. Pe 31 august a.c. i-a fost decernat Marele Premiu al diplomației române.

Noutăți editoriale la Humanitas și Polirom

Editurile Humanitas și Polirom propun noi titluri în diverse serii și colecții. În deja celebra colecție „Raftul întâi” a văzut lumina tiparului cartea „Camera obscură” de Vladimir Nabokov, în traducerea lui Horia Florian Popescu. O altă lucrare editată de curând de „Humanitas” este scrisă tot de un rus, Vladimir Fedorovski, și se întitulează „Sankt Petersburg: poveștile de dragoste ale unui oraș”. Orașul construit de Petru I, Sankt Petersburg, a fost denumit „Veneția Nordului” pentru că s-a înălțat în mlaștinile Nevei. Ascensiunea viitorului Leningrad este rezultatul ambițiilor, al pasiunilor și nebuliei. În opinia editorului, citind romanul înțelegi mai bine „sufletul rus” și istoria ultimelor secole ale imperiului țarilor și că „biografia orașului e însușită de personaje celebre, de la Petru I însuși la Ecaterina cea Mare, Potemkin, Gogol, Pușkin, Turgheniev, Dostoievski, Gorki. Editura Polirom propune, printre ultimele apariții, pasionantul roman al scriitorului spaniol Alberto Vazquez-Figueroa „Tuareg”. Încă de la apariție (1981), volumul a fost tradus în 20 de țări, fiind, ani la rând, în topul celor mai vândute cărți în Germania și SUA. Acest roman a fost și ecranizat. Tot la Polirom a apărut romanul „American Psycho” de Bret Easton Ellis, ecranizat în anul 2000, în rolurile principale fiind Christian Bale și Willem Dafoe. Editura Polirom continuă cu succes publicarea tinerilor prozatori români, ultimul titlu tipărit în colecția Ego fiind „Celebru animal” de Cătălin Lazurcă.

Finaliștii celei de a IV-a ediții a Marilor Premii Prometheus pentru Opera Omnia și Opera Prima

Finaliștii celei de a IV-a ediții a Marilor Premii Prometheus pentru Opera Omnia și Opera Prima au fost desemnați. Pe data de 12 octombrie, la Clubul Prometheus, juriul va anunța câștigătorii ediției 2005 a premiilor acordate de Fundația Anonimul. Finaliștii pentru Opera Omnia sunt: secțiunea muzică: Aurelian Octav Popa; secțiunea artele spectacolului: Paul Bortnovski; secțiunea literatură: Constantin Toiu; secțiunea arte vizuale: Geta Brătescu. Finaliștii pentru Opera Prima sunt: secțiunea muzică: Diana Rotaru; secțiunea artele spectacolului: Imola Kezdi; secțiunea literatură: Ionuț Chiva; secțiunea arte vizuale: Florin Tudor și Mona Vătămanu. Juriul care a desemnat finaliștii a fost format din Andrei Pleșu (președinte), Ada Brumatu, Marina Constantinescu, Mircea Martin și Mihai Oroveanu. Valoarea premiilor conferite unor prestigioși artiști români, pentru întreaga carieră (Opera Omnia), este de 1.000.000.000 de lei. Pentru debut (Opera Prima), premiul este de 100.000.000 de lei.

Regal de teatru în Cetatea Sighișoarei

În perioada 8 septembrie - 30 noiembrie, în Cetatea Medievală din Sighișoara se vor juca 13 premiere teatrale, în cadrul programului inițiat de dramaturgul Radu Macrinici, susținut de Liga pentru Teatru din Sighișoara, intitulat „Teatru de mâine, în spațiul de ieri, pentru publicul de azi”. Printre premierele care se vor juca la Sighișoara se numără „Hess” de Alina Nelega, „Monologarde vaginului” de Eve Ensler, „Jurnalul fericiții” de N. Steinhart, care se va juca în Camera de tortură a Cetății Medievale, „One mim show”, pantomimă (la Sala barocă a Primăriei), „Grămada de nisip” de Edward Albee, „Hazard” de Victor Haim, „Sufleurul friicii” de Matei Vișniec, „Don Juan moare ca toți ceilalți” de Th. Mazilu.

Filarmonica Transilvania serbează o jumătate de secol de la înființare fără sală de concerte

Filarmonica Transilvania împlinește în această toamnă o jumătate de secol de la înființare, prilej de bucurie, umbrită însă de faptul că instituția a rămas fără sală de concerte de mai bine de trei ani. Marcarea acestui jubileu a determinat conducerea instituției să lanseze o acțiune de strângere de fonduri intitulată „SOS-Salvați Filarmonica din Cluj!” în vederea construirii unei cutii acustice, dar și pentru o sală de spectacole. Filarmonica Transilvania concertează, în prezent, în sala de spectacole a Casei de Cultură a Studenților, care nu are acustică și de aceea are nevoie de o

instalație specială. Consiliul Local Cluj-Napoca a aprobat alocarea a 130 de miliarde de lei pentru construirea cutiei acustice, iar împreună cu reprezentanții Consiliului Județean Cluj încearcă să găsească soluții pentru un sediu.

Cea de-a 62-a ediție a Festivalului de Film de la Veneția

Veneția și-a deschis porțile producătorilor de film din întreaga lume, pentru un eveniment-maraton care se desfășoară pe parcursul a 11 zile. Festivalul de Film de la Veneția este parte a Biennalei de Artă Contemporană, care se desfășoară anul acesta în perioada 11 iulie - 6 noiembrie. Creată în 1893, de Primăria Veneției, Bienala se împarte în prezent în șase secțiuni: film (Mostra), arhitectură, muzică, teatru, dans și artă contemporană. La 6 august 1932, când a avut loc prima ediție a Expoziției internaționale de artă cinematografică de la Veneția, au participat 8 țări cu 39 de filme de lung și scurt metraj. Conceput inițial ca un festival necompetitiv, această primă ediție s-a încheiat cu un referendum în rândurile publicului, care indica peliculele și regiizorii preferați. Devenit ulterior competitiv, Festivalul de la Veneția este cea mai veche manifestare cinematografică din lume, un eveniment perceput ca fiind totodată clasic și modern. Premiul Leul de aur a fost introdus în 1952 și a devenit un simbol clasic al performanței cinematografice alături de trofeul Palme d'Or (Cannes) și Oscar (Hollywood).

A apărut al II-lea volum al manuscriselor eminesciene

Volumul al II-lea al manuscriselor eminesciene, ediția faximilată, coordonată de Academia Română, a apărut recent la Editura Enciclopedică. Constituit în două părți, din rațiuni tipografice, volumul cuprinde manuscrisul 2.255 incluzând, în cele circa 900 de pagini, creații din perioada ieșeană și bucurășteană (de la „Timpul”); proză literară („Geniu pustiu”, „Avatarii faraonului Tla”, „La Curtea cuconului Vasile Creangă”, „Părintele Ermurache Chisăliță”, „Archaeus”, „Iconostas și fragmentarium”, „Cezara”, „Diamantul Nordului”, „Venere și Madonă”, „Dorința”); însemnări de matematică și fizică, de filozofie și istorie, proiecte și fragmente de comedii și drame istorice, scrisori. Prețul lucrării este de cel puțin 2.000.000 lei vechi, a spus Eugen Simion, menționând că din cele 50 de exemplare ce-i revin în calitate de coordonator, președintele Academiei Române, în fapt Academiei, cele mai multe volume vor fi trimise bibliotecilor județene din țară, precum și la Chisinau, Cernăuți și Belgrad. Președintele Academiei Române și-a exprimat speranța ca până la sfârșitul anului Academia să reușească publicarea a încă două volume, respectiv III și IV. Primul volum, dintr-un plan editorial de 23 de volume ale ediției faximilate a manuscriselor eminesciene a fost lansat la 15 ianuarie a.c., la împlinirea a 155 de ani de la nașterea poetului. El include selecții ale poetului din perioada ieșeană (1866-1878): piese de teatru, traduceri, versuri - printre care „Mortua est”, „Călin nebului”, „Scrisoarea II”, Călin - file de poveste”, „Atât de fragedă”, „Publicistică”, „Cronică dramatică”, „Dicționar de rime”. Se realizează astfel un vis și un proiect lansat încă de Nicolae Iorga și George Călinescu și reluat apoi de către Constantin Noica - faximilarea manuscriselor eminesciene. Celebrele „Caiete” eminesciene, hrană spirituală pentru numeroase generații de eminescologi sau simpli iubitori ai literii eminesciene, aflate într-o avansată stare de degradare, urmează să-și găsească locul în rândul neprețuitelor fonduri ale Bibliotecii Academiei Române.

Scade numărul de studenți la facultățile cu profil științific

Un congres privind cercetarea științifică, care a avut loc la Barcelona (Spania), a evidențiat scăderea numărului studenților europeni la facultățile cu profil științific și a avertizat că acest fapt pune în pericol competitivitatea Uniunii Europene (UE) în acest sector. La reuniune, organizată între 28 august și 1 septembrie de Asociația europeană de cercetare privind educația în domeniul științei (European Science Education Research Association, ESERA), au participat peste 500 de experți internaționali în cercetare științifică. Experții din centrele de cercetare au cerut mai multe ajutoare din partea Administrației publice, precum și planuri de învățământ care să stimuleze opțiunea științifică a elevilor.

Daniel SĂUCA

Caiete Silvane

ISSN 1454 - 3028
Adresa redacției: Zalău, Piața Iuliu Maniu,
nr. 4, Sălaj, România
Tel./fax 0260/612870;
e-mail: caietesilvane@yahoo.com;
culturasaj@zalau.astral.ro
www.ctsaj.ro

Responsabilitatea pentru opiniile și calitatea materialelor publicate revine în întregime autorilor.

Revista apare în urma unui protocol de colaborare încheiat între Consiliul Județean Sălaj; Prefectura Sălaj; Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Sălaj; Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău; Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Filiala Zalău; Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu” Sălaj; Inspectoratul Școlar Județean Sălaj; Arhivele Naționale Filiala Sălaj; Cenaclul literar „Silvania” și Centrul Culturii Tradiționale Sălaj.

Colectivul de redacție:

Cristian Contraș - director
Daniel Săuca - redactor șef
Daniel Hoblea - secretar de redacție
Ileana Petrean - Păușan, Elena Musca - redactori
Ana Mariș - culegere
Marius Soare - tehnoredactor

Tiparul realizat la Tipografia SC Graiul Sălajului SA Zalău, B-dul Mihai Viteazul, nr. 77, Sălaj tel./fax 0260616981

Abonamentele la revista se pot contracta prin oficiile poștale și factorii poștali, precum și prin S.C.DAMCO S.A. Premiul unui abonament pe o lună este de 1,5 lei noi (15.000 lei vechi).

Caiete Silvane

Serie nouă, Anul I, Nr. 8, septembrie 2005

Corespondența lui Andrei Cosma cu George Barițiu - o radiografie a culturii românești din Sălaj în a doua jumătate a secolului XIX

Andrei Cosma

Prima scrisoare este datată Șimleu, 8 decembrie 1871

În primele ei rânduri Andrei Cosma îi aduce la cunoștință lui Barițiu faptul că a trimis, pe data de 19 noiembrie, bani pentru cărțile primite de la el. Își cere scuze pentru faptul că nu i-a scris mai devreme, motivul fiind acela că în Sălaj au avut loc alegeri la comitat în care a fost implicat și el, lipsind de casă 10 zile. După alegeri el a plecat la Cluj "în cauza gramaticii, ce am pus sub presă". Îi mulțumește pentru cărțile pe care Barițiu le-a trimis în Sălaj, "îndeosebi pentru cele transmise gratis". De asemenea, îl roagă să-i mai trimită, dacă se poate gratis, dacă nu contra cost, analele societății academice, deoarece el dorea ca "aceste tesaure alle limbei noastre" să nu-i lipsească din bibliotecă. El deplânge situația bibliotecilor sălăjene, subliniind faptul că în acestea nu găsești și cărți românești. În întregul județ exista un singur român cu o bibliotecă de 600 de volume. În afară de aceasta "abia ici-colea aflăm cate-o carte romana". El spune că intelectualitatea și preoțimea românească din Sălaj, "cugeta a satisfice intrucuni și desvoltări salle spirituali cetind bine-rau cate unu diaru (ziar-n.n)". De asemenea, femeile erau interesate și mai puțin de lectură. Această situație era, după cum spune A. Cosma, deplorabilă "dar nu desperata". Datorită ajutorului pe care Astra și alți fruntași îl acordau culturii românești "desceptarea naționale din di în di se stinde (extinde-n.n)", dar această situație nu se putea îmbunătăți decât în timp, deoarece, spune el, cauza ei consta în mai multe secole de aspirare națională și înapoiere culturală. Lipseau, în primul rând, factorii principali ai dezvoltării culturii românești din această parte de țară, și nu numai de aici, și anume "instrucțiunea poporale și poterea materiale".

Fruntașul sălăjean îi aduce la cunoștință lui Barițiu faptul că în ultimii ani s-au întreprins unele acțiuni care au avut ca rezultat înființarea Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni, ale cărei statute i le trimite prin poștă. El îl anunță că noua societate, înființată în urmă cu trei luni, la data de 10 septembrie 1871,

avea deja un capital de 500 florini și promitea "înflorire și prosperare". Îi cere, totodată, ajutorul pentru a "înavuți biblioteca cate cu o carte de donu (donatiune-n.n) și dacă sunteți autorizați se aveți bunătate a transmite gratis un exemplariu din Transilvania", precizând și adresa bibliotecarului reuniunii, care era învățătorul Ion Cosma din Hidig (Măierîște).

A doua scrisoare este datată Șimeu, 5 octombrie 1888

În primele ei rânduri, Andrei Cosma îi cere să ajute un elev care nu se putea întreține la studii. Andrei Pop era elev în clasa a VIII-a gimnazială la Oradea și provenea dintr-o familie săracă. Andrei Cosma îi cere lui Barițiu să intervină în comitetul Astei pentru ca acest elev să beneficieze de o bursă din fondul "Marincovici".

De la scrisoarea precedentă, în județul nostru au avut loc evenimente importante. Îi informează de faptul că "după multe lupte și necasuri" s-a deschis, în luna septembrie 1888, prima școală românească de fete din Sălaj, la Șimleu. Școala avea, pentru început, un învățător și 24 de eleve. Dorința lui Andrei Cosma era să înființeze și o bibliotecă a acestei școli, însă resursele financiare nu permiteau acest lucru. Îl roagă pe Barițiu să trimită, dacă poate, câteva cărți destinate bibliotecilor școlare și manuale. El își exprimă convingerea că aici, în această parte de țară, cărțile erau vitale pentru a rezista împotriva procesului de desnaționalizare pe care îl duceau autoritățile austro-ungare: "Căci se-mi credeți mai bunu locu abia le-ați pote asiedi (așeza-n.n) cala noi, caci suntem chiamati a forma muru (zidul-n.n) contra desnaționalizarii de către partile satumarene".

A treia scrisoare este datată Șimleu, 24 aprilie 1891

În primele rânduri ale scrisorii, Andrei Cosma îl informează pe Barițiu despre progresele făcute de școala de fete,

în galeria marilor personalități sălăjene se înscrie, la loc de cinste, și Andrei Cosma.

Andrei Cosma este cunoscut ca unul dintre cei mai mari finanțisti de dincoace de Carpați, având un rol însemnat în acțiunea de înființare a băncilor românești din nord-vestul Transilvaniei. Ioan Ardeleanu-senior afirma faptul că Andrei Cosma a fost "bărbatul care a adus cea mai însemnată contribuție la îmbunătățirea și consolidarea stării materiale a Românilor sălăjeni, în epoca de desrobire națională".

Scopul înființării băncilor sălăjene a fost acela de îmbunătățire nu numai a situației materiale a românilor, ci și sprijinirea culturii. Andrei Cosma a desfășurat o prodigioasă activitate și în acest domeniu, sprijinind învățământul și manifestările culturale ale românilor sălăjeni.

După terminarea studiilor de drept la Universitatea din Pesta, în anul 1868 se întoarce în Sălaj, fiind numit în funcția de protonotar (prim secretar) al Tribunalului din Zalău. În această perioadă preocupările sale se îndreaptă spre învățământul românesc, observând politica dusă de autoritățile austro-ungare de desnaționalizare a națiunii române după anul 1867.

Între anii 1868-1874, Andrei Cosma a ocupat funcția de "actuarius" (secretar) la Inspectoratul Școlar din Zalău.

În acest articol ne propunem să aducem în atenția cititorilor corespondența dintre Andrei Cosma și George Barițiu, un fruntaș de seamă al românilor transilvăneni.

Considerăm că cele 4 scrisori pe care Andrei Cosma i le trimite lui Barițiu constituie o valoroasă sursă documentară pentru noi, deoarece din cuprinsul lor ne putem face o imagine a stării culturale în care se găseau românii sălăjeni în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

George Barițiu (* 12/24. 5. 1812, † 2. 5. 1893)

înființată în urmă cu trei ani. El arată faptul că la început "forte multi o considerau de imposibila" datorită situației materiale precare. Reuniunea Femeilor Române Sălăjene (R.F.R.S.) dispunea de un fond de doar 3 florini pentru a întreține această școală. A fost nevoie de sprijinul unor intelectuali români sălăjeni, "bărbați de inima", care au susținut material această școală cu suma de 700-800 florini, fără să se atingă de fondul reuniunii. În frunte acestora s-a aflat Andrei Cosma, însă el nu amintește acest lucru, fiindu-i cunoscută modestia. El a fost numit director al acestei școli, ca delegat din partea R.F.R.S., unde îndeplinea funcția de secretar.

După cum s-a văzut și din precedenta scrisoare, o problemă importantă cu care se confrunta școala de fete era aceea a unei biblioteci, dotată cu cărți și manuale școlare în limba română.

Andrei Cosma îl roagă, din nou, pe George Barițiu, să-i mai trimită cărți pentru dotarea bibliotecii. Inimosul fruntaș al românilor transilvăneni dă curs acestei rugăminți și îi trimite un pachet cu 45 de cărți.

Cea de a patra scrisoare este datată Șimleu, 25 noiembrie 1891

Andrei Cosma îi mulțumește pentru cărțile primite "cu posta de adi (azi n.n)", și în numele reuniunii femeilor și a școlii de fete "pentru donulu pretiosu". Îl înștiințează cu bucurie de faptul că, doar cu o zi înainte, pe data de 24 noiembrie 1891, reușise să cumpere un local pentru școala de fete, cu suma de 2000 de florini, în centrul orașului Șimleu, în apropiere de biserica greco-catolică. De asemenea, îi dă la cunoștință faptul că în primele zile ale lunii decembrie urma să aibă loc sfințirea și inaugurarea acestui locaș de cultură. Cu această ocazie, pentru ca "acestu actu se fie împrunatu cu ore-sicare solemnitate", Andrei Cosma urma să anunțe și prețioasa donație pe care o făcuse George Barițiu.

Andrei Cosma era entuziasmat de progresul pe care îl făcea școala de fete. El dă exemplul a 4 fete din părțile sătmărene, care în momentul când au sosit la școala din Șimleu nu știau decât

câteva cuvinte în limba română, iar după numai 3 luni "tote vorbescu bine romaneste incatu ti ride sufletulu aascultandule". Își exprimă satisfacția că toți cei care la înființarea școlii erau de părere să mai aștepte 10-20 de ani pentru a se deschide această școală, din lipsa fondurilor, erau acum de aceeași părere cu el. Prin cumpărarea unui local propriu, nu mai erau nevoiți să caute chirie în oraș, fiind "asecurata existenta ei pentru viitoriu". El consideră că această acțiune de educare a tinerelor fete se "impune imperiosu", deoarece "în aceste parti espuse desnationalisarii fara ajutorulu femeiei crescute in spiritulu nationalu romanescu, lucrarea noastră a barbatilor e forte problematica". Așadar, Andrei Cosma poate fi considerat și un promotor al mișcării de emancipare a femeii române și un exemplu. Soția sa Maria Cosma, fiica preotului Teodor Dragoș din Supur, i-a fost alături în toate acțiunile pe care el le-a întreprins.

În anul 1917 Andrei Cosma se retrage la Supur, unde se și stinge din viață, pe data de 26 iulie 1918, nemaiapucând să vadă realizat idealul pentru a lupta întreaga viață, acela al unirii tuturor românilor într-un singur stat.

În concluzie, putem afirma faptul că din conținutul acestor scrisori se conturează o imagine de ansamblu asupra învățământului și culturii românești sălăjene într-o epocă de restricție, în care românii erau supuși unui intens proces de desnaționalizare. Cu ajutorul unor inimoși fruntași, cum a fost și Andrei Cosma, românii sălăjeni au reușit să progreseze și în domeniul culturii.

Personalitatea lui Andrei Cosma rămâne una emblematică pentru noi, sălăjenii, care avem datoria morală de a-i cinsti memoria, iar mormântul său din curtea bisericii din Supur ar trebui să constituie un loc de pelerinaj pentru generația noastră, măcar o dată pe an, în luna iulie, lună în care el s-a născut și a trecut la cele veșnice.

Bibliografie:

1. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj, fond familial Bran, inv. nr. 2, documente familiare, Coriolan Pop și Romul Pop, dos. 14.
2. Ioan Georgescu, *Gheorghe Pop de Băsești*, Tipografia Românească, Oradea, 1935, p. 335-341.
3. Ioan Ardeleanu-senior, *Oameni din Sălaj*, Tipografia "Lucafeărul", Zalău, 1938, p. 147-152.